

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**KAMU HARCAMALARI POLİTİKASININ EKONOMİK
BÜYÜME ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ**

**Tezi Hazırlayan
Zekeriya Oğuz SEÇME**

**Tezi Yöneten
Prof. Dr. M. Ali BİLGİNOĞLU**

**İktisat Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi**

**Ocak 2010
KAYSERİ**

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**KAMU HARCAMALARI POLİTİKASININ EKONOMİK
BÜYÜME ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ**

**Tezi Hazırlayan
Zekeriya Oğuz SEÇME**

**Tezi Yöneten
Prof. Dr. M. Ali BİLGİNOĞLU**

**İktisat Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi**

**Ocak 2010
KAYSERİ**

22.01.2010

Prof. Dr. M. Ali BİLGİNOĞLU

Prof. Dr. EKREM BROEM

Prof. Dr. HAYRİYE ATIK

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun 29.06.2010 tarih ve 02 sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Prof. Dr. H. Yunus APAYDIN
Enstitü Müdürü

TEŞEKKÜR

Bu tez çalışmasının başlangıcından sonuna kadar, tez konusunun tespitinden sonuçların elde edilmesine kadar, bitmek tükenmek bilmeyen sabrıyla her daim desteğini esirgemeyen danışmanım Prof. Dr. M. Ali BİLGİNOĞLU'na teşekkür ederim.

Ayrıca, tez çalışması süresince bilgilerini benimle paylaşan Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü Öğretim Elemanlarına, Yalova Üniversitesi'ndeki çalışma arkadaşlarıma teşekkürü borç bilirim.

Zekeriya Oğuz SEÇME

Ocak 2010, Kayseri

KAMU HARCAMALARI POLİTİKASININ EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Zekeriya Oğuz SEÇME

ÖZET

Ekonomik istikrarın ve ekonomik büyümenin öneminin gittikçe arttığı günümüzde kamu harcamalarının ekonominin büyümesindeki önemi de artmaktadır. Toplumun ihtiyaçlarını karşılamak için yapılan kamu harcamalarının ekonomik ve sosyal etkilerinden biri de ekonomik büyüme üzerinedir. Üretim kapasitesindeki artış anlamına gelen ekonomik büyümenin sürdürülebilir olması için büyümeyi etkileyebilecek faktörlerin araştırılması gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Bu tez çalışmasında Türkiye’deki ekonomik büyüme ve kamu harcamaları arasındaki ilişki ele alınmıştır. Çalışmada ekonomik büyümeyi etkileyen kamu harcamaları açıklanmaya açılmış, kamu harcamalarının sınıflandırılması ve artış nedenlerine değinilmiştir. Ayrıca ekonomik büyüme kavramı ve ekonomik büyüme modelleri de ele alınmıştır. Daha sonra, kamu harcamalarının ekonomik büyümeyi hızlandırıcı etkisinden bahsedilmiş ve cari harcamalar, yatırım harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin tespitine yönelik ampirik bir çalışma yapılmıştır.

Tez çalışmasının ampirik kısmını ilgilendiren ekonometrik analizde 1987–2008 yılları arasındaki veriler kullanılarak kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki test edilmiştir. Bahsedilen değişkenler arasındaki ilişkinin tespiti için Granger nedensellik testi ve VAR analizi kullanılmıştır. Ekonometrik çalışmadan elde edilen sonuçlara göre cari harcamalar ve yatırım harcamaları ile ekonomik büyüme arasında bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Kamu yatırım harcamaları ekonomik büyümede artışa neden olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Ekonomik Büyüme, Kamu Harcamaları, Yatırım Harcamaları, Cari Harcamalar.*

THE IMPACT OF PUBLIC EXPENDITURE POLICY ON ECONOMIC GROWTH: THE CASE OF TURKEY

Zekeriya Oğuz SEÇME

ABSTRACT

While the importance of economic stability and economic growth increases more and more nowadays, the importance of the public expenditures on economic growth increases too. One of the economic and social effects of the public expenditures policies that are necessary for providing public requirements is on economic growth. In order to make economic growth sustainable, which means the increase in production capacity, the factors that effect economic growth must be researched.

To sustainability of economic growth called as the increase in production capacity, the necessity of the researching factors affecting growth must be undertaken.

In this thesis the relationship between the economic growth and the public expenditures policies is taken in hand. In this study, public expenditures which affect economic growth are described. The classification of the public expenditures and the factors that increase the public expenditures has been discussed. In addition, the term “economic growth” and the economic growth models are summarized. After that, accelerator effect of the public expenditures on economic growth is expressed and an empirical study which shows the relationship between the economic growth and public current expenditures with investment expenditures has been studied.

In the econometric analyze including empirical section of the thesis, the relationship between the public expenditures and economic growth is tested by using the data between the 1987-2007 years. For this mentioned relationship analyze, Granger causality test and VAR analyze is used. According to the conclusion of the econometric analyzes, it is showed that there is a relationship between the government current expenditures, public investment expenditures and economic growth. Public investment expenditures leads to an increase in economic growth.

Key Words: *Economic Growth, Public Expenditures, Investment Expenditures, current Expenditures.*

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR	i
ÖZET	ii
ABSTRACT	iii
KISALTMALAR VE SİMGELER	vii
TABLolar LİSTESİ.....	viii
ŞEKİLLER LİSTESİ	ix
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM:

KAMU HARCAMA TEORİSİ VE POLİTİKASI

1.1. KAMU HARCAMA TEORİSİ.....	4
1.1.1. Kamu Harcamalarının Tanımı ve Özellikleri.....	4
1.1.2. Kamu Harcamalarının Sınıflandırması	7
1.1.2.1. İdari Ayrıma Göre Kamu Harcamaları	8
1.1.2.2. Ekonomik Ayrıma Göre Kamu Harcamaları	10
1.1.2.3. Fonksiyonel Ayrıma Göre Kamu Harcamaları	13
1.1.3. Kamu Harcamalarını Açıklayan Görüşler	16
1.1.3.1. Kamu Harcamaları Hakkında Klasik Görüş.....	17
1.1.3.2. Kamu Harcamaları Hakkında Modern Görüş	18
1.1.3.2.1. Keynesyen Görüş.....	19
1.1.3.2.2. Arza Dayalı İktisat Görüşü.....	21
1.1.4. Kamu Harcamalarının Artışının Nedenleri.....	22
1.1.4.1. Kamu Harcamalarının Görünüşte Artış Nedenleri	25
1.1.4.2. Kamu Harcamalarının Gerçek Artış Nedenleri	27
1.1.4.3. Kamu Harcamalarındaki Artış Açıklayan Görüşler	29
1.1.4.3.1. Wagner Kanunu	29
1.1.4.3.2. Peacock ve Wiseman Modeli	31
1.1.4.3.3. Goffman Modeli	32
1.1.4.3.4. Richard Musgrave Modeli.....	33
1.1.4.3.5. Gupta ve Michas Modeli	33
1.1.4.3.6. Diğer Modeller	33
1.1.5. Kamu Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi.....	34
1.1.5.1. Kamu Harcamalarının Ekonomik Büyümeye Kısa Dönem Etkisi (Çarpan Etkisi)	36
1.1.5.2. Kamu Harcamalarının Ekonomik Büyümeye Uzun Dönem Etkisi.....	37
1.1.5.3. Dışlama etkisi	39
1.1.5.4. Kamu Harcamalarının Kontrolü, Verimliliği ve Etkinliği	39
1.1.5.4.1. Kamu Harcamalarının Kontrolü	39
1.1.5.4.2. Kamu Harcamalarının Verimliliği ve Etkinliği.....	40

1.2. KAMU HARCAMA POLİTİKASI	42
1.2.1. Kamu Harcama Politikası Amaçları	42
1.2.1.1. Kamusal İhtiyaçların Karşıllanması	42
1.2.1.2. Tam İstihdam	43
1.2.1.3. Üretim Artışı	43
1.2.1.4. Fiyat İstikrarı	44
1.2.1.5. Bölgelere ve Sektörlere Öncelik Tanımak	44
1.2.1.6. Tüketim Alışkanlıklarını Düzenlemek	44
1.2.2. Kamu Harcama Politikası Araçları	45
1.2.2.1. Kamu Yatırımları	47
1.2.2.2. Mali Yardımlar ve Sermaye Transferleri	48
1.2.2.3. Transfer Ödemeleri	48
1.2.2.4. Devlet Stoklarındaki Değişmeler	49
1.2.2.5. Cari Harcamalar	49
1.2.2.7. Diğer Harcamalar	50
1.2.3. Aktörler	50

İKİNCİ BÖLÜM:

KAMU HARCAMA POLİTİKASI İLE EKONOMİK BÜYÜMENİN HIZLANDIRILMASI

2.1. EKONOMİK BÜYÜME	52
2.1.1. Ekonomik Büyüme Kavramı	52
2.1.2. Ekonomik Büyümeye Etki Eden Faktörler	54
2.1.3. Büyüme Teorileri ve Tarihsel Gelişimi	55
2.1.4. Ekonomik Büyümenin Dinamikleri	55
2.2. KAMU CARİ HARCAMALARI VE KAMU YATIRIM HARCAMALARININ EKONOMİK BÜYÜMEYİ HIZLANDIRMASI	59
2.2.1. Cari Harcamaların Ekonomik Büyümeye Etkisi	60
2.2.1.1. Personel ve Diğer Cari Harcamalar	60
2.2.1.2. Vergi Harcamaları	61
2.2.1.3. Eğitim ve Sağlık Harcamaları	61
2.2.2. Yatırım Harcamalarının Ekonomik Büyümeye Etkisi	62
2.2.2.1. Kamu Yatırım Harcamaları	62
2.2.2.2. Özel Sektör Yatırım Harcamaları	67
2.2.2.3. Yabancı Yatırım Harcamaları	69
2.2.2.4. Kamu Harcamalarının Özel Yatırım Harcamalarını Dışlama Etkisi	71
2.2.2.5. Ar – Ge Harcamaları	72
2.3. TRANSFER HARCAMALARININ EKONOMİK BÜYÜMEYE ETKİSİ	74
2.3.1. Transfer Harcamalarının Gelir Dağılımı Yoluyla Ekonomik Büyümeye Etkisi	74
2.3.2. Transfer Harcamalarının Enflasyon Yoluyla Ekonomik Büyümeye Etkisi	78
2.3.3. Transfer Harcamalarının Toplam Talep ve Üretim İlişkisi Yoluyla Ekonomik Büyümeye Etkisi	83
2.3.4. Transfer Harcamalarının Bütçe Açıkları Yoluyla Ekonomik Büyümeye Etkisi	85

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM:	
KAMU GERÇEK HARCAMALARININ TÜRKİYE’NİN EKONOMİK BÜYÜMESİ ÜZERİNE ETKİSİNİN AMPİRİK ANALİZİ	
3.1. 1980-2008 DÖNEMİNDE TÜRKİYE’ DE KAMU HARCAMALARI POLİTİKASININ EKONOMİK BÜYÜMEYE ETKİSİ.....	88
3.2. DİĞER ÜLKELER VE TÜRKİYE İÇİN YAPILAN AMPİRİK ÇALIŞMALAR	94
3.3. EKONOMETRİK YÖNTEM VE VERİ SETİ.....	103
3.3.1. Modelin Tahmini.....	103
3.3.2. Durağanlık (Birim Kök) Testi.....	104
3.3.3. Nedensellik Testi.....	105
3.3.4. Vektör Otoregresif Model (Var)	106
3.4. ARAŞTIRMA BULGULARI VE YORUMLAR.....	107
SONUÇ	115
KAYNAKÇA	117
EKLER.....	127

KISALTMALAR VE SİMGELER

KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüsleri
SSK	: Sosyal Sigortalar Kurumu
Ar-Ge	: Araştırma Geliştirme
KED	: Kremers, Ericson ve Dolado Yaklaşımı
EKK	: En Küçük Kareler Yöntemi
VMA	: Vektör Hareketli Ortalama
VAR	: Vektör Otoregresif Model
VECM	: Hata Düzeltme Modeli
ÜFE	: Üretici Fiyatları Endeksi
GGNP	: Ekonomik Büyüme
GEE	: Eğitim Harcamalarının Büyüme Oranı
GHE	: Sağlık Harcamalarının Büyüme Oranı
GIE	: Altyapı Harcamalarının Büyüme Oranı

TABLOLAR LİSTESİ

TABLO 1. 1. KAMU HARCAMALARINI BELİRLEYEN ETKENLER	23
TABLO 1. 2. HARCAMA ARAÇLARI KULLANMA MATRİSİ	46
TABLO 3. 1. KAMU HARCAMA KALEMLERİNİN DEĞİŞİMİ (1980 - 2008)	89
TABLO 3. 2. KAMU HARCAMALARI VE GSYİH İLİŞKİSİ (1980 – 2008).....	92
TABLO 3. 3. DEĞİŞKENLERİN TANIMLANMASI	103
TABLO 3. 4. BİRİM KÖK TESTLERİ ANALİZLERİNDE KULLANILAN SERİLER	107
TABLO 3. 5. BİRİM KÖK TESTİ SONUÇLARI	108
TABLO 3. 6. GRANGER TEST SONUÇLARI	109

ŞEKİLLER LİSTESİ

ŞEKİL 2. 1.: KAMU HARCAMALARININ FAİZ ORANLARINA ETKİSİ.....	65
ŞEKİL 3. 1. KAMU HARCAMA KALEMLERİNİN GSYİH' YA ORANLARI (1980 – 2008).....	90
ŞEKİL 3. 2. KAMU HARCAMALARI VE GSYİH İLİŞKİSİ (1980 – 2008).....	93
ŞEKİL 3. 3. GDP-CH ETKİ-TEPKİ FONKSİYONU SONUÇLARI.....	111
ŞEKİL 3. 4. GDP – YH ETKİ-TEPKİ FONKSİYONU SONUÇLARI.....	112

GİRİŞ

Ekonomi biliminde uzun süredir araştırma yapılan konulardan biri de ülkelerin farklı büyüme oranlarına sahip olması ve buna bağlı olarak ülkelerin farklı refah düzeylerinin nedenleridir. İktisatçıların görüş birliğine vardığı nokta özellikle 2. dünya savaşından sonra gelişmiş ve gelişmekte olan birçok ülkede devletin ekonomik hayattaki yerinin ve özel sektöre yönelik düzenleyici rolünün giderek arttığıdır. Devletin ekonomideki rolü geliştirilen büyüme teorileri çerçevesinde inişli çıkışlı bir seyir izlemiş, bazı dönemlerde devlet aktif rol üstlenirken, kimi zamanda pasif kalarak ekonomiye hiçbir müdahalede bulunmaması gerektiği savunulmuştur.

Ülke ekonomilerinde yaşanan makro ekonomik sorunların en büyük nedeni olarak kamu kesimi büyüklüğü ve buna bağlı olarak kamu finansman açıkları gösterilmektedir. Kamu harcamalarındaki artışın, ekonomik gelişme sonucu mu ortaya çıktığı yoksa hükümetlerin bu harcamaları ekonomik gelişmeyi sağlamak için bir politika aracı olarak kullanmalarından mı kaynaklandığı sorusu bu yöndeki çalışmaların başlıca kaynağı olmuştur.

Kamu harcamaları ekonomik büyüme ilişkisi ile ilgili ilk görüş Adolph Wagner' e aittir. Wagner, milli gelirden kamu harcamalarına doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu görüşündedir. Wagner' in hipotezi, bu alanda yapılan çalışmaların çoğunda desteklenmesine rağmen bu görüşü desteklemeyen farklı sonuçlar da ortaya çıkmaktadır.

İkinci görüş ise, ikinci Dünya Savaşından sonra Keynes tarafından ortaya atılmış ve etkisini 1970 stagflasyon krizine kadar sürdürmüştür. Bu görüşe göre kamu harcamaları arttığı zaman, ekonomik büyüme üzerinde pozitif bir etki yaratmakta ve kamu harcamalarından ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi olmaktadır.

Keynes' e göre ise, kamu harcamaları, iktisadi büyümeyi etkileyebilecek ve kısa dönem dalgalanmaları düzeltebilecek bir politika aracıdır. Devletin, özel sektör çıkarları ile toplumsal çıkarlar arasında uyum sağladığı düşünülmektedir

Kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiye dair literatürde farklı çalışmalarda farklı sonuçlar elde edilmiştir.

Ram (1996), Holmes ve Hutton (1990) yaptıkları çalışmalarda Keynes'in hipotezini destekleyen sonuçlar elde etmişlerdir. Oxley (1994), Lin (1994) ve Al-Faaris (2002) yaptıkları çalışmalarda Wagner Kanunu' nu destekleyen sonuçlar elde etmişlerdir. Bu çalışmalarda milli gelirden kamu harcamalarına doğru tek yönlü nedensellik ilişkisinin olduğu ortaya konmuştur.

Singh ve Sahni (1984), yaptıkları çalışmalarda hem Wagner hem de Keynes'in hipotezlerini destekleyen sonuçlara ulaşmışlardır.

Türkiye ile ilgili çalışmalarda ise Yamak ve Küçükkale (1997) ekonomik büyümeden kamu harcamalarına doğru tek yönlü bir ilişki tespit etmiştir. Bu sonuç Türkiye' de Wagner Kanunu' nun geçerli olduğunu göstermektedir. Berber (2004) ise yaptığı çalışmada yatırım harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiş, yatırım harcamalarının ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediği sonucuna ulaşmıştır. Bu sonuç Keynes'in görüşünü desteklemektedir.

Bu çalışmanın amacı, Türkiye'de kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin incelenip, kamu yatırım ve kamu cari harcamalarının ekonomik büyümeyi artırdığı yönündeki görüşü Türkiye için test etmektir. Bu amaçla konu önce teorik yönleriyle ele alınmış, daha sonra kamu harcama politikası ile iktisadi büyüme arasındaki ilişki, kamu gerçek harcamalarının 1987-2007 yılları verileri kullanılarak ampirik olarak test edilmiştir. Ampirik analizde ekonometrik yöntem kullanılmış, ilgili veriler Eviews 5.1 programında analiz edilmiş ve elde edilen sonuçlar değerlendirilmiştir.

Bu çalışma, konuyla ilgili Türkiye' deki literatüre katkı sağlaması, kamu yatırım ve kamu cari harcamaları ile ilgili politika önerilerine yer vermesi açısından önemlidir.

Bu çalışmada, Türkiye ele alınarak mekan sınırlaması, 1987-2207 verileri kullanılarak da zaman sınırlaması yapılmıştır.

Konu üç bölümde incelenmiştir. Birinci bölümde teorik olarak kamu harcamaları, kamu harcamalarının sınıflandırılması, kamu harcamalarındaki artışı açıklayan görüşler, kamu harcamaların ekonomiye etkileri ve kamu harcama politikasındaki amaç ve araçlar ele alınmıştır.

İkinci bölümde, kamu harcama politikası aracı olarak reel kamu harcamaları ve transfer harcamalarının kullanıldığında ekonomik büyümenin nasıl etkileneceği incelenmiştir.

Üçüncü bölümde, Türkiye'deki kamu harcamalarının seyri, iktisat literatüründe kamu harcamaları ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmaların sonuçları ve Türkiye'deki reel kamu harcamalarının ekonomik büyüme ile ilişkisi 1987-2007 dönemi için ekonometrik olarak test edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAMU HARCAMA TEORİSİ VE POLİTİKASI

1.1. KAMU HARCAMA TEORİSİ

1.1.1. Kamu Harcamalarının Tanımı ve Özellikleri

Genel kabul gören tanımıyla, bütçeden yapılan harcamalara kamu harcamaları denilmektedir. Devlet tarafından toplum ihtiyaçlarını karşılamak için vergiler ve diğer yollarla sağlanan gelirin bütçeden harcamaya tahsis edilmesi şeklinde de tanımlanabilen kamu harcamaları, zaman içerisinde sürekli artma eğilimi göstermektedir (Bulutoğlu 1977, 189).

Kamu harcamaları, kanunlarla ve yasalarla harcama yetkisi almış kişiler tarafından belirli bir süre içerisinde yapılır.

Devlet tarafından çeşitli amaçlar için maliye politikası aracı olarak kullanılan kamu harcamalarının amacı, toplum ihtiyaçlarının karşılanmasıdır ve önemli ekonomik sosyal etkileri bulunmaktadır. Kamu harcamalarının miktarı, niteliği, alanı ve kapsamı üzerinde ayarlamalar yapılmasıyla devlet, mali nitelikteki fonksiyonları yanında ekonomik ve sosyal fonksiyonlarını gerçekleştirecek nitelikte etkiler meydana getirebilmektedir. Kamu gelirleri aracılığıyla ekonomiden çekilen milli gelir kamu harcamaları yoluyla tekrar ekonomiye aktarılarak önemli sosyal ve ekonomik etkiler meydana getirilir.

Kamu harcamaları dar veya geniş anlamda ele alınabilir. Dar anlamda kamu harcamaları; merkezi idare tarafından gerçekleştirilen hizmetler dolayısıyla yapılan harcamalarını ifade etmektedir. Geniş anlamda kamu harcamaları ise merkezi idare harcamalarının, devletin ve yerel kuruluşların iktisadi girişimleri ve sosyal güvenlik hizmetleri dolayısıyla yüklendiği harcamaları kapsamaktadır. Bu harcamalar her ülkede değişen yapıya sahiptir(Akdoğan 1987, 52).

Dar anlamda kamu harcamaları tanımı (Hukuki Tanım)

Bu tanıma göre, bir giderin kamu gideri sayılıp sayılmamasını etkileyen temel unsur gideri yapan kişinin hukuki kişiliğidir. Yani gider kamu tüzel kişileri tarafından yapılırsa kamu gideri, gerçek ve özel hukuk tüzel kişileri tarafından yapılırsa özel gider adını alacaktır.

Geniş anlamda kamu harcamaları tanımı (Ekonomik Tanım)

Bu konuda M. Duverger “Kamu giderleri, başta devlet olmak üzere kamu tüzel kişilerinin emretme yetkilerinin uygulanması dolayısıyla yaptıkları harcamalardır.” biçiminde bir tanım yapmaktadır (Devrim 1983, 46). Bu tanımın geniş anlamda olmasına rağmen eksik yönleri vardır. Kamu İktisadi Teşekküllerinin yaptıkları harcamalar bu tanıma göre kamu gideri sayılmayacaktır.

Buraya kadar yapılan çeşitli tanım ve açıklamalardan kolayca görülebileceği gibi, kamu giderlerini belirli bir kalıba oturtarak belirlemek bazı eksikliklere neden olmaktadır. Kurumların hukuki durumlarına ve ürettikleri malların özelliklerine bakılmaksızın devletin mal varlığını azaltan her çeşit harcama kamu gideri olarak kabul edilir. Bu durumda mahalli idarelerin giderleri, sosyal sigortaların giderleri, topluma yararlı hizmetler yapan kurumların giderleri, iktisadi devlet teşekküllerinin giderleri, vergi muafıkları, istisnaları ve indirimleri, devlet aktifinde ortaya çıkan azalmalar, bağış ve yardımlar, aynı katkıların karşılıkları geniş anlamda kamu giderleri kapsamında yer almaktadır.

Kamu harcamalarının miktarı, niteliği, alanı ve kapsamı üzerinde ayarlamalar yapılması suretiyle devlet örgütü ve yerel yönetimlerin yaptıkları harcamalar kamusal harcamalar olarak nitelendirilmektedir.

Siyasal olarak yapılan devlet müdahalesi ile beraber ticari ve sanayi faaliyetlerinin de dikkate alınması, geniş kapsamlı kamu harcamaları kavramını ortaya çıkarmaktadır. Bu boyutlar altında kamu tüzel kişilerin, gerçek kişilerle özel hukuk tüzel kişilerininkine benzer koşullar altında yaptıkları harcamalar, yani KİT' lerde yapılan harcamalar da kamusal nitelik kazanmaktadır. Ayrıca, sosyal güvenlik kurumları ve kamunun özel işletmelerinin de yaptıkları harcamalar kamu harcaması kabul edilmektedir. Devletin oluşturduğu tüm kamusal fonların incelenmesi ile kamu harcamalarının ekonomik ve sosyal hayattaki yeri ve önemi belirlenebilir.

Fakat geniş kapsamlı kamu harcamalarının sınırlarını belirlemede karşılaşılan zorluklar; özel kesimin finansmanında kamu payının net olarak ortaya konulamaması ve fon akımlarının sağlıklı olarak belirlenememesi, dar kapsamlı kamu harcamaları kavramının kullanılmasını gerekli kılmaktadır.

Nitekim, Brown ve Jackson'a göre (Jackson 1982, 135):

- Kamu sektörü ile ilgili bütçede yer alıp üretilen mal ve hizmetlerin maliyeti kamu harcamaları olarak kabul edilmelidir. Başka bir deyimle, kamu sektörü ile ilgili hesaplardaki harcamalar söz konusudur.
- Kamunun aldığı kararlar sonucu özel sektörde gerçekleşen harcamalar kamusal nitelikli değildir.

Yukarıdaki yaklaşıma göre, harcamaların ancak kamu bütçesinde yer alanları kamusal kabul edilmektedir. Bu da kamu harcamalarının dar kapsamlı olarak ele alınmasının gerektiğini ifade etmektedir.

Devletin ekonomik ve sosyal yaşam içerisindeki fonksiyonlarına bağlı olarak ülkeden ülkeye önemli farklılıklar arz eden kamu harcamalarının ölçülmesinde değişik uygulamalardan faydalandığı görülmektedir. İlk olarak, kamu harcamalarının dar anlamda mı yoksa geniş anlamda mı ele alınacağı belirlenmelidir.

Günümüzde kamu harcamalarının ekonomi içerisindeki etkilerinin analizinin yanı sıra özellikle makro açıdan yararlanılan en belirgin yöntem; toplam kamu harcamalarının milli gelirin bir oranı olarak ifade edilmesi ve milli gelir içindeki payının zaman süresince oransal olarak gözden geçirilmesidir (Akdoğan 1988, 53).

Kamu harcamalarının çeşitli özellikleri vardır. Bu özellikler şu ana başlıklar altında açıklanmaktadır (Türk 2002, 18).

i) Kamu Hizmetleri Karşılığında Para Ödenir

Trampa ekonomisinin geçerli olduğu eski dönemlerde kamusal ihtiyaçların giderilmesine yönelik harcamalar ayrı bir özellik taşımaktaydı. Devlet kamu hizmetlerini gerçekleştirmek için hizmet satın alır, emeğin karşılığını para ile öder (memur maaşları, işçi ücretleri gibi). Büyük onarım ve inşaat işlerini ya müteahhitlere yaptırır ya da emanet usulü ile memur ve işçi çalıştırarak, bu işi bizzat kendisi yapar.

Gerek müteahhitlere gerekse kendi çalıştırdığı personele ödediği paralar birer kamu harcamasıdır.

ii) Kamu Harcamaları Belirli Bir Kamusal İhtiyacı Karşılar

Kamu harcamaları belirli bir kamusal ihtiyacı karşılamaya yöneliktir. Kamusal ihtiyaçlar, toplum halinde yaşamının zorunlu olarak ortaya çıkardığı ihtiyaçlardır. Yapılan harcamanın kişisel bir ihtiyacı gidermesi halinde kamu harcamasından söz edilemez.

Esasen bir ülkede geçerli olan kanun ve yönetmelikler vb, harcama formalitelerini o derece sıkılaştırmışlar ki, kamusal ihtiyaçları gideren bir hizmet olmaksızın devletten para çıkmasına imkân yoktur.

iii) Kamu Harcamaları Yetkili Şahıslarca Yapılır

Kamu harcamaları, devlet adına para harcamaya yetkili şahıslar tarafından yapılır. Herhangi bir kamusal hizmetin yapılması için, önce devleti taahhüt altına sokmak, sonra hizmeti yaptırmak, sonra da bedelini tahakkuk ettirip ödettirmek her memurun yapacağı bir iş durumunda değildir. Ancak kendilerine kanunlarla yetki verilmiş olan ilgili yöneticiler kamu harcaması yapabilirler. Başta bakanlar ve onların yetki vereceği ikinci derecede yöneticiler, devlet adına harcama yapmak hakkına sahiptirler.

iv) Kamu Harcamaları Artma Eğilimi Gösterir

Kamu harcamaları ülkelerin gelişme sürecine paralel olarak sürekli artma eğilimi içindedir. Devlet bütçeleri incelendiğinde, bu özellik hemen hemen bütün ülkeler için geçerli olmaktadır. Kamu harcamalarının artışı çeşitli nedenlerden kaynaklanmaktadır. Kamu harcamalarının artışı ve artış nedenleri daha sonraki kısımda geniş olarak ele alınacaktır.

1.1.2. Kamu Harcamalarının Sınıflandırması

Kamu harcamaları, devlet tarafından yerine getirilen kamu hizmetlerinin parasal olarak ifade edilmesidir. Bu yüzden, yapılan harcamaların, hangi hizmetlere öncelik verilerek gerçekleştirildiğinin ve bunun topluma olan parasal maliyetinin belirlenebilmesi için hizmet kriterine göre sınıflandırılması zorunludur.

Kamu harcamalarının sınıflandırılması aynı nitelikteki kamu harcamalarının diğerlerinden ayrılarak, gruplar haline getirilmesi, sınıflara ayrılması demektir. Kamu

harcamaları sınıflandırılırsa bütünü oluşturan gruplar daha iyi bir şekilde görülür, bütünün bileşimi hakkında daha açık bilgi sahibi olunur. Açıklık, kamu maliyesinde her zaman gerçekleştirilmek istenen bir husustur. Açıklık sayesinde kamu fonlarının kullanımında keyfilikten, kaçınılmış olur.

Devlet, harcamaların bir kısmını artırmak, bir kısmını azaltmak, diğer bir kısmını da kontrol altına almak ister. Ekonomik kalkınma, yatırıma önem veren bir kavram olduğu için, devlet ekonomik kalkınmada üstlendiği fonksiyonları yerine getirebilmek bakımından kamu yatırımlarına fon tahsislerinde öncelik tanımak zorundadır. Devletin genel idare giderleri kamu tüketimi niteliği taşıyan harcamalardır. Kamu yönetiminde etkinliği ve verimliliği artırmak devletin görevidir. Kamu yönetimi hızlı, verimli, ucuz çalışır hale getirilmelidir. Bu durum; zaman içinde genel idare giderlerinde tasarrufu gerektirir. Devletin yaptığı transfer harcamalarının bazıları gerekli ve yararlı, bazıları gereksiz ve zararlıdır. Bu harcamalardan gerekli ve yararlı olanlarının artırılması, gereksiz ve zararlı olanlarının azaltılması ve hatta hiç yapılmaması gerekir. Kamu harcamalarının sınıflandırılması harcama programlarının daha iyi bir şekilde hazırlanmasını, harcama programları ile bütçe arasında daha iyi ilişki kurulmasını, bütçe ile kalkınma planının yıllık programı arasında daha iyi uyum sağlanmasını mümkün kılar.

Kamu harcamaları farklı kıstaslar kullanılarak çeşitli sınıflandırmalara tabii tutulmuştur. Kamu giderleri ile yapılması amaçlanan görevler veya kamu harcamalarının ekonomik nitelikleri ya da harcama birimleri dikkate alınarak sınıflandırma yapılmaktadır. Fonksiyonuna göre yönetim, savunma, eğitim gibi ayırım yapılabileceği gibi mal hizmet alımı, transfer ve yardımlar ve yatırım giderleri gibi ayırım da yapılabilir.

1.1.2.1. İdari Ayırma Göre Kamu Harcamaları

Bu sınıflandırmaya göre, harcamayı yapacak olan devletin yapısı ve organları bu sınıflandırmayı belirler. Bu sınıflandırma türü yetki, kontrol, görev ve muhasebeleştirme işlemlerinin gerçekleştirilmesine olanak sağlamaktadır.

İdari sınıflandırma kendi içinde organik sınıflandırma ve fonksiyonel sınıflandırma olmak üzere ikiye ayrılır. Bunlar, devletin harcama yapan kuruluşlar arasında ilişki olup olmamasına göre ve hangi kurumun ne kadar ve nereye, yani hangi amaçlar için harcama yapmasına göredir.

i) Organik Sınıflandırma

Kamu harcamaları devleti oluşturan idari birimlere göredir. Bu sınıflandırma da amaç, toplam harcama büyüklüğünün idari birimler arasında yüklenilen göreve göre en uygun şekilde dağılmasıdır. İdari birimlere bağlı olarak yapılan bu sınıflandırma ülkeler arasında önemli farklılıklar gösterebileceği gibi ülke içinde de zamanla değişikliğe uğrayabilir.

ii) Fonksiyonel Sınıflandırma

Kamu harcamalarının harcamayı yapan kuruluşa göre değil de, devletin hangi fonksiyonları yerine getirmek amacıyla harcama yaptığı şeklinde sınıflandırılması durumunda fonksiyonel sınıflandırma ortaya çıkar. Bu ayırmda harcamayı yapan kuruluş yerine, devletin hangi fonksiyonları yerine getirmek amacıyla harcama yaptığı şeklinde sınıflandırılması esas alınmaktadır. Klasik ve sosyo-ekonomik nitelikteki hizmetler ve her bir hizmet grubu için yapılan giderler dikkate alınmaktadır. Eğitim giderleri, savunma giderleri, yönetim giderleri, sağlık giderleri, bayındırlık giderleri, sosyal hizmet giderleri gibi giderlerin sınıflandırılması örnek olarak verilebilir.

Bu ayırmda giderler yoluyla gerçekleştirilmesi öngörülen amaçlara yönelik hizmetler dikkate alınmaktadır. Aynı hizmet, birden fazla kamu kuruluşu aracılığı ile gerçekleştiriliyor ise; her kuruluşun o hizmet için yaptığı giderler toplanmakta ve böylece her hizmet için yapılan toplam gider belirlenmektedir. Eğitim giderleri, savunma giderleri, yönetim giderleri, sağlık giderleri, bayındırlık giderleri, sosyal hizmet giderleri gibi çeşitli kalemler altında giderlerin sınıflandırılması yoluna gidilmektedir. Kamu hizmetlerinin etkin ve başarılı bir şekilde yürütülmesi, kaynakların etkin olarak kullanılması, bazı hizmetler hiç yapılmazken bazılarında tekrarlar olmasının önlenmesi, gider rakamlarının daha anlamlı olması ve bilimsel çalışmalara daha yardımcı bir nitelik taşıması gibi yönlerden bu ayırımın önemi ve faydası büyüktür.

Kendi içerisinde bazı zorluklar ve sakıncalar taşısa da fonksiyonel sınıflandırma organik sınıflandırmaya göre daha açık ve daha faydalıdır. Bunlar;

- Kamu harcama tahminlerinin gerçekçi bir biçimde yapılması,
- Kamu harcamalarını maliyetinin ne olduğunu açıkça göstermesi,
- Ödeneklerin fonksiyonlara bölüştürülmesinde sosyal faydanın azamiye çıkarılması ilkesine işlerlik kazandırması; böylece örneğin eğitime harcanan son

liranın sağlayacağı sosyal faydanın sağlığa harcanan son liranın sağlayacağı sosyal faydaya eşit olmasına çalışılması

- Birim maliyetlerin hesaplanmasına imkan vermesi,
- Harcanan para ile elde edilen fayda arasında karşılaştırma yapmayı kolaylaştırmasıdır.

1.1.2.2. Ekonomik Ayrıma Göre Kamu Harcamaları

Bu sınıflandırmada kamu harcamalarının ekonomik etkileri dikkate alınarak ayırım yapılmıştır. Ekonomik ayrıma göre harcamalar; cari harcamalar, yatırım harcamaları ve transfer harcamaları olmak üzere başlıca üç grupta toplanmaktadır. Bu sınıflandırmada dikkate alınan ekonomik etki ile vurgulanmak istenen harcama bileşenleridir (Ulutürk 1998, 114).

Bu ayrıma göre devletin tüketim malları alımına yönelik harcamaları cari, sermaye oluşumu ile ilgili giderleri ise yatırım harcamaları olarak kabul edilmektedir.

Günümüzde çoğu ülkelerin bütçelerinde yer alan bu ayırım biçiminde hangi giderlerin doğrudan ya da dolaylı olarak sermaye oluşumu bakımından etkili olduklarının dikkate alınması gereklidir.

Bu sınıflandırma sosyo-ekonomik politikaların planlanması ve bu çerçevede kaynaklara yön verilmesi açısından önemlidir.

i) Cari Harcamalar

Devletin yerine getirmek zorunda olduğu hizmetlerin karşılığı olan harcamalardır. Nitelikleri itibariyle her yıl tekrarlanırlar. Çalışma ücretleri, demirbaş alımları ve hizmet alımları örnek olarak verilebilir (Güner 2002, 35). Bu harcamaların hesaplanan döneminde olması gerekmektedir. Cari harcamalar, ekonominin üretim kapasitesini kullanmak için gerekli mal ve hizmetlerin satın alınmasına yönelik yapılmaktadır. Nitelikleri itibariyle her yıl tekrarlanan ve faydaları yapıldığı dönemde yok olan giderler olarak kabul edilmektedir. Personel giderleri, aydınlatma ve su giderleri, kırtasiye, kira, bakım ve onarım giderleri gibi harcamalar cari harcama niteliğindedir (Özbaran 2004, 118).

ii) Yatırım Harcamaları

Yatırım harcamaları, üretimi artıran, kaynakların iyi kullanılmasını sağlayan, üretim faktörlerinin verimliliğini olumlu yönde etkileyen, birkaç kez kullanılmakla tükenmeyen ve faydası uzun dönemli mallara yapılan harcamalardan oluşmaktadır. Yollar, yapılar, barajlar, tesisler vb. yatırımlar bu kapsamda değerlendirilmektedir.

Yatırım harcamaları, ülke ekonomisinin üretim gücünü artırmaktadır. Bu tür harcamalar ilgili dönemde GSMH' ya katkıda bulunmakla beraber, kamu sektöründe sermaye birikimine de yol açmaktadır. Bu durum yatırım harcamaların, ekonomik kalkınmanın gerçekleşmesi aşamasında önemli etkilere sahip olduğunun bir göstergesidir. Yatırım harcamalarının etkisi uzun dönemde ortaya çıkacağı için hükümetler tarafından bazı dönemlerde bu tür harcamalardan kısıntı yapılma olasılığı yüksektir. Böyle bir durumda ekonominin üretim gücünü daraltıcı bir etki ortaya çıkmakta ve ekonomik büyüme sınırlanmış olmaktadır (Ulutürk 1998, 115).

iii) Transfer Harcamaları

Transfer harcamaları; devlet borçlarının faizleri, sübvansiyonlar, sosyal sigorta yatırımları, sosyal güvenlik giderleri, refah harcamaları, işsizlik tazminatları, emekli maaşları ve kamu borç faiz ödemeleri gibi devletin herhangi bir üretim faktörü satın almaksızın yaptığı harcamalardan oluşmaktadır. Transfer harcamalarının en belirgin özelliği, karşılığında devlete mal veya hizmet ya da üretim faktörü verme zorunluluğunun bulunmamasıdır. Transfer harcamaları yoksul insanların alım gücünü destekleyerek gelir seviyelerini düzeltme amacı taşımaktadır. Devlet bu harcamalarla bir mal satın almamakta veya bir mal üretmemektedir. Vergiler yoluyla toplumun bir kesiminden toplanan gelir, toplumun diğer kesimlerine aktarılmaktadır. Fakat transfer harcamaları, ülkedeki gelir dağılımını etkilediğinden sonuçta ekonomideki kaynak dağılımını da etkilemektedir. Ancak bu etki gerçek harcamaları etkisine göre daha küçüktür. Çünkü yapılan harcamaların bir kısmı kişiler tarafından tasarruf edilebilmektedir. Böylece, transfer harcamalarından yararlananların marjinal tüketim eğilimlerine göre bu etki artıp azalmaktadır. Eğer yapılan harcamalardan yoksul bireyler faydalanırsa marjinal tüketime bağlı olarak toplam talep artacak ve gelir dağılımındaki adaletsizlik azalacaktır. Ters durum söz konusu olduğunda ise (yüksek gelir grubundaki bireyler faydalanırsa) marjinal tasarruf oranına bağlı

olarak toplam talep daha düşük olacak ve gelir dağılımındaki adaletsizlik artacaktır (Özbaran 2004, 119; Ulutürk 1998, 117).

Sosyal Transferler

Bu transfer türü, gelir dağılımını düzenlemeye yönelik ve üretim faktörü olmayanlara yapılan ödemelerdir. Emekli, dul ve yetimlere yapılan ödemeler bu tip ödemelerdir. Sosyal amaçlı transfer harcamalar çoğunlukla nakit olarak yapılır.

Sosyal harcamalara örnek olarak; Emekli Sandığı'na yapılacak ödemeler, emekli sandığı dışında kalan emekli, dul ve yetimlere özel kanundan gereğince yapılacak aylık ödemeleri, dernek, birlik, sandık, kurum, sendika, vakıf ve benzeri teşekküllere yapılacak ödemeler vb. gösterilebilir.

İktisadi Transferler

Devletin kişilere yaptığı transfer ödemeleri daha çok insani amaçlı yardımlar niteliği taşımasına karşın firmalara yapılan ve genellikle sübvansiyon adı verilen karşılıksız ödemelerde devlet belirli malların fiyatlarını düşük tutmak, kullanımını teşvik etmek, ihracatı arttırmak ve bazı tarım üreticilerini korumak gibi ekonomik ve sosyal amaçlar güdebilir.

İktisadi sübvansiyonlar, iktisadi ve sosyal politikanın bir aracı olarak uygulamada kendisinden geniş şekilde yararlanan negatif vergilerdir. Diğer bir deyimle, kamu fonlarıyla finanse edilen çeşitli yardımlardır. Bu yardımlar kamu kesimi üretici birimlerinin yani sıra özel kesimin üretici birimlerine de yapılabilir. Sübvansiyonun kamu ya da özel kesim üretici birimlerinden birine verilmesi, güdülen amaca bağlı bir tercih sorunudur. Sübvansiyonları, üreticiye ve tüketiciye verilenler olmak üzere ikili bir ayrıma tabi tutmak mümkündür. Ancak sübvansiyon kime verilirse verilsin, kendisine verilen açısından ek bir gelir teşkil eder.

İktisadi transferler, İktisadi Devlet Teşekkülleri'ne yapılacak yardım ödemeleri, Kamu İktisadi Teşebbüsleri'ne yapılacak yardım ödemeleri, hükümetçe bu kuruluşlara verilen görevler nedeniyle doğan zararların karşılanması için yapılacak ödemeler, borçlanma gücünü yitirmiş mahalli idarelerin programlanan projelerini gerçekleştirmek üzere iller Bankası'na yapılacak yardımlarda kullanılmaktadır.

Mali Transferler

Hazine yardımları, yüksek öğretim kurumlarının cari hizmet giderlerine verilecek devlet katkısı, bağımsız bütçeli idarelere yapılacak ödemeler, özel idarelere yapılacak yardımlar, belediyelere yapılacak yardımlar, Merkez Bankası nezdinde açılacak Kaynak Kullanımını Destekleme Fonu, Kalkınma Planı ve Yıllık Programlara uygun olarak kredileri yönlendirmesi maksadıyla öngörülen ihracat, sanayi, küçük esnaf, tarım, turizm ve maden sektörlerine verilecek krediler için faiz farkları, uluslararası kuruluşlara yapılacak ödemeler, seçim giderleri v.b. harcamalardır.

Borç Ödemeleri

Devlet çeşitli nedenlerle yurtiçi veya yurt dışındaki kişi veya kuruluşlardan borç aldığı, borcunu geri ödeyeceği zaman kadar geçen sürede faiz ödemelerinde bulunur. Söz konusu ödemeler karşılığında devlet herhangi bir şekilde mal veya hizmet satın almadığı için, bu harcamalar transfer harcaması kabul edilir.

1.1.2.3. Fonksiyonel Ayrıma Göre Kamu Harcamaları

Bu sınıflandırmanın amacı, devlet tarafından gerçekleştirilen çeşitli hizmetlerin maliyetlerinin hesaplanabilmesidir. Genel olarak fonksiyonel sınıflandırma; eğitim, sağlık, ulaştırma, savunma, adalet, ekonomik yönlü hizmetler ve genel hizmetler gibi alanları kapsamaktadır. Fonksiyonel sınıflandırma, devletin yapmış olduğu toplam harcamaları hangi amaçlar için yapıldığını göstermektedir. Fonksiyonel sınıflandırmanın amacı, bir bütün olarak çeşitli hizmetlerin maliyetlerini görmek ve maliyet bakımından karşılaştırma yaparak hizmetlerin daha verimli olmasını sağlamaktır (Kalenderoğlu 2005, 42).

i) Genel Hizmet Harcamaları

Bu tür kamu harcamaları, devletin yasama ve yürütme görevlerini yerine getirdiği kurum ve kuruluşların harcamalarından oluşmaktadır. Bunlar; TBMM, Cumhurbaşkanlığı, Başbakanlık, Sayıştay, Danıştay, DPT, DİE, İç İşleri bakanlığı, Dış İşleri Bakanlığı ve Maliye Bakanlığıdır (Ulutürk 1998, 202).

ii) Adalet ve Yargı Harcamaları

Yasaların anayasaya uygunluğunun denetlenmesinde ve yasaların tarafsız bir şekilde uygulanmasında yargı organlarının iyi işlemesi ve bağımsızlığı önem taşımaktadır.

Ülkedeki adalet ve yargı sisteminin çalışmasıyla ilgili tüm harcamalar bu gruba dahil edilebilir. Adalet ve yargı harcamaları; Adalet Bakanlığı, Yargıtay, Sayıştay, Danıştay ve Anayasa Mahkemesi harcamalarından oluşmaktadır.

iii) Savunma Harcamaları

Bu harcamalar, ülkelerin güvenliği için milli gelirlerinden ayrılan pay olup, egemenlik ve ulusal varlığın devamını sağlayan harcamalardır. Savunma harcamalarında talep, ülkenin sahip olduğu teknolojinin ve potansiyel düşmanın bir fonksiyonudur. Savunma harcamalarının boyutunun belirlenmesinde savunma gereksinmelerinin çok iyi saptanması gerekmektedir. Ülkenin jeopolitik yapısı, ülkeler arası bağlantıları, dış politika tercihleri, ekonomik ve teknolojik yapısı ve bütçe olanakları gibi nedenler savunma harcamasını etkileyen faktörlerdir. Milli Savunma Bakanlığı Bütçesi bu harcamaları önemli bir kısmını oluşturmaktadır. (Güner 2002, 86; Ulutürk, 1998, 182).

iv) Altyapı Harcamaları

Ekonominin düzenli bir şekilde işlemesinin sağlanması amacıyla altyapı yatırımlarının yapılması gerekir. Altyapı yatırımlarını genellikle devlet yapar. Çünkü sosyal fayda özel faydadan yüksektir. Altyapıya yapılan harcamalar üretimi doğrudan etkilemez, fakat üretim faktörlerinin verimliliğini ve sosyal faydalarını mutlak şekilde etkilemektedir. Karayolları, demir yolları, limanlar, hava yolları, telekomünikasyon, enerji, sulama vb. yatırımlar altyapı yatırımlarını oluşturmaktadır. Kısaca, ekonomide üretim imkânlarının oluşturulmasını veya genişletilmesini sağlayan unsurların hepsi altyapı yatırımlarının içerisine girmektedir. Bu yüzden bu tür yatırımlar, ekonomide yapılacak olan yatırımlara yön vermekte veya yatırımların verimliliklerini artırmaktadır (Ulutürk 1998, 183).

v) Eğitim Harcamaları

Sosyal hayatta bireyler bilgiyi kullanmak zorundadır ve bu bilginin kullanılabilmesi için de öğrenilmesi gerekmektedir. Bilgiye ulaşmak ise ancak eğitim sayesinde mümkün olmaktadır. Eğitim ile kazanılan bilgi, sadece eğitilen bireylerin gelirlerinin artmasını sağlamakla kalmamakta, aynı zamanda teknolojik ilerlemenin hızlanmasına da olumlu katkılar sağlamakta ve bu sayede toplumun verimliliği de artmaktadır. Bilgi edinmenin hem zaman hem de para maliyeti vardır (Bulutoğlu 2002, 249).

Eğitim hizmetinin bireysel, sosyal ve iktisadi boyutunun olması, kamu tarafından üretilmesine ve kontrol edilmesine neden olmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde eğitim için ihtiyaç duyulan kaynakların büyük bir kısmı devlet tarafından sunulmaktadır. Ülkemizde eğitim sektörü, kamu kuruluşları içerisinde en çok birey istihdam eden sektör olmasının yanında, öğrenci ve ailelerin sayısı açısından da çok büyük bir kitleyi içerisine almaktadır. Artan nüfus ve teknolojik gelişmeye rağmen, eğitim harcaması istenilen seviyeye getirilemezse, uzun vadede üstesinden gelinmesinde zorlanılacak problemleri de beraberinde getirebilecektir (Özbaran 2004 129).

Eğitime yapılan harcamalar, eğitim hizmetinden faydalanan bireylerin iş görme yeteneğini artırmaktadır. Eğitilmiş bireylerin sayısının ve niteliğinin artması ülke ekonomisinde kaynak verimliliğinin çoğalmasını sağlamaktadır. Bu yüzden eğitim, ekonomik ve sosyal yaşamın tümünü kapsamaktadır. Ayrıca eğitim harcamaların getirisi uzun vadede elde edilmektedir. Bu nedenle bu tür harcamalarda uzun dönemli planlarının ortaya konması gerekmektedir. Devlet, uzun dönemli yatırımlar yapabilmekte ve getirisinin bireysel olmasından çok toplumsal yararının üzerinde durmaktadır. Bu yüzden bu tür harcamalar kamusal nitelikli olmaktadır (Güner 2002: 83).

vi) Sağlık Harcamaları

Sağlık hizmetleri; emek, fiziki sermaye, ara mal ve hizmetleri gibi faktörleri kapsamaktadır. Yapılacak olan sağlık harcamaları, bireylere istihdam alanı oluşturmakta ve çalışanların verimliliğini yükseltmektedir. Sağlığın ekonomik ve sosyal etkilerini ölçmek kolay olmamasına rağmen, yapılacak olan sağlık yatırımları sayesinde iş gücü verimliliği artmakta, iş başında zaman kaybı önlenmekte ve çalışma koşullarının iyileşmesi sağlanmaktadır (Gümüş 2005, 31-32).

Devlet tarafından yerine getirilen sağlık hizmetleri sadece sağlık bakanlığının harcamaları ile sınırlı kalmamış, zaman içerisinde sağlık hizmeti veren birçok kurum ortaya çıkmıştır. Sağlık harcamalarının çoğunluğunu sosyal güvenlik kurumu üslenmektedir. Sağlık hizmetlerinde yapılan sağlık harcamalarının ülkelerin gelişmişlik seviyesine göre doğru orantı gösterir.

1.1.3. Kamu Harcamalarını Açıklayan Görüşler

Bu kısımda, ekonomiye devlet müdahalesinin gereksiz olduğunu savunan ve “bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler” ilkesinden hareketle liberal anlayışı benimseyen Klasik iktisatçılardan günümüze kamu harcamalarının gelişimi ele alınmaktadır. Klasikler, her arz kendi talebini yaratır şeklindeki ifade edilen Say’ın Mahreçler Yasası’ndan faydalanmışlardır. Klasiklere göre, ekonomide önemli olan arzın arttırılmasıdır. Aynı şekilde Adam Smith’de ekonomiye devlet müdahalesini kabul etmeyerek fiyat mekanizmasına dayanan serbest rekabet sistemini savunmuştur. Smith’e göre piyasa mekanizması tüm insanlar için en iyi çözümü sağlayacaktır. Bu anlayışa göre toplum kendi haline bırakılırsa, ekonomik sorunlar daha iyi bir şekilde çözülecektir.

Klasik iktisatçılar döneminde devlete atfedilen görevlerin sınırlı tutulması devletin rolünü de asgari düzeye sınırlamış ve kamu harcamaları beklendiği şekilde düşük seviyelerde seyretmiştir. 1929 Buhranı, enflasyon ve işsizlik sorunlarının birlikte görüldüğü stagflasyonu ortaya çıkarmıştır. Devletin müdahalesi olmaksızın ekonomide dengelerin düzelmemesi, yeni arayışları da beraberinde getirmiştir. I. Dünya Savaşına kadar olan dönemde benimsenen liberal düşünce yerini artık Keynesyen düşünceye bırakmıştır. Keynes; devletin artık yeni görevler üstlenmesini ve aktif olması gerektiğini vurgulamıştır (Tanzi; Schuknecht 2000, 9). Bunun yanı sıra "İstihdam, Faiz ve Para'nın Genel Teorisi" adlı eserinde 1929 Dünya Ekonomik Buhranının nedeni olarak efektif talebin yetersizliğini göstermiştir.

Keynes’e göre, toplam efektif talebi artırmak, işsizliği azaltmak ve ekonomiyi canlandırmak için bütçe açıkları vererek, hükümet harcamalarını arttırmak gerekmektedir. Dolayısıyla Keynes, konjonktür devresini yükselen istikamete çevirmek için özellikle kamu altyapı harcamalarının önemli ölçüde arttırılmasını ve böylece insanlara iş ve gelir sağlanmasını önermektedir (Öztürk; Çakman 2002, 21).

II. Dünya Savaşı sonrasında Keynes’in kuramsal çerçevesi ve getirdiği pratik öneriler genel kabul görmüş ve uygulama alanı bulmuştur. Birçok kapitalist ülkede, devlet etkili para ve maliye politikaları ile ekonomik yaşama müdahale etmiş, piyasa mekanizması yanında yol gösterici planlama uygulamaları ile ekonomilerini düzenlenmişlerdir. Keynesci politikalar 1970’li yıllara kadar kesintisiz ve başarılı bir biçimde uygulanmıştır. Ancak gelişmelere yeterince yanıt vermeyen ve gelir düzeyini yeterince arttıramadığı gerekçesi ile Keynesyen politikalar terk edilmeye başlanmıştır.

Keynesyen iktisat politikalarının yetersiz olduğu düşüncesi ile yeni düşünce akımları belirmiştir. Devletin para arzını gereğinden fazla artırarak ekonomide istikrarsızlık yarattığını savunan Monetaristler; devletin maliye politikaları ile ekonomiye müdahalesinin yerine, para politikasının izlenmesi gerektiğini savunmuşlardır (Pekin 2005, 225). Monetarizmin hâkimiyeti ile birlikte maliye politikaları yerine giderek para politikaları ikame edilmeye başlanmıştır.

Arthur Laffer tarafından 1980’li yılların başında savunulmaya başlanılan Arz Yönlü İktisat Teorisine göre ekonomik sorunların temelinde yatan neden; talep yetersizliği değil, arz yetersizliğidir. Bu görüşü savunan iktisatçılar özellikle 1980’li yılların başından itibaren devletin küçülmesi, özelleştirme, piyasaya daha fazla güven gibi kavramlarla yeniden liberal kapitalizme dönüş taleplerini gündeme getirmişlerdir (Pekin 2005, 228).

1.1.3.1.Kamu Harcamaları Hakkında Klasik Görüş

Kamu harcamaları kavramı ve bu harcamalarını ekonomideki işlevi zaman içinde değişik şekilde yorumlanmıştır. Maliye Bilimi’ nin tarihsel gelişiminde yapılan analizlerde kamu harcamaları genellikle ihmal edilmiştir. 1950'lere gelinceye kadar kamu harcamalarına, iktisat biliminin özel bir dalı olarak bakılmamış, çalışmalar daha çok vergicilik alanlarına yöneltilmiştir.

Klasik görüşe mensup iktisatçılar, çalışmalarını piyasa denge şartlarını sağlamak konusunda yoğunlaştırmış ve genellikle özel sektörle ilgili denge meseleleriyle uğraşmıştır. A.Smith ve J.S.Mill haricindeki klasik iktisatçılar, kamu harcamalarıyla hemen hemen hiç ilgilenmemiş devlete karşı olumsuz tavır takınmışlardır. Söz konusu yasarlar kamu harcamalarına çok dar bir açıdan bakmışlardır. Smith' e göre, devletin dış güvenliği sağlamak, iç güvenliği ve özel sektörün girmedeği, fakat toplum açısından fayda görülen sahalarda üretimde bulunmak gibi oldukça kısıtlı bir ortamda faaliyetlerde bulunması gerekmektedir. Mill' e göre ise, devlet faaliyetleri, devlet kavramına ilişkin ve devletin mutlaka yapması gereken faaliyetler ve tarihi bir gelişim ve diğer sebeplerden dolayı devlet üzerinde yük gibi kalan ve her an devletten ayrılacak faaliyetler olarak ikiye ayrılmaktadır (Devrim 1983, 90).

Klasikler devleti üreticiden çok tüketici bir teşkilat olarak görürler. Piyasada gizli el tarafından denge kurulduğundan yukarıda bahsedilen haller dışında devlet hiç bir şekilde piyasaya müdahalede bulunmamalıdır. Aksi takdirde optimum piyasa dengesi

bozulur. Bu durumda, harcamalarla vergilerin tarafsız olması yani, bireylerin tüketim, tasarruf ve yatırım kararlarında sapmalara sebebiyet vermemesi gerekmektedir. Harcamaların artması, vergilerin artması ve dolayısıyla kişilerin ellerindeki kullanılabilir gelirin azalması sonucunu doğurmaktadır. Yatırım, sonuç itibarıyla gelirin bir fonksiyonu olduğuna göre harcamalardaki artış devletin ekonomiye müdahalesinin bir aracı niteliğini kazanacaktır.

Klasiklerin harcamalarda kısıtlama istemelerinin bir diğer nedeni; kamu giderlerinin basit bir tüketim gibi görünmeleri ve dolayısıyla harcamalara milli geliri azaltıcı, hatta onu yok edici bir nitelik atfedilmesidir. Bu nedenle klasikler, devlete, harcamalar aracılığıyla toplumun istifadesine sunulmuş mallardan bir kısmını alarak onu tüketen, dolayısıyla yok eden bir tüketici gözüyle bakmışlardır. Devleti üreten değil, tüketen bir kurum olarak görmüşlerdir. Devletin tükettiği mallardan bazı hizmetler görmesine rağmen, harcamalar sonuçta devletin milli gelirden daha yüksek pay almasına, bu nedenle bölüşülecek hâsılanın küçülmesine neden olacağından hizmetlerden sağlanacak yarar göz ardı edilebilecektir (Nadaroğlu 1985 131).

Özetle, klasiklerin iktisat ve maliye görüşünde, liberal görüşe bağlı kalınarak devlete mümkün olduğu kadar az görev yüklenilmekte ve yine mümkün olduğu kadar az gider sloganına bağlı kalınmaktadır. Ancak bu görüşte de devlet harcamalarına öncelik verilmesi genelde kabul edilmiştir. Devlet denilen hukuki ve siyasi varlığın, yerine getirmekle yükümlü olduğu görevler için birtakım kamusal harcamalar yapması zorunludur.

Klasik maliye anlayışına egemen olan genel ilke, gelirlerin giderlere uydurulmasıdır. Ancak, klasik liberal görüş içinde devlete verilen fonksiyonlar, onun piyasa ekonomisi işleyişini bozmayacak şekilde ve esas olarak geleneksel hizmetleri görmesi ile sınırlı bulunduğundan, bu görüş altında devlet harcamaları oldukça sınırlı kalmaktadır.

1.1.3.2. Kamu Harcamaları Hakkında Modern Görüş

İktisadi ve hukuki düşüncede meydana gelen değişim kamu harcamaları konusunda modern görüşü klasik görüşten tamamen farklı kılmaktadır. Modern ekonomi ve maliye teorisinin doğuşunu hazırlayan, dolayısıyla kamu harcamalarına yeni bir boyut kazandıran hiç şüphesiz 1929 dünya ekonomik buhranı, arka arkaya geçirilen ve çok ağır sonuçlar doğuran iki dünya savaşıyla bunları tamamlayan demografik ve teknolojik değişimlerdir.

Bu olaylara bağlı olarak maliye biliminde meydana gelen değişmenin en belirgin yönü devletin tarafsızlık ilkesini terk ederek müdahaleci ve aktif bir nitelik kazanmasıdır.

1.1.3.2.1. Keynesyen Görüş

Kamu harcamaları konusunda klasik anlayışın değişmesine neden olan asıl etken, ekonomik nitelikte olanıdır. Klasik teorinin belirttiği gibi ekonomi, otomatik olarak dengeye gelmiş olsaydı ekonomik denge istisnalar dışında kendiliğinden gerçekleşir, bazen bozulsa bile kendiliğinden düzelir ve iktisadi buhranlar meydana gelmezdi. Buna bağlı olarak işsizlik, enflasyon, deflasyon, gelirin adil dağılımı gibi sorunlarla devletin uğraşmasına gerek kalmaz, yani tarafsız devlet müdahaleci devlet haline gelmezdir.

19.yüzyılın sonlarına doğru çıkan ve konjktür teorilerini her seferinde ispatlar şekilde gerçekleşen buhranlar birbirini takip etmeye başlamıştır. Kuşkusuz buhranların en şiddetlisi ve uzun olan 1929 dünya krizi klasik görüşü dahi benimseyenlerin meseleye yeni bir açıdan bakmalarını zorunlu kılmıştır. Bunun sonucunda ekonomi ilminde yeni çığır açılmış, Keynes tarafından ileri sürülen Genel Teori, ekonomik dengenin eksik istihdamda da oluşabileceğini, eğer devlet müdahale etmezse tam istihdama bazen veya tesadüfen ulaşılacağını ispatlamıştır. Klasiklerin aksine sadece para politikasının denge sağlamada yeterli olmayacağını söyleyen Keynes, maliye politikası araçlarını da devreye sokmak gerektiğini savunmuştur.

Diğer bir husus; istihdam seviyesinin efektif talebe, efektif talebinde tüketim ve yatırım harcamalarına bağlı olduğunun iktisatçılar tarafından kabul edilmiş olmasıdır. Bu nedenle ekonomik dengenin eksik istihdamda teşekkülünün nedeni efektif talep noksanlığıdır. Diğer bir ifadeyle, toplam harcamaların kıt kaynakların tümünün kullanılmasına yetmediği söylenebilir.

Efektif talep fiilen gerçekleştirilen harcamaların toplamına eşit olduğundan, bu da dolayısıyla milli gelire eşit olacaktır. Faktörlerin bu gelirleri elde edebilmeleri, önce üretime katılmalarına yani, istihdam edilmelerine, sonra da üretimin satılabilmesine bağlıdır. Milli gelir ve istihdam seviyesini belirleyen faktör efektif talep yani toplam harcamalardır.

Efektif talebi etkileyebilmek ve istihdam seviyesini eksik istihdamda tam istihdama doğru çıkarmak için eldeki tek etkin araç kamu harcamalarıdır. Piyasa ekonomisi koşulları ve kuralları içinde, özel ekonomi birimlerinin kendi yönlerinden teker teker

alacakları kararlarla efektif talebi yükseltmek amacına yönelik bir davranışta bulunmayacakları açıktır. Efektif talebi ancak devlet tarafından yapılan harcamalar yükseltebilecektir.

Keynesyen görüş, mevcut üretim kaynaklarının tam olarak kullanılmamasının nedenini toplam talebin yetersizliğine bağlamaktadır. Kişisel harcamaları belirli hedefe yöneltecek ortak bir karar birimi olmadığından bu harcamalar yoluyla toplam talepteki yetersizliği gidermek mümkün olmamaktadır.

Ayrıca, toplam talepteki yetersizlik, gelişmiş ve az gelişmiş ülkelerde ayrı ayrı sebeplerden doğmaktadır. Keynes'e göre gelişmiş ülkelerde bu durumun sebebi tasarruf fazlalığıdır. Bu fazlalığı telafi edecek harcamalara gerek vardır. Az gelişmiş ekonomilerde ise, bu halin sebebi bir yandan ihtiyari tasarrufun genellikle verimli alanlara yatırılmayışı ve bir yandan da tasarrufların az oluşudur. Ayrıca bu ülkelerde gelir dağılımının adil olmadığı da buna eklenebilir. Bu nedenle, devletin ekonomi içindeki yeri ve payı zorunlu olarak daha fazla olacaktır. Devletin sosyal sabit sermaye oluşturmak amacıyla girişeceği faaliyetlerin harcamaları, gerekirse açık finansman yoluyla karşılanacaktır.

Yeni değerlendirme içinde klasiklerin aksine bir nihai tüketim, bir değer kaybı veya kaynak israfı görüşü tamamen terk edilmektedir. Devlet harcamalarının veya tüketim giderlerinin de aslında, yukarıda bahsedildiği gibi sonuçta milli geliri artırdığı; bir kısım kamu giderlerinin ise sadece bir el değiştirme, transfer niteliği taşıdığı; fakat her iki durumda da bir israfın veya bir değer kaybının olmadığı belirtilmektedir. Bu görüşün kabulü ile kamu giderlerinin de milli gelirin oluşumu, bölüşümü, kaynakların kullanımı, gelir ve servet dağılımına etkileri yönünden ele alınıp incelenmesi gereği ortaya çıkmıştır. Buna ilaveten kamu hizmetlerinin iki yönlü gelişmesi ile kamu hizmeti kamu gideri süreci içinde kamusal giderler hacim ve içerik yönünden önemli değişikliğe uğramıştır. Çeşitli ekonomik, sosyal ve siyasal baskılar sonucu, gelişen kamu hizmetleri boyutları kamu ekonomisi faaliyetlerinin artık ihmal edilemez olmasını sağlamıştır. Kamu harcamalarının bir mali araç durumuna gelmesi, devletin hukuki ve siyasi statü gereği sahip olduğu egemenlik ve otorite hakkı ekonomiye müdahale konusunda yeni ufuklar açmıştır. Böylece “çarpan-çoğaltan” ve “hızlandırıcı” gibi faktörleri dikkate alan iktisadi analiz yöntemleriyle kamu giderlerinin kantitatif sonuçları hakkında daha sağlıklı bilgi edinme imkanı ortaya çıkmıştır. Bahsedilen gelişmeler maliye teorisinde

bazı yeni kavramların ortaya çıkmasına neden olmuşlardır. Anglo-Sakson ekolünün geliştirdiği bu kavramların bazıları açığa dayalı finansman ve telafi edici kamu harcamalarıdır. Bunların hepsi harcamaların sonuçta gelir meydana getirici bir özelliğe sahip olduğu görüşüne dayanmaktadır. Bu nedenle, modern maliye teorisinde bu kavramlar aracılığıyla anlatılmak istenen görüşün özünü, özellikle kriz dönemlerinde, içinde bulunan şartlar doğrultusunda, harcamaların bilerek artırılması teşkil etmektedir.

1.1.3.2.2. Arza Dayalı İktisat Görüşü

Keynes teorisi hareket noktası olarak talebi almış ve toplam talebi artırmak amacına yönelmiştir. Bu nedenle de kamu sektörüne ekonominin işleyişinde büyük rol vermeyi ve özel sektörü daha sıkı bir şekilde kontrol etmeyi öngörmüştür. 1970 sonrasındaki petrol krizinden sonra Avrupa ve Amerika'da şiddeti giderek artan enflasyon ve 1940'lı yıllardakinden farklı olarak enflasyonla birlikte gelen durgunluk ve işsizlik Keynes teorisinde öngörülen tedbirlerin bu yeni durumlarda pet etkili olmayacağı gerçeğini ortaya çıkarmıştır. M. Friedman, hareket noktasını Keynes'te olduğu gibi talepten değil de arzdan alınması gerektiğini iddia eden bir görüş ortaya atmıştır. Bu yeni politika literatüre Arza Dayalı iktisat olarak geçmiştir (Bartlett 1987, 48).

Bu yeni arz ekonomisinden; kamu kesiminin küçültülmesi, enflasyonla mücadele için harcamaların kısılması ve sıkı bir politika izlenmesi tavsiye edilmektedir. Bu politikaların uygulanması kamu harcamalarının azalması anlamına gelmektedir. Ancak, bu durum klasik maliye dönemine dönmeye sebep teşkil etmez. Kamu kesiminin küçültülmesi, bu kesimin piyasaya dönük faaliyetleri için söz konusu olabilir. Gününüz sosyal devletinin vazgeçilmez görevleri arasında yer alan kamusal hizmetleri, ne paralı olarak sunmak ne de azaltmak mümkündür. Bu nedenle ortaya atılan yeni iktisat politikası, sonuçta kamu harcamalarının kazandığı anlamı değiştirmeyeceği gibi önemini de azaltmaz.

Arza dayalı iktisadın uygulanması sonucu, enflasyonun hızının yavaşlatılabildiği ve aşağılara çekildiği fiilen görülmüştür. Fakat harcamaların azaltılması yatırımların durmasına ve işsizliğe neden olmuştur. Dolayısıyla işsizliğin enflasyonun alternatif maliyetini oluşturduğu söylenebilir. Bu nedenle, arza dayalı iktisat tedbirlerinin uygulanması siyasal bir tercih yansıtmış ve gelişmekte olan ülkelerde bu konu etrafındaki tartışmalar adeta ideolojik bir nitelik kazanmıştır (Nadaroğlu 1985, 146).

1.1.4. Kamu Harcamalarının Artışının Nedenleri

Kamu sektörünün genişlemesi günümüzün önemli sorunları içerisinde ele alınmaktadır. Kamu harcamalarının artması birçok ekonomik sorunun nedeni olarak görülmüştür. Buchanan 1977 yılındaki “Devlet Niçin Büyümektedir?” adlı çalışmasında kamu harcamalarındaki artışın giderek sakıncalı bir durum haline geldiğini belirtmiş ve bu konudaki endişelerini şu sözlerle ifade etmiştir (Buchanan 1977,1);

“Günümüzde kamu kesiminin her seviyesindeki aşırı büyüme alarm verecek boyuta ulaşmıştır. Buna göre, basit olarak istatistikî incelemeler yapmayan insanlar bile, reel olarak topluma çok fayda sağlamayan çok aşırı bir şekilde artan hükümet politikalarını ve çok fazla artarak zorla alınan vergileri endişe ile izlemektedir. Eğer geçmiş on yıla bakılırsa, görünen manzaranın çok kötü olduğu fark edilecektir. Son on yılda kamu kesiminin yaklaşık olarak her yıl üretilen milli gelirin yarısına yakın bir bölümü ile GSMH’ nın %30’unu aşan bir kısmının merkezi hükümet kanalıyla kullanıldığı görülecektir.”

Buchanan, kamu harcamalarının artışı ile birlikte artan kamu kesiminin ekonomideki payını, müdahale edilmesi gereken bir durum olarak ele almıştır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde ekonomik yapının düzenlenmesi ve daha hızlı ekonomik büyümenin sağlanması gibi görevler ön plana çıktığından kamu harcamaları bu hizmetlerin sunumu için yapılmaktadır. Dışsalıklar, ölçek ekonomileri, kamusal mallar gibi nedenler dolayısıyla gelişmekte olan ülkelerde kamu sektörü birçok mal ve hizmetin sunumunu üstlenmektedir. Çünkü henüz varlığını hissettirmeye başlayan özel sektör bu gerekçelerle etkin ve kârlı olamamaktadır. Bu nedenle de devletin toplumsal faydası yüksek olan mal ve hizmetleri sunumu görevleri arasında ele alınmaktadır (Diamond 1990, 34-36). Ayrıca, gelişmekte olan ülkelerde, hızlı sanayileşmenin gerçekleşmesi, verimliliği yüksek modern bir tarım sektörünün varlığı, herkesin iş bulabilmesi ve konut sıkıntısının olmaması gibi istekler söz konusudur. Bu nedenle, gelişmekte olan ülkelerde devletin ekonomiye müdahalesi vazgeçilmez ve geniş kapsamlı olması gerektiği şeklinde yorumlanmaktadır (Savaş 1978, 111). Kamu harcamalarının uzun vadede hangi tür mal ve hizmetlerin sunumu ile arttığı Tablo 1.1’de gösterilmektedir.

Tablo 1. 1. Kamu Harcamalarını Belirleyen Etkenler

Artış Etkenleri Kamu Harcamaları	Talep Etkenleri					Arz Etkenleri	
	Gelir Artışı (A) (B) (C)			Nüfus Artışı	Kentleşme	Üretim teknolojisi	İktisadi Sistem
Toplam kamu tüketimi		+	+	+	+	+	+
Genel hizmetler	+						+
Yasama (temsil)	+	-	-	-	+	+	+
Güvenlik		+	+		+	+	+
Yargı		+	+	-	+	+	-
Savunma						-	
Refah Hizmetleri				+			-
Eğitim		+	+		+	+	
Sağlık			+		+	+	
Konut		+	+	+	+		
Gelir Aktarma			+		+		
Ekonomik Hizmet			+	+			-
Tarım		+					
Sanayi	+	+	+	+			
Ticaret		+					
Turizm			+		+		+
Sosyal Güvenlik							
Yaşlılık Sigortası			+	-		+	+
Emekli Ödemesi			+	-		+	+
Belediye Hizmeti		+	+		+		
Çevre Hizmeti		+		+	+		+
Kamu Yatırımları		+	-				
Alt yapı		+	-	+	+	-	
İşletme Sermayesi		+					
Gelir Aktarma	+	-	-				+

Kaynak: (Bulutoglu 2004, s. 205); Kamu hizmetleri üretim teknolojisinin piyasaya kıyasla geri kalması (emek-yoğun oluşu) kamu hizmeti harcamalarını görece arttırır (+), daha hızlı gelişmesi emek girdisini azaltır (-).

Burada; kamu harcamalarının milli gelir artışına karşı esneklik olasılığı pozitif ve birimden büyük ise artı (+) işareti, negatif ve birimden küçük ise eksi (-) işareti kullanılmıştır. A; sanayileşme öncesi, B; sanayileşme aşaması, C; sanayileşme sonrası dönemi göstermektedir.

Tabloda kamu harcamalarının artışına neden olan etkenler arz ve talep yönlü olarak gösterilmektedir. Gelir artışı, nüfusun artışı ve kentleşme gibi talebi etkileyen faktörler yanında üretim teknolojisi ve iktisadi sistemler de kamu harcamalarında artışa neden olan arz yönlü etkenler olarak değerlendirilmektedir.

Tablo 1.1. de kamu harcamaları sütununda, kamu harcamaları alt bileşenlerine ayrılmıştır. Bu alt bileşenler sanayileşme öncesi ve sanayileşme sonrası dönemlerinde gelir artışı ile birlikte ne tür kamu harcamalarının yapıldığını vermektedir. Sanayileşme öncesi aşamada genel hizmetler, yasama ve temsil hizmetleri, sanayi hizmetleri, gelir aktarma hizmetlerine yönelik yapılan kamu harcamaları, milli gelirin artışından daha fazla artmaktadır. Diğer bir ifadeyle, bu tür kamu harcamalarına olan talep, artış göstermektedir. Refah arttırıcı hizmetler arasında olan eğitim, sağlık ve konut gelirlerinin aktarımına yönelik olarak kamu hizmetlerine talep, sanayileşme öncesinde baskın olmamaktadır. Sanayileşme aşamasında ve sanayileşme sonrası aşamada refahı artıran hizmetlere yönelik talepte meydana gelen artış kamu harcamalarını ülkelerin milli gelir düzeyi artışından daha fazla olmaktadır. Güvenlik ve yargı hizmetleri de sanayileşme ile birlikte artarken, belediye ve çevre hizmetleri aynı şekilde artış göstermektedir (Bulutoğlu 2004, 205).

Gelişmiş sanayi ülkelerinde kamu harcamalarının artışının önemli boyutlara ulaştığı ve bu durumun önlem alınması gereken bir durum olarak algılandığı vurgulanmaktadır. Gelişmiş ülkelerde kamu harcamalarının artışın iki önemli nedeni olarak yaşlı nüfusun, toplumdaki oranının artması ile birlikte sağlık giderleri ve emeklilik maaşlarının artmasını gösterilmektedir (Bulutoğlu 2004, 204). Eğitim hizmeti parasız ya da çok makul bir fiyatla sunulurken, kamusal emeklilik ödemeleri ile ilgili tedbirler artmaktadır. Gelişmiş ülkelerde ayrıca tüm yaşlı insanlara ve hatta fazla yaşlı olmayanlara da kamu tarafından emeklilik ödemeleri yapılırken, aynı şekilde işsizlere ve genelde muhtaçlara yapılan kamusal yardımlarında arttığı görülmektedir (Tanzi 2002, 122).

Kamu giderleri görünürde veya gerçek anlamda artış gösterebilmektedir. Topluma sunulan mal ve hizmetin kalitesinde ya da miktarında bir artış meydana gelmemesine karşın kamu giderlerinin tutarında ortaya çıkan artışa görünürde artış denilmektedir. Topluma sunulan mal ve hizmetin kalitesinde veya miktarında artışla birlikte kamu giderlerinin tutarının da artmasına gerçek artış denilmektedir. Kamu giderlerinin genel

artış seyri içerisinde görünürde ve gerçek artış nedenleri birlikte etkili olmaktadır. Ülkelerin içinde bulundukları ekonomik, mali ve sosyal nitelikli koşullarda bu etkiler değişiklik arz etmektedir.

Klasik düşünürler, kamu harcamaları ile değil kamu gelirleri ile ilgilenmişlerdir. Klasik iktisatçılar kamu harcamalarının içeriği ile değil miktarı ile ilgilenmişlerdir. Yani kamu harcamalarının ne için yapıldığı önemli değil ne kadar yapıldığı önemlidir. Klasik iktisatçılar kamu harcamalarının mümkün olduğunca az yapılmasını, harcamaların tarafsız olmasını özel ekonomiyi doğrudan etkilememesi gerektiğini savunmuşlardır. Bunlara göre eğer devlet kamu harcamalarını artırırsa kamu gelirlerini dolayısıyla vergileri artırmak zorunda kalacaktır. Vergilerin artması sonucu kişilerin gelirleri azalacak yani devlet ekonomiye müdahale etmiş olacaktır. Ancak klasiklere göre ekonomide boş kapasite yoktur, tüm kaynaklar kullanılmaktadır ve görünmez el tarafından yönetilmektedir. Devlet kamu harcamalarını artırırsa ekonomiye doğrudan müdahale etmiş olacak görünmez elin işleyişini bozacaktır. Bu yüzden devlet kamu harcamalarını mümkün olduğunca azaltmalıdır (Kalenderoğlu 2005, 32).

Modern görüşteki iktisatçılar ise, harcamaların miktarı yerine içeriği ile ilgilenmişlerdir. Önemli olan harcamaların ne için ve hangi amaçla yapıldığıdır. Keynes, ekonominin her zaman tam istihdamda dengede olmadığını, eksik istihdam seviyesinde de dengeye gelebileceğini savunmuştur. Keynes, devletin ekonomideki talep yetersizliğini giderebilmesi için ekonomiye müdahale etmesi gerektiğini belirtmiştir. Devletin kamu harcamalarını artırarak ekonomiye müdahale edebileceğini savunmuştur (Kalenderoğlu 2005, 33).

Kamu harcamaları ülkeden ülkeye değişiklik gösterse de miktar olarak bütün ülkelerde artış göstermektedir. Bu artışın seyri ülkelerin kendine has sahip olduğu şartlara göre değişmektedir (Akdoğan 2006, 68). Bu artışın çok çeşitli nedenleri vardır. Bu nedenleri, görünüşte artış nedenleri ve gerçek artış nedenleri olarak iki gruba ayırmak mümkündür.

1.1.4.1. Kamu Harcamalarının Görünüşte Artış Nedenleri

Harcama düzeyinde gerçek anlamda bir artış olmamasına karşın, kamu harcamaları, çeşitli nedenlerle artmış gibi görünebilir. Bu nedenler, kamu harcamalarını görünüşte artıran nedenler olarak bilinir.

Para Ekonomisine Geçiş

Eskiden kamu hizmetlerinin bir kısmının karşılığı aynı olarak ödenir ve bu hizmetlerin parasal karşılığı bütçede yer almazdı. Özellikle 17. ve 18. yüzyıllardan itibaren aynı uygulamalar terk edilmeye başlanmıştır. Ülkemizde de ıslahat hareketleriyle birlikte, nakdi ekonomiye geçiş süreci başlamıştır. Böylece, kamu hizmetlerinin yapısında ve miktarında herhangi bir değişme olmadığı halde, bu hizmetlerin karşılıkları parayla ödenmeye başlandığı için kamu harcamalarının görünüşte artışıyla karşı karşıya kalınmıştır.

Bütçe Usullerinin Değişmesi

Harcamada, gelirin o giderden indirilerek yalnız kalanının bütçede gösterilmesine Safi Bütçe Usulü denir. Gelir ve giderlerin, herhangi bir mahsup yapılmaksızın, bütçede ayrı ayrı gösterilmesi Gayrisafi Bütçe Usulü' dür. Aynı miktarda harcama yapılmış olmasına rağmen bütçenin gayrisafi usule göre düzenlenmesi durumunda, safi usule göre düzenlenmesi durumuna göre bütçe tutarı daha yüksek görünecek bu da kamu harcamalarının görünüşte artmasına yol açacaktır (Ulusoy 1989, 36).

Para Değerinin Düşmesi (Enflasyon)

Bir ülkede paranın satın alma gücünde meydana gelen azalışlar, kamu harcamalarının görünüşte artmasında önemli nedenlerinden biridir. Daha önceleri belirli bir miktar para ile görülen kamu hizmetlerinin, hizmetlerin kalite veya miktarlarında herhangi bir değişme olmadığı halde daha yüksek paralar ödenerek gerçekleştirilmesi durumu, paranın değerinde düşüş olduğunu gösterir. Böyle bir durum ise kamu borçlarının görünüşte artmasına yol açar. Paranın sürekli ve önemli ölçüde satın alma gücünden kaybetmesi ekonominin enflasyon içinde olduğunu gösterir. Kamu harcamalarındaki artış fiyat hareketlerinden arındırıldığında kişi başına düşen mal ve hizmet miktarında bir artış meydana gelmiyorsa bu artışlar görünüşte artışlardır (Arslan 2005, 36).

Ülke Sınırlarının ve Nüfusunun Büyümesi

Ülke sınırlarının genişlemesi de kamu harcamalarının artırabilir. Siyasi gelişmeler nedeniyle ülkeye bölge olarak yeni katılmalar olduğunda bu durum görünüşte harcama artışına yol açar. Örneğin Hatay ilinin 1939 yılında Türkiye'ye katılması kamu gelirlerini artırmakla beraber kamu harcamalarını da artırmıştır. Ülkeye yeni katılan bölgelerin ekonomik yönden gelişmemiş olması, imar ve bayındırlık hizmetlerine

muhtaç bulunması harcama artışının daha yüksek seviyelere çıkmasına neden teşkil edebilir.

Aynı şekilde, ülke nüfustaki artışlar da kamu harcamalarının görünüşte bir artış nedeni olabilmektedir. Nüfustaki artışlar kamu harcamalarının nüfus artış hızı oranında artıyorsa kamu harcamalarında gerçekten bir artış yoktur. Kamu harcamalarındaki artış nüfus artış hızının gerisinde ise kamu harcamalarında bir düşme vardır. Kamu harcamalarındaki artış nüfus artış hızının üzerinde ise gerçek bir artışla karşı karşıya bulunuluyor demektir (Arslan 2005, 37).

1.1.4.2. Kamu Harcamalarının Gerçek Artış Nedenleri

Kamu harcamalarında kişi başına düşen harcama miktarının artmasına yol açan faktörler, kamu harcamalarının gerçek artış nedenleri olarak adlandırılır. Bu tür durumlarda kamu harcamalarında hem görünüşte hem de reel anlamda bir artış söz konusu olur.

İktisadi Nedenler

Temelde kamu ihtiyaçlarının hem miktar hem de nitelik olarak artması yatmaktadır. Özellikle klasik iktisadi düşüncenin terk edilip, Keynesyen akımın önem kazanmaya başlamasıyla birlikte, sınırsız kamusal ihtiyaçların karşılanmasında devletin ağırlığı daha da artmıştır. Ekonomik istikrar da kamu harcamaları üzerinde etkilidir. Özellikle ekonomik kriz ortamında devletin uyguladığı politikalar harcama kalemleriyle ilgilidir. Bu da devletin üstlendiği fonksiyonlara önem kazandırmaktadır.

Buradaki önemli husus kamu harcamalarının gelir esnekliği ile ilgilidir. Kamu mal ve hizmetlerine olan talebin gelir esnekliği birden büyük olması sonucu toplumun refah düzeyi yükseldikçe bireylerin devletten olan beklentileri artmakta bu da kamu harcamalarının artmasına neden olmaktadır. Sanayileşmiş ülkelerde kamu harcamalarının GSMH' ye olan oranının, gelişmekte olan ülkelere göre daha yüksek olması bu görüşü desteklemektedir.

Sosyal Nedenler

Devletin toplumla ilgili uyguladığı sosyal projeler kamu harcamalarında artış meydana getirmektedir. Topluma ücretsiz eğitim hizmeti sunulması, kimsesiz ve yaşlılara yönelik sosyal tesisler, sağlık tesisleri, dinlenme tesisleri oluşturulması gibi uygulamalar bütçe rakamlarının yükselmesi sonucunu doğurmaktadır. Sanayileşmeyle birlikte artan

nüfusun önemli bir bölümünün büyük şehirlerde toplanması da bazı sorunları beraberinde getirmektedir. Artan nüfusun gıda, ulaşım, sağlık, eğitim, konut gibi ihtiyaçlarının karşılanması, altyapı yatırımları vb. hizmetlerin yerine getirilmesi zorunluluğu da harcama düzeyini yükseltmektedir.

Sanayileşme ve Teknolojik Nedenler

Teknoloji alanında meydana gelen gelişmeler kamu harcamalarının önemli tutarlara ulaşmasına neden olmaktadır. Yeni teknik buluşlar, yeni ihtiyaçların doğmasına neden olmuş, hem bireysel hem de toplumsal boyutta önemli ihtiyaçların karşılanması gereği ortaya çıkmıştır. Bu gelişmeler yeni kamusal hizmet türlerinin ortaya çıkmasına yol açmaktadır.

Özellikle eğitim, sağlık, bilişim, ulaşım, haberleşme gibi alanlarda son derece hızlı gelişmeler ve yenilikler meydana gelmektedir.

Askeri Nedenler

Orduların kullandıkları silahlar, savaş araç ve gereçleri her gün değişmekte, yenilenmekte, bakım ve onarımları bütçeden karşılanmaktadır. Savaşla ilgili harcamalar, savaşa hazırlık, savaş süresince ve savaşı izleyen yıllarda sürekli artmaktadır. Savaş dönemlerinde savunma harcamalarının toplam kamu harcamalarının 3/4' ünü teşkil ettiği görülmüştür. Savaş dönemlerinde yapılan harcamalar genelde borçlanma ile finanse edilmekte ve bu durum uzun vadede olumsuz gelişmeler ortaya çıkarmaktadır (Türk 1983, 44).

Savaşların, kamu harcamalarının düzeyi üzerindeki etkileri şunlardır. Savaş uygulamasının yarattığı maliyet, milli savunmayı sağlamaya yönelik çalışmaların maliyeti ve savaş sonrası dönem ile ilgili olarak karşılanması gereken maliyettir. Tarihteki savaşlara bakıldığında savaş dönemlerinde ülkelerin silahlanma faaliyetlerinden dolayı harcamalarının arttığı gözlenmektedir.

Nüfus Artışı

Ülke nüfusu artıkça yeni ihtiyaçlar ortaya çıkacaktır. Bu durumda devlet kamu hizmetlerini nitelik olarak artırmasa da miktar olarak artırmak zorunda kalacaktır. Bu da daha fazla kamu harcaması demektir.

1.1.4.3. Kamu Harcamalarındaki Artışı Açıklayan Görüşler

1.1.4.3.1. Wagner Kanunu

Wagner Kanunu'nu ortaya atan Adolph Wagner'dir. İlk kez mali iktisat kavramını ortaya koyan Wagner, kamusal faaliyetlerin özellikle devlet faaliyetlerinin artış kanunundan bahsetmiştir.

Alman ekonomist Adolph Wagner 1883 yılında Devlet Faaliyetlerinin Sürekli Artış Kanunu'nu ileri sürmüştür. Soysal, ekonomik ve siyasi yapısına bakılmaksızın her ülkede kamu giderlerinin arttığını gözlemlemiştir. Ayrıca Wagner, kamu harcamalarının milli gelirden daha hızlı yükseldiği sonucuna varmıştır. Bu durumu da kamu harcamaları artış kanunu olarak nitelendirmiştir. Bu kanunda devletin ekonomik ve sosyal yapı içerisindeki etkinliğine vurgu yapmıştır. Wagner yaptığı analizlerde bu artışa sanayileşme, sosyal gelişmeler ve alt yapının geliştirilmesi amacıyla devletin faaliyetlerinde büyüme meydana gelmesinin neden olduğunu saptamıştır.

Wagner, devletin görevlerini üçe ayırmıştır. Bunlardan ilki; iç ve dış güvenliğin korunması, düzenin korunması ve adaletin sağlanması iken ikincisi; piyasaya girip doğrudan piyasada üretilen malların üretimine ortak olmaktır. Üçüncüsü ise; banka, posta, bankacılık gibi hizmetleri yerine getirmektir (Peacock; Wiseman 1967, 18).

Wagner, sanayileşme ile birlikte devlet faaliyetlerinin artmasını bazı sebeplere bağlamıştır. Bunlar; özel kuruluşların büyük miktarlardaki sermayeyi kamu kurumları kadar etkili bir şekilde kontrol altına alamamaları, özel girişimcilerin ticari dalgalanmalar sırasında sermayeyi yanlış yönlendirerek etkin olmayan alanlarda ekonomide spekülasyonların oluşmasına neden olması ve ticari dalgalanmaların artmasıdır. Böylelikle, sanayileşmenin getirdiği avantajlar olarak görülen teknik alanda ilerlemeler kamu kurumlarını özel kuruluşlara alternatif yapmaktadır (Peacock; Wiseman 1967, 18).

Wagner'in devlet faaliyetlerinin artmasına gerekçe olarak gösterdiği tüm bu nedenlere karşın, özel sektörün söz konusu faaliyetleri gerçekleştirebilmesinin mümkün olmadığını öne sürmesi bu hizmetlerin devlet tarafından karşılanmasını zorunlu kılmaktadır. Bu nedenle devletin daha çok iktisadi faaliyetlere katılması özel kesimle kamu kesiminin ekonominin bütünü içerisinde oranını değiştirecektir ki bu durum,

Wagner'e göre sosyalist ekonomiye doğru doğal bir gidişin göstergesi kabul edilmektedir (Nadaroğlu 1998, 143).

Wagner Kanunu' na Yöneltilen Eleştiriler

Wagner'in, bu kanunu ortaya koyarken iki önemli faktörün etkisi altında kaldığı görülmektedir. Birincisi sanayileşmedir. İncelenen ülkeler açısından bakıldığında sanayileşme aşamasında olmaları, diğer ülkelerin de ekonomik anlamda daha üstün olmadıkları bilinmektedir. Dolayısıyla ülkeler bazında yapılan ampirik çalışmalarda gelişmekte olan ülkelerin, küreselleşme sürecinde uluslar arası alanda karşılaştırmalı olarak kendilerinden üstün olduğu birçok ülkeye karşın sanayileşme sürecini tamamlamaya çalıştıkları dikkate alınmalıdır.

İkinci etki ise; Wagner'in Tarihçi Okul' un etkisi altında kalmasıdır (Önder 1974 21). Wagner'in görüşlerinin bütün ülkelerde geçerli olabileceğini söylemek için ülkelerin içerisinde bulundukları dünya ekonomisinin dış etkileri ve iç şartların göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

Wagner Kanunu'na yönelik geliştirilen eleştirilerden bir diğeri ise, bir ülkede kişi başına düşen gelirdeki artış kadar harcama oranının artacağı ve zaman içinde artan bir oranın belli bir andaki yüksek bir orandan oldukça farklı olacağı iddiasına yöneltilmiştir. Buna göre; bir dönemde A ülkesinde ortalama kişi başına gelir düzeyi, B ülkesinden daha fazla olduğu için, A ülkesinin B ülkesine oranla milli gelir içerisinde daha fazla kamu harcaması yapmış olmasını beklemek yanıltıcı olmaktadır.

Wagner, sanayileşme sonrasında kamu hizmetlerinin artmasının dört nedeni olduğunu öne sürmüştür. Bunlar (Dura; Atik 2002, 116);

- a) Ekonomik kalkınma devletin idari görevlerini ve koruyuculuk fonksiyonlarını artırmaktadır.
- b) Nüfus artışı ve kentleşme kamu harcamalarının artmasına yol açar.
- c) Eğitim ve kültür hizmetlerinde talebin gelir esnekliği, 1' den büyüktür. Dolayısıyla, ekonomik gelişme sonunda gelir düzeyinin yükselmesi, eğitim ve kültür hizmetlerinin talebini artırarak devletin bu tür hizmetler için daha fazla harcama yapmasına neden olur.

- d) Teknolojik ilerleme büyük ölçekli yatırım gerektirir. Bu tür yatırımlar için gerekli olan sermaye yalnızca devlet tarafından finanse edilebilir.

Bununla birlikte devletin büyümesinin sonuçlarının neler olabileceği, kamu ekonomisinin rolü ve fonksiyonlarının genişlemesinin etkilerinin neler olabileceği Wagner'in düşünceleri ışığında yanıtlanamamaktadır (Hızarcı 2007, 37).

Wagner Kanunu Çerçevesinde Oluşturulan Modeller

Wagner orjinal çalışmasında, kamu harcamalarındaki artış ile ifade edilmek istenenin yeterince açık olmadığını belirtmekte ve bunun gerekçesi olarak da kamu harcamalarındaki artış ile kastedilenin kamu harcamaları miktarındaki artış mı, toplam kamu harcamalarının GSMH içerisindeki artış oranı mı, yoksa kamu sektörünün toplam ekonomi içerisindeki oranı mı olduğunun belirgin olmamasını göstermektedir. Bu nedenle Wagner'in görüşlerinden hareketle birçok model oluşturulmuştur.

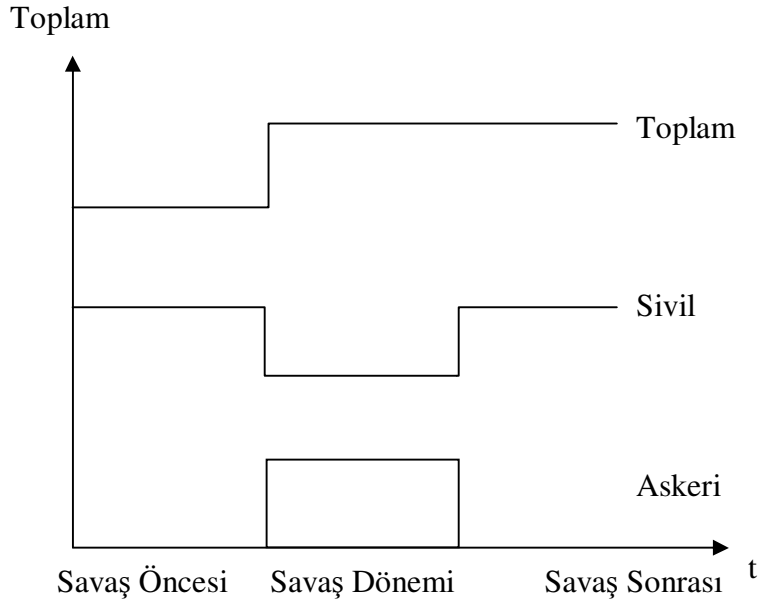
1.1.4.3.2. Peacock ve Wiseman Modeli

Peacock - Wiseman 1961 yılında kamu harcamaları ile ilgili yaptıkları çalışmada devlet tarafından toplanan gelirler üzerinde durmuşlardır. Bu yaklaşımda kamu harcamalarındaki artışın kamu gelirlerindeki artışla ilgili olduğu sonucuna varmışlardır. Ekonomi geliştikçe elde edilen vergi hasılatının harcama düzeyini artırdığını ileri sürmüşlerdir. Savaşlar gibi büyük bunalım döneminde harcamaların sıçrama yaparak arttığını sakinleşme döneminde ise harcamaların eski seviyesine inmediğini tespit etmişlerdir. Savaşlardan sonra kamu harcamalarında bir azalış olsa bile bunun eskiye göre hala yüksekte olup kamu gelir ve harcamalarının sürekli bir artış eğiliminde olduğunu belirtmişlerdir.

Peacock ve Wiseman kamu harcamalarının analizini yaparken başlıca şu varsayımlardan yola çıkmaktadır.

- Devlet, mevcut kaynakları kullanırken her zaman rasyonel davranmaktadır,
- Devlet her zaman toplumun isteklerine karşı duyarlı hareket etmektedir,
- Vergi mükellefleri yüksek vergi oranlarını benimsemekte zorlanmaktadır.

Peacock ve Wiseman bu varsayımlardan hareketle de literatürde sıçrama tezi olarak bilinen kendi hipotezlerini ileri sürmüştür.

$$(\text{Toplam Harcama} = \text{Sivil Giderler} + \text{Askeri Giderler})$$

Şekil 1.1. Savaş Öncesi, Sonrası ve Savaş Dönemlerinde Toplam Harcamalar

Kaynak: Mahmut KALENDEROĞLU, Kamu Maliyesi Bütçe ve Borçlanma, 2005, sayfa 38.

Peacock ve Wiseman'a göre, savaş yıllarında devlet kamu harcamalarını artırırken bu harcamaların içinden savaş giderlerini artırıp, sivil giderlerini azaltır. Toplam harcama içindeki bu değişiklik savaş bittiğinde tekrar eski haline döner. Toplam harcama azalmaz. Ama bu harcamaların bileşimindeki askeri harcamaların payı azalır. Sivil harcamaların payı artar. Bu duruma "yerini alma etkisi" denmektedir. Şekil 1.1. de savaş öncesi durumda toplam harcama içerisindeki payı büyüktür. Savaş zamanında sivil giderlerin toplam harcama içindeki payı azalmıştır ancak toplam harcamalar artmıştır. Savaş bitip durum normale döndüğünde toplam harcama miktarında bir değişiklik olmaz, yani toplam harcamalar eski seviyesine dönmez. Toplam harcamaların bileşimi değişir. Savaş zamanında artan askeri harcamalar savaş sonrasında yerini sivil giderlere bırakır. İşte bu duruma yerini alma etkisi denmektedir (Kalenderoğlu 2005, 39).

1.1.4.3.3. Goffman Modeli

Goffman ve Mahar'da ekonomik kalkınma ve gelişmenin, kamu sektörü hizmetlerini artırdığı sonucunu kabul etmektedir (Bennett; Johnson 1980).

Goffman ve Mahar, milli gelirin yanı sıra nüfus ve fiyat değişimlerinin de kamu harcamalarını açıklamada dikkate alınması gereken değişkenler olduğunu vurgulamaktadır (Taşseven 2000, 11). Bunun gerekçesi olarak da savunma ve askeri harcamalar gibi kamu harcamalarının nüfusla değişmezken; sağlık, eğitim gibi harcamaların nüfusun artışıyla pozitif ilişki içerisinde olmasını göstermektedir (Taşseven 2000, 11).

1.1.4.3.4. Richard Musgrave Modeli

Kamu giderlerinin artış nedenini askeri giderlere bağlar. Musgrave'e göre askeri harcamalar kamu harcamalarının en önemli artış nedenidir.

Ekonominin gelişme sürecine bağlı olarak kamu sektörünün rolünün değiştiğini vurgulayan Musgrave, bu değişimin özellikle eğitim ve sağlık harcamaları ile diğer sosyal harcamalar lehine olduğunu belirtmiştir.

Musgrave, kalkınmanın göstergesi olarak kişi başına geliri modelinde kullanmış ve kamu ve özel sektör arasında kaynakların kullanımında verimliliğin temel alındığını varsaymıştır. Çünkü özel mallar belirlenirken yoğun olarak içsel faydası dikkate alınırken; kamu mallarında dışsal faydası yoğun mallar dikkate alınmaktadır.

1.1.4.3.5. Gupta ve Michas Modeli

Gupta, Peacock Wiseman hipotezini istatistiksel olarak ilk kez test etmiş biri olarak aynı zamanda Peacock'un öğrencisidir. Çalışmasının sonunda hipotezi tekrar yorumlayan Gupta, sosyal gelişmenin sonrasında kamu harcamalarındaki değişim oranını modeline ilave etmiştir. Kamu harcamalarının yapısındaki değişimleri içeren şekliyle 1967 yılında hipotez genişletilmiştir (Henrekson 1993, 57).

1.1.4.3.6. Diğer Modeller

Frencesco Nitti

Frencesco Nitti'ye göre, kamu giderlerinin artış nedeni savaşla ilgili harcamalardır. Bu görüşe göre kamu harcamalarının en temel ve önemli nedeni savaş ve savaşla ilgili harcamalardır.

Henry Carter Adams

Bu görüş kamu harcamalarının artışının nedenleri ile ilgili farklılık taşır. Harcamaların artışının ülkeden ülkeye farklılık göstereceğini öne sürmektedir. Çünkü Adams'a göre

kamu harcamalarının artması sonucunu doğuran sosyal ve iktisadi etkenler her ülkede farklılık gösterebilir.

Niskanen

Kamu harcamaların artışını bürokratların daha fazla gelir, prestij ve güç istemelerine bağlar. Niskanen'e göre bürokratlar, prestijlerini, oylarını ve maddi durumlarını artırmak için kamu harcamalarını artırırlar.

Colin Clark

Clark kamu harcamalarının artış nedenini açıklamaktan ziyade harcamaların milli gelire olan oranının ne olması gerektiğini incelemiştir. Clark'a göre vergilerle finanse edilen kamu harcamaları milli gelirin %25' ini aşmamalıdır (Kalenderoğlu 2005, 40).

1.1.5. Kamu Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi

Kamu harcamalarının ekonomide üretimi, tüketimi, yatırımı, kaynak dağılımını ve milli geliri etkilediği kabul edilmektedir. Son zamanlarda devletin ekonomi de üstlenmesi gereken rol tartışılmaktadır. Devlet neler yapmalıdır? Kamu harcamalarının milli gelir içerisindeki payı ne olmalıdır? Devlet doğrudan üretim yapmalı mı? Son dönemlerde bu tür soruların yanıtı aranmış, gelişmekte olan ülkelerde ve özellikle de Avrupa ülkelerinde üzerinde uzun tartışmalar yapılmıştır (Tanzi; Schuknecht 1997, 123).

Devlet, iç güvenlik, adalet, dış siyaset gibi geleneksel görevlerinin yanında bireylerin sosyal ihtiyaçlarını karşılama görevini de üstlenmektedir. Yani devlet, gerekli eğitim ve sağlık hizmetlerinin sunulması, sosyal güvenliğin sağlanması, haberleşme ve ulaşım imkanlarının kolaylaştırılması, çevre kirliliğinin azaltılması ve alt yapı yatırımlarının yapılması için harcamalarda bulunmaktadır. Bu kamu harcamaları, toplumun ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik kamu hizmetlerinin sağlanması için, yasalarla harcama yetkisi almış kişiler veya kurumlar tarafından yapılan harcamalardan oluşmaktadır. Ayrıca yapılan harcamaların yasal olarak belirlenmiş süreler dahilinde gerçekleştirilmesi gerekmektedir (Ulusoy 1989, 5; İnan 1999, 76).

Devletin yapmış olduğu harcamaların, ekonomik büyüme üzerine etkisi hakkında birbirinden farklı iki görüş mevcuttur. Birinci görüş; devletin ekonomideki ağırlığı

büyük olursa verimlilik ve büyümeyi yavaşlatabileceği bunun sonucunda ekonomik büyümenin olumsuz etkilenebileceğini varsaymaktadır. Bu durumun nedenleri;

- a) Devletin düşük verimlilikle çalışabileceği,
- b) Devletin ekonomik sistemi yönlendirmek için kullandığı para ve maliye politikası araçlarının, sistemin verimliliğinin düşmesine ve ekonomik teşviklerin bozulmasına neden olabileceği,
- c) Devletin yapmış olduğu harcamaları finanse edebilmek için toplamış olduğu vergilerin yatırımlar üzerinde olumsuz etkide bulunabileceği,
- d) Devletin hantallığının ve karmaşık bürokratik süreçlerin ekonomiye gereksiz maliyetler yükleyebileceği,
- e) Kamu personeli sayısının olması gerekenin çok üzerinde olması ve mevcut personelin hizmet öncesi ve hizmet içi eğitim seviyelerinin yetersiz olabileceği,
- f) Bürokratik mekanizmanın siyasi müdahalelere maruz kalması sonucu uygulanacak politikaların tarafsız ve eşit bir şekilde uygulanmasının sağlanamayabileceği,
- g) Kamuda usulsüzlük ve yolsuzlukların fazla olması ve çalışan personelde tasarruf bilincinin bulunamayacağı
- h) Kamunun yaptığı yatırımlarda siyasi tercihlerin ekonomik tercihlerin önüne geçmesi sonucu kaynak israfına neden olabileceği (İnan 1999, 77).
- i) Devletin ekonomideki payının büyümesi sonucunda kamu harcamalarının daha az verimli alanlara yönlendirilebileceği, (Işık; Alagöz 2005, 64).

Birinci görüşün tersini savunan ikinci görüşe göre, ekonomik büyüme ve kalkınma sürecinde devletin güçlü bir rolü vardır. Bu görüşe göre devlet;

İstikrarlı bir büyüme ortamının sağlanabilmesi için gerekli olan fiziki ve beşeri sermayeyi harekete geçirmekte,

Bireysel çıkarlar ile toplum çıkarları arasında denge kurmalı ve toplumsal çıkarların uyumlaştırılmasında önemli bir görev üstlenmekte,

Ülkenin verimli kaynaklarının yabancılar tarafından sömürülmesine engel olmalı,

Ekonomik büyüme ve kalkınmanın gerçekleşmesi için sosyal olarak optimal yönlendirmelerde bulunmakta, özel sektörün yatırımlarını sürekli yapabileceği ortamı ve altyapıyı oluşturmaktadır (Güenalp 2003, 2; Ulutürk 2001, 132).

1.1.5.1. Kamu Harcamalarının Ekonomik Büyümeye Kısa Dönem Etkisi (Çarpan Etkisi)

Devletin yapmış olduğu harcamalar artınca buna bağlı olarak mal piyasasında dengeyi sağlayan milli gelir artmaktadır. Hükümet harcamalarındaki değişme sonucu denge milli gelir düzeyinde meydana gelen değişme, harcama çarpanı ile ifade edilmektedir (Bulut 2002, 20). Gelir denkleminde kamu harcamalarını ilave edersek;

$$Y = C + I + G$$

şeklinde ifade edilebilir. Bu denklem de,

$$\Delta Y = \Delta C + \Delta I + \Delta G$$

şeklinde yazılabilir. Bu fonksiyonda yatırımların değişmediği kabul edilirse, milli gelirdeki değişmeyi, tüketim (ΔC) ve harcamalarındaki (ΔG) değişmeler etkilemektedir. Buna göre eşitlik aşağıdaki gibi yazılabilir.

$$\Delta Y = \Delta C + \Delta G$$

fonksiyonda, tüketimdeki değişme milli gelirdeki değişmeye bağlı olduğundan $\Delta C = c\Delta Y$ olur. Eşitlik buna göre düzenlenirse,

$$\Delta Y = c\Delta Y + \Delta G$$

olur. Denkleminde gerekli matematiksel işlemler yapıldıktan sonra kamu harcaması çarpanı elde edilir.

$$\Delta Y = (1 / (1 - c)) * \Delta G$$

Denkleminde $(1/(1-c))$ kamu harcaması çarpanını göstermektedir. Yani kamu harcamaları, milli geliri $(1/(1-c))$ katsayısıyla çarpımı kadar pozitif yönde etkilemektedir. Bu da, kamu harcaması çarpanının (vergi gelirlerinin ve transfer harcamalarının göz önüne

alınmaması varsayımıyla) marjinal tüketim eğilimine bağlı olarak değiştiğini göstermektedir. Marjinal tüketim eğilimi ne kadar yüksek olursa, çarpanın etkisi de o kadar büyük olmaktadır. Fakat toplumun marjinal tüketim eğilimini hesaplamak zordur. Çünkü toplumu oluşturan bireylerin her birinin farklı harcama eğilimi vardır.

1.1.5.2. Kamu Harcamalarının Ekonomik Büyüme Uzun Dönem Etkisi

Çarpan katsayısı, harcamalardaki bir birimlik artışın milli gelir denge seviyesini ne kadar yükselteceğini göstermektedir. Yani kamu harcaması çarpanının ekonomik büyümeye direkt (kısa dönemde) etkisi vardır. Ancak kamunun yapmış olduğu eğitim, sağlık ve altyapı gibi harcamaların ekonomik büyümeye katkısı sadece direkt etkilerle sınırlı değildir. Ekonomik getirisinin yanında sosyal getirisi olan bu tür harcamalar, uzun dönemde ve dolaylı yoldan da ülkenin ekonomik gelişmesine pozitif katkı sağlayabilmektedir.

Sağlık hizmetlerine yapılacak olan harcamalar sayesinde hastalıkların neden olduğu erken ölümler, çalışma gücünü düşüren halsizlik gibi durumlar azalmakta ve çalışan bireylerin verimlilikleri artmaktadır. Yapılan sağlık harcamaları, çalışma gücünü korumakta ve daha sonraki dönemlerde ortaya çıkabilecek hastalıkları azaltarak gelecekteki sağlık harcamalarından tasarruf edilmesini sağlamaktadır. Dolayısıyla, sağlık hizmetleri ve yatırımlarına yapılacak olan harcamalar, insan sermayesinin artışına katkı sağlayarak ekonomik büyümeyi hızlandırmaktadır. Ayrıca, sağlıklı bireylerin eğitilmesi durumunda eğitim yatırımlarından daha uzun süreli yararlanılabilecek olması, eğitimle birlikte sağlığa da önem verilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır (Taban 2004, 3).

Son dönemlerde ülkeler, amaçlarını gerçekleştirebilmek için insanın eğitime önem vermekte ve bilgi toplumunun en önemli kuralı olan yaşam boyu sürekli öğrenmeyi benimsemektedir. Bilgi toplumunun en önemli kaynağını ise bilgi ve onun yansıması olan eğitim oluşturmaktadır. Eğitim, insanın yeteneklerini geliştirerek yaşamını devam ettirebilmesi için gerekli olan bilgi ve becerilerle donatımını sağlamaktadır. İnsana yapılacak olan yatırımlar ülkenin kalkınma düzeyi ve uluslararası konumunu belirlemektedir. Eğitim, insanlara sosyal ve iktisadi anlamda dışsal fayda sağlamakta ve etkileşimlere bağlı olarak diğer sektörlerin gelişmesine olumlu katkılar sağlamaktadır.

Günümüz ülkelerinde yaşam boyu eğitim düşüncesi hakim olduğundan eğitim harcamaları sürekli olarak artma eğilimi göstermektedir (Çoban 2002, 417-427).

Devletin sağlığa yönelik yapacağı yatırımlar kişilerin sosyal hayatta kendilerini daha güvende hissetmesini sağlayacaktır. Kişiler zamanında ve düzenli bir şekilde sağlık kontrollerini yaptırabilirlerse daha az hastalanacak ve daha verimli şekilde uzun süre çalışabilecektir. Sağlıklı bireylerin eğitilmesi durumunda eğitimin kalitesi artacak ve eğitime yapılacak olan yatırımlardan verimli ve uzun vadeli yararlanılabilecektir.

Devletin eğitime yapacağı harcamalar etkisini çok kısa sürede göstermese de, uzun vadede ekonomik büyümeye olumlu katkı sağlayacaktır. Özellikle günümüz şartlarına ayak uydurabilmek, gelişen teknolojiyi takip edebilmek ve teknoloji kullanarak üretim yapabilmek için eğitilmiş kadrolara ihtiyaç vardır. Sadece öğrenci, okul ve öğretmen sayısını artırmak, ekonomik büyümenin gerçekleşebilmesi için yeterli olmayabilir. Yapılan harcamaların da verimli kullanılması gerekmektedir.

Glonmm and Ravikumar'e göre (Glonmm; Ravikumar 1997, 183) verimli yapılacak kamu harcamaları ekonomik büyümeyi etkilemektedir. Son zamanlarda ekonomistler, kalıcı ekonomik büyümenin sağlanmasında kamu harcamalarının etkili olup olmadığı üzerinde araştırma yapmaktadır. Yapılacak olan kamu harcamalarının ileride teknolojik yatırımların gelişmesine katkı sağlayabileceği dikkate alınmalıdır. Ayrıca beşeri sermaye birikimi, ekonomik büyümenin gerçekleşebilmesi için önemli bir etkiye sahiptir ve bu durum devletin eğitim alanındaki önemini artırmaktadır. Ülkedeki bütün bireylere temel eğitim hizmeti sunmak ancak devletin üstlenebileceği bir görevdir. Eğer devlet bu alanda verimli biçimde görev almazsa beşeri sermaye yatırımları istenilen seviyenin altında gerçekleşebilir.

Fırsat eşitliği; gelir dağılımında üretime katılan bireyler arasında dürüst bir rekabetin var olmasının sağlanmasıdır. Fırsat eşitliğinin olabilmesi için tüm bireylere minimum düzeyde beşeri sermaye birikimi (okul eğitimi, sağlık hizmetleri, hizmet içi eğitim) sağlanmalı ve herkesi kapsayan bir sosyal güvenlik sistemi kurulmalıdır. Yapılan eğitim, sağlık ve altyapı harcamalarından bütün bireylerin hiçbir ayırım gözetmeksizin eşit şekilde yararlanabilmeleri sağlanmalıdır. Bireyler, eğitim, sağlık ve altyapı gibi sosyal getirisi olan hizmetlerden istenilen düzeyde yararlanabilirse çalışma hayatında

işlerine daha kolay motive olabilecek ve bulundukları sektörlerde verimlilikleri artacaktır. Altyapı ve eğitim hizmetlerinin kalitesinin artması, sağlık düzeyinin gelişimi, artan verimlilik yoluyla ekonomik büyümeyi hızlandıracaktır.

1.1.5.3.Dışlama etkisi

Dışlama etkisi, devletin bütçe açıklarındaki bir artışın, yatırımlarda azalışa neden olup olmadığı veya tasarruflarda artışa neden olup olmadığıdır. Mekanizma şu şekilde çalışmaktadır: Bireylerin sahip olduğu fonları normal durumda firmalar kullanmak için talep ederler. Ancak devletin bütçedeki açığından dolayı fon temin etmek için fon piyasasına girmesi ve bireylerin ellerindeki fonları talep etmesi normal işleyişi etkiler. Devlet fon piyasasına girdiğinde tahvil ve bono arzını artırır. Bu da faizlerin yükselmesine neden olur. Faizlerin artması özel sektörün planladığı yatırımların maliyetini artırır. Bu durumda özel borç almak isteyenler dışlanır ve özel sermaye oluşumu engellenir. Bu durumda özel sektör devletin çıkardığı tahvillere ve bonolara rağbet gösterip, fiziki yatırım yapmaktan vazgeçer. Bu da üretimin ve istihdamın azalmasına neden olur.

1.1.5.4. Kamu Harcamalarının Kontrolü, Verimliliği ve Etkinliği

Maliye politikasının önemli bir aracı olan kamu harcamaları, son yıllarda, önemli miktarlara ulaşmıştır. Ancak, daha fazla harcama yapmak, bu harcamaların olumlu etkilerinden daha fazla yararlanmak anlamına gelmemektedir. Söz konusu olumlu etkilerin ortaya çıkabilmesi için kamu harcamalarının kontrol edilmesi, verimliliğinin ve etkinliğinin artırılması gerekmektedir.

1.1.5.4.1. Kamu Harcamalarının Kontrolü

Günümüzde ileri derecede sanayileşmiş ülkelerde dahi duyulan ihtiyaç; kamu giderlerinin etkinliğini sağlamak ve kamu giderlerini kontrol etmektir. Devletin üretime ve tüketime yönelik harcamalarının, ekonomi içinde oynadığı rol bakımından önemli etkileri olup, kamu giderleri ile ilgili kontrol işleminin, bu giderlerin etkileri açısından da yapılması gerekir. Bununla birlikte, gerek yapılan kamu giderlerinin yönelik oldukları hizmetlerin her zaman homojen yapıda olmaması ve gerekse bazı kamu

giderlerinin önceden belirlenmesinde ya da öngörülmesinde mevcut güçlükler, bu giderlerin ancak sınırlı bir bölümünde etkin bir kontrol olanağı vermektedir.

Kamu harcamalarının kontrol altına alınması çok katı bir şekilde harcamaların kısılması anlamında olmayıp, bilhassa kamu harcaması yapan kurumların harcamalarını daha etkin bir şekilde, ekonomik koşullara ve prensiplere uygun olarak kullanmasını ifade etmektedir. Hatta kamu harcamalarının devamlı olarak artışı bir kanun halinde değerlendirildiği gibi, ekonomik ve sosyal faktörlerdeki gelişme ve değişimler kamu harcamalarının artışı zorunlu hale getirmektedir.

Kontrol açısından önemli olan bir nokta da kontrolün, kim tarafından ve hangi amaçla yapılacağına belirlenmesidir. Kontrol, kendilerine yetki verilmiş olan kamu kuruluşları aracılığıyla gerçekleştirilmekte olup, kontrolün amaçları dört kısma ayrılabilir. Bunlar (Akdoğan 2006, 91):

Kontrol kamu giderleri ile özel giderler arasında doğru bir dengenin kurulmasını sağlar. Buna Galbraith "sosyal denge" ismini vermektedir. Bu, tüm kamu harcamaları ile ilgili önemli politik kararları ilgilendirmektedir.

Kontrol, geniş anlamda düşünüldüğü takdirde, sahip olunan kaynaklar ile alternatif kullanım olanakları arasında kaynak dağılımında etkinliği sağlamaktır. Bu, kamu harcamalarının hangi bölge ve hangi hizmetlere yapılacağına belirlenmesi açısından önemlidir.

Kontrol, dar anlamda israfın önlenmesini sağlamak suretiyle, kamu gideri ile gerçekleştirilmek istenen amacın elden geldiği ölçüde ucuz yapılmasını öngörür.

Kontrol; sahtekârlık ve hile yapılmasını engeller, giderlerin yetkililerce gerçekleştirilip gerçekleştirilmediğini, yasalara uygunluğunu araştırır.

1.1.5.4.2. Kamu Harcamalarının Verimliliği ve Etkinliği

Verimlilik kavramı, sahip olunan kaynakların ne kadar iyi kullanıldığını ifade eder. Bu anlamda bir faaliyetin verimli sayılabilmesi için üç kriter mevcuttur (Aslan 2004, 39). Bunlardan birincisi, aynı miktarda girdi kullanarak öncekine oranla daha fazla çıktı elde etmek; ikincisi, aynı miktarda çıktıyı daha az girdi kullanarak elde etmek; üçüncüsü ise, çıktı miktarındaki artış oranının, girdi miktarındaki artış oranından daha yüksek düzeyde olmasıdır.

Etkinlik ise, gerçekleştirilen faaliyetler sonucunda, önceden belirlenmiş amaç ve hedeflere ne ölçüde ulaşıldığını ortaya koyar. Etkinlik, verimlilikten daha geniş bir anlam ve içeriğe sahip olmakla birlikte daha çok amaç ve hedeflerle ilgilidir.

Esas itibarıyla kamu kesiminde kaynakların etkinsiz kullanılması, yapılmakta olan kamusal faaliyetlerin, gerek amaç ve hedef ve gerekse hedeflere ulaşmayı sağlayacak alternatif seçeneklerin değerlendirilmesi yoluyla tercih edilememesinden kaynaklanmaktadır. Aynı zamanda bu faaliyetlerin belli hedefleri etkin olarak gerçekleştirememesi, ekonomik kaynaklar ve hizmetler arasındaki ilişkilerin olumsuzluğundan dolayı verimlilik anlayışından uzak kalınması, hedefler ile kaynaklar ve kaynaklar arasındaki ilişkilerin bilimsel olarak kurulamayışından doğabilmektedir.

Kamu harcamalarında israf ve verimsizliğin hüküm sürdüğü belli başlı halleri aşağıdaki başlıklar altında sıralanmaktadır.

Kamu görevlileri işadamları gibi devamlı olarak tasarruf baskısı altında değildirler: Kamu harcamalarını yapanlar özel sektörde olduğu gibi başarısızlık halinde iflas etmezler, kamu harcamalarının yaparlarken geniş davranırlarsa kârlarının azalmasıyla karşılaşmazlar; tasarruflu hareket ettikleri için hiç ödüllendirilmezler veya çok az ödüllendirilirler. Onun için, kamu sektöründe çalışanlar dairelerinin bütçelerini büyötmek; harcamalarının artırmak eğilimindedirler, bunların mesleklerinde ilerlemeleri dairelerinin harcamalarının artmasına bağlı olabilir.

İş hayatının aksine, devlet hiyerarşisi içinde kararları anında alacak fiilen işe girişecek kişi yoktur: Kamu harcamaları kararları; kurullar, komisyonlar, Meclis' ler tarafından alınır. Bu kararlar alınırken çeşitli baskı grupları etkide bulunur. Karar alınırken tavizler verilir, uzlaşma sağlanır. Bu davranışlar politikanın özünü oluştururlar, fakat hiçbir zaman etkin bir yönetimin ifadesi değildirler.

Kamu harcamaları kararları oy isteyen kişilerin kararlarına bağlıdır. Demokratik rejimle idare edilen memleketlerde seçmenlerden oy almanın yollarından biri kamu fonlarından artan miktarlarda harcama yapmaktır. Demokratik rejimlerin kamu harcamalarının artırması siyaset sosyolojisinin ortaya çıkardığı ilmi bir gerçektir.

Kamu yönetiminde idareciler genellikle idare yeteneği olmayan politikacılarıdır: Kamu yönetiminde yeterince yetenekli, muhtemelen çok tecrübeli devlet memurları çalışır.

Bunların genellikle yaratıcı faaliyette bulunma yetenekleri yoktur. Böyle bir yeteneğin mevcudiyeti etkin çalışan, tasarruflu bir idarenin önkoşuludur.

Kamu harcamalarının en büyük kısmını oluşturan askeri harcamalarla ilgili kararlar gizlilik içinde alınır. Askeri program ve planların hazırlanması ve bunların uygulamaya girmeden önce müzakere ve kabulü gizlilik içinde cereyan eder. Gizlilik milli savunma harcamalarının geniş; açık bir şekilde incelenmesini sınırlar. Bu durum faydalı eleştirilerden yararlanmayı engeller ve kamu harcamalarında elde edilmesi gereken verimlilik sağlamaz.

Başta askeri harcamalar olmak üzere kamu harcamalarının büyük bir kısmı teknik düzeyi yüksek harcamalar veya harcama projeleridir:

Kamu harcamalarının boyutları ve bileşiminde ülkeden ülkeye görülen farklılıklar ve bu harcamaların verimliliğini ve etkinliğini belirleyen unsurlarda da gözlenebilmektedir.

1.2. KAMU HARCAMA POLİTİKASI

1.2.1. Kamu Harcama Politikası Amaçları

Harcama politikasında amaçlar şu şekilde sıralanabilir: Kamusal ihtiyaçların karşılanması, tam istihdama ulaşmak, üretim artışı, fiyat istikrarı, bölgelere veya sektörler öncelik tanımak ve tüketim alışkanlıklarını düzenlemektir. harcama politikasının en önemli amaçlarıdır.

1.2.1.1. Kamusal İhtiyaçların Karşılanması

Bu tür ihtiyaçların özelliği, toplumun kendi kendine temin edemeyeceği mal ve hizmetler olmasıdır. Bunların en önemlileri genel idari hizmetler, milli savunma, dışişleri, eğitim, kültür ulaşım, haberleşme, altyapı ve sağlık hizmetleridir. Son yıllarda bu hizmetlerin bir kısmının topluma sunulmasında özel sektör teşvik edilmekte, devlet denetim faaliyeti görevini üstlenmektedir. Bu konuda görüş ayrılıkları yaşanmakta devletin ekonomiye müdahale boyutu tartışılmaktadır.

1.2.1.2. Tam İstihdam

İktisat literatüründe tam istihdam; ekonomideki var olan emeğin tamamının kullanılmasıdır. Bu açıdan bakıldığında mevcut işgücünün üretimde kullanılma düzeyi sanayi ülkelerinde yüksektir. Bu tür gelişmiş ekonomilerde işsizlik ihracatın azalması, yatırımların azalması gibi dönemsel nedenlerle ortaya çıkmaktadır. İşsizlik konjonktürel sebepler ortaya çıktığında tam istihdama ulaşma amacı kısa dönemli amaç haline gelmekte ve geçici sebeplerin çözümüne yönelik uygulamalarla tam istihdama veya tam istihdam düzeyine yakın bir seviyeye ulaşılmaktadır. Sanayileşme sürecini tamamlamamış ülkelerde ise istihdam sorunu kısa vadeli uygulamalarla çözülemeyecek seviyededir. Nüfus artışı ve diğer etkenlerle birlikte işsizlik artma eğilimindedir. Az gelişmiş ülkelerde tam istihdam uzun vadeli bir amaçtır.

Harcama politikasının etkileri tam istihdam açısından önemlidir. Kamu istihdam politikası, özel sektörde çalışanlara yönelik işverenin yararına dönük uygulamalar, devlet destekli yatırım projeleri, meslek edinme faaliyetleri, ücret ve maaş düzenlemeleri ve sosyal güvenlik politikaları harcama politikasının tam istihdama yönelik uygulamaları arasında gösterilebilir.

1.2.1.3. Üretim Artışı

Bu amaç gelişmekte olan ülkelerde çok önemlidir. Üretim artışından hareketle ekonomik büyüme hızını belirlemede etkin bir unsurdur. Büyüme hızı, bir yılda milli gelirin geçen yıla göre yüzde artışını ifade eder. Günümüzde kapasite kullanım oranı da üretim artışı ile ilgili unsurlardan biridir.

Sanayileşmesini tamamlamış gelişmiş ülkelerde genellikle düşük üretim artış hızı görülür. Gelişmekte olan ülkelerde ise sanayileşmeyi tamamlamak ve diğer yapısal sorunları çözmek için daha hızlı bir üretim artışı gerekmektedir. Bu gerekliliği sağlayan iki temel etken vardır. Birincisi az gelişmiş ülkelerde nüfus artış hızı gelişmiş ülkelere göre daha hızlıdır. İkinci etken nüfus artış hızının yüksek olması milli gelirin dolayısıyla da kişi başına düşen gelirin azalmasına neden olur. Kişi başına düşen gelirin gelişmiş ülkelerdekine yakın olması için de ekonomik büyüme hızının dolayısıyla da üretim artışının yüksek oranda olması gerekmektedir.

Üretim artışı gelişmiş ülkelerde mevcut yapının işleyişinin korunmasından ibaret olduğu için kısa dönemli, gelişmekte ve az gelişmiş ülkelerde ekonomik yapıda köklü değişiklikler yapılması gerektiği için uzun dönemli bir amaç olarak kabul edilmektedir.

1.2.1.4. Fiyat İstikrarı

Fiyat istikrarının korunması genel fiyat seviyesinin yükselme veya düşen eğiliminde olmamasıdır. Fiyat seviyesi piyasadaki ürün ve malların genel fiyatların dengede tutulmasını amaçlar. Bu denge tüketici fiyat endeksi ve üretici fiyat endeksi verileriyle takip edilir. Fiyat istikrarının bozulması iki durumda olur. Fiyatlar genel seviyesi sürekli artma eğilimi gösterir ki buna enflasyon denir. Diğer durumda fiyatlar genel seviyesi sürekli düşme eğilimi gösterir ki buna deflasyon denir. Fiyat istikrarının korunması enflasyon veya deflasyonla mücadele etmektedir. Her iki durumda da izlenecek yollar ve alınacak tedbirler farklı olmasına rağmen fiyat istikrarsızlığı genellikle toplam talep ve toplam arz arasındaki dengenin bozulmasından kaynaklanır.

Diğer amaçlarda karşılaşılan amacın uzun vadeli veya kısa vadeli olması bu amaç için de geçerlidir. Gelişmiş ülkelerde fiyat istikrarı gerekli tedbirler sağlandıktan sonra kısa vadeli amaç haline dönüşür. Az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde ise fiyat istikrarının korunması geçici tedbirler değil yapısal değişiklik ve önlemlerle sağlanabildiği için uzun vadeli bir amaçtır.

1.2.1.5. Bölgelere ve Sektörlere Öncelik Tanımak

Devlet, toplumun ihtiyaç duyduğu sektörlerin gelişmesi için bu sektörleri veya bölgeleri kalkındırıcı politikalar uygulamaktadır. Sektörel teşvikler, serbest sanayi bölgeleri, gümrük vergilerinin yükseltilmesi, yurtiçi üretiminin ve tüketiminin özendirilmesi, vergi muafiyetleri vb örnek olarak gösterilebilir.

1.3.1.6. Tüketim Alışkanlıklarını Düzenlemek

Toplumun genel düzenin ve sağlığını korumak için bazı yöntemlere başvurulabilir. Bazı ürünleri yasaklayıp bazılarının kullanımını teşvik edebilir. Örneğin özellikle çocukların dengeli beslenme alışkanlığı kazanması için temel besin maddelerini teşvik edebilir veya zararlı alışkanlıklardan korumak için yasak veya kısıtlama getirebilir.

1.2.2. Kamu Harcama Politikası Araçları

Bütçenin açık vermesi, fazla vermesi veya denk olmasını sağlayan unsurlar harcama araçları ve gelir araçlarıdır. Devlet harcamaları kamu yatırımları, mali yardımlar, sermaye transferleri, transfer ödemeleri, devlet stoklarındaki değişimler, cari harcamalar, ücretler, maaşlar ve diğer harcama kalemlerinden oluşmaktadır. Bu harcama kalemlerine harcama araçları denilmektedir. Harcama araçları kullanma matrisinde harcama araçlarının ekonomik amaçlara yaklaşmak için nasıl kullanılabilecekleri gösterilmiştir. Tablo 1.2. de araçlar yan yana amaçlar ise alt alta sıralanmıştır. Bu dizilişten yola çıkılarak tablonun yorumlanması iki türlü olabilir.

İlk yöntemde belli bir amaç seçilir ve bu amaca ulaşmak için kullanılabilecek araçlar ve bu araçların ne yönde kullanılmaları gerektiği araştırılır.

Örneğin tam istihdam amacının seçildiğini düşünelim. Tabloda tam istihdam amacı bulunarak karşısında bulunan araçlar tek tek incelendiğinde bu amaca ulaşmak için hangi araçların kullanılması gerektiği ve bu araçların hangi yönde kullanılacağı bulunur. Buna göre tam istihdam amacına ulaşmak için diğer dış harcamalar dışında kalan bütün harcama araçları kullanılabilir. Diğer bir deyişle bu araçların tümü, tam istihdama ulaşmak için artış ve hızlanma yönünde değiştirilerek kullanılabilir.

Tablonun yorumlanmasındaki ikinci yöntem belli bir aracın hangi amaç için kullanılabileceğini araştırmak şeklindedir. Bunun için de bir araç seçilir ve bu aracın altında yer alan satırlar incelenir.

Örneğin kamu yatırımları aracı seçilmişse tabloda kamu yatırımları bulunur ve altındaki işaretler incelenir. Buna göre kamu yatırımları faktör dağılımını düzenlemek, tüketim alışkanlıklarını düzenlemek ve nüfus büyüklüğünün düzenlenmesi amaçları dışında kalan tüm amaçlar için kullanılabilir. Tam istihdam, üretim artışı, kamusal ihtiyaçların giderilmesi, gelir dağılımının düzenlenmesi, bölgesel ve sektörel koruma ve öncelik amaçları için kamu yatırımlarının artırılması, fiyat istikrarı ve ödemeler dengesinin düzenlenmesi için kamu harcamalarının azaltılması veya yavaşlatılması gerekir.

Bu tabloda dikkat edilmesi gereken bir husus vardır. Bu tablo kısa dönem yönünden hazırlanmıştır. Yani belirli bir amaca ulaşmak için hemen alınması gerekli önlemleri

içerir. Bu ayrıntı dikkate alınarak tabloda gösterilen araçların kısa dönemli olduğunun ve buna göre etkilerin düşünülmesi gerekmektedir.

Tablo 1. 2. Harcama Araçları Kullanma Matrisi

ARAÇLAR AMAÇLAR	Kamu yatırımları	Mali yardım ve sermaye transferleri	Transfer harcamaları	Devlet stoklarındaki değişimler	Cari harcamalar	Ücret ve maaşlar	Diğer harcamalar
Tam istihdam	↑, H	↑	↑	↑	↑, H	↑	—
Fiyat istikrarı	↓, Y	↓, ↑ ⁽¹⁾	↓	↓	↓, Y	↓, D	—
Ödemeler dengesinin düzenlenmesi	↓, Y	↑, ↓ ⁽²⁾	↓	—	↓	↓, D	↓
Üretim artışı	↑	↑	—	—	—	↑	—
Faktör dağılımının düzenlenmesi	—	↑	↑	—	—	↑	—
Kamusal ihtiyaçların karşılanması	↑	—	↑	↑	↑	↑	—
Gelir dağılımının düzenlenmesi	↑	↑	↑	—	—	↑	—
Koruma öncelikler ve	↑	↑	—	↑	↑	—	—
Tüketim alışkanlıklarının düzenlenmesi	—	↑	—	—	—	—	—
Arzın güvence altına alınması	↑	—	—	↑	—	—	—
Nüfusun düzenlenmesi	—		↑				

Kaynak: Vural Savaş (1978); iktisat politikasına Giriş, İ.İ.T.İ.A. yayınları, no 301/528, İstanbul, s. 214.

İşaretler: ↑ : artış, ↓ : azalış, — önemsiz araç, H hızlandırmak, Y yavaşlatmak, D dondurmak.

Notlar

- 1) Maliyetleri düşürmek için artış toplam talebi azaltmak için azalış
- 2) İhracatı artırmak için artış toplam talebi kıstmak için azalış

Aşağıda harcama araçları ayrı ayrı incelenerek ayrıntılı bilgi verilmeye çalışılacaktır.

1.2.2.1. Kamu Yatırımları

Harcama araçlarının en önemlilerindendir. Buna rağmen kamu yatırımlarının bir politik araç olarak kullanılma esnekliği oldukça sınırlıdır. Yatırımların yapılması plan dahilinde olduğu için yapılan hazırlıkların durdurulması kolay değildir. Diğer yandan, hazırlıkları tamamlanan yatırımların kontrolü bölgesel yöneticilerin elinde olabilir. Bu gibi karar organları için önemli olan bölgesel çıkarlardır ve yatırımların durdurulmasına razı olmazlar. Diğer bir sebep ise kamuoyu baskısıdır. Halk yatırımların durdurulmasını genellikle olumlu karşılamaz ve eleştirir.

Yatırımları artırılmasındaki zorluklar da şu şekilde özetlenebilir. Gerekli tasarrufların bulunamaması, yıllık bütçede gerekli ödeneğin ayrılmamış olması önemli birer unsurdur. Ayrıca az gelişmiş ekonomilerde yatırımları artırmak başlı başına bir amaç haline gelebilmektedir.

Yatırımların artırılması, azaltılması ve durdurulmasında karşılaşılan güçlükler yatırımları yavaşlatmak veya hızlandırmakla giderilebilir. Örneğin fiyat istikrarını sağlamak için yatırımları durdurmak veya azaltmak işe yaramıyorsa yatırımlar yavaşlatılabilir. Yatırımları artırmak mümkün olmuyor fakat ekonomide hızlı bir talep artışı yaratmak isteniyorsa yatırımlar teknik olanakların imkan verdiği ölçüde erken tamamlanarak yatırımlar hızlandırılmış olur.

Yatırımlarla ilgili yukarıda değinilen hususlar yatırımların kısa dönemli politik araç olarak kullanılmasına yöneliktir. Yatırımların en özelliklerinden birisi de uzun dönemli politik araç olma niteliğinde olmalarıdır. Üretim kapasitesini artırmak, eğitim yatırımları ile uzun dönemde gelir dağılımlarını etkilemek, alt yapı kuruluşlarını tamamlayarak diğer yatırımları teşvik etmek gibi yönleriyle yatırımlar uzun dönemli politik hedeflerin gerçekleştirilmesinde araç olarak kullanılırlar.

Devlet yatırımlarının gelişmiş ve az gelişmiş ülkelerde önemi ve etkisi farklıdır. Gelişmiş ekonomilerde devlet yatırımlarının toplam yatırımlar içindeki yerini sahip olunan ekonomik sistem belirler. Gelişmiş ülkelerde ise devlet yatırımları okul, hastane, ulaşım gibi kamu mali ve kamu hizmeti üretilen alanlarda söz konusu olup toplam yatırımlar içindeki payı azdır. Karma ekonomiye sahip gelişmiş ülkelerde ise devlet yatırımları kamusal mal ve hizmet üretimi yanında ekonomik ve askeri yönden çok

önemli özelliğe sahip enerji, madencilik, demir çelik, taşıt, ve silah yapımı gibi üretim dallarında önemli paya sahiptir.

Az gelişmiş ülkelerde ise benimsenen ekonomik sistemin koşulları gereğince devlet yatırımları önemlidir. Tasarruf ve döviz kıtlığı, yetişkin personel bulunamaması gibi ekonomik koşullar az gelişmiş ülkelerde devleti tek ve en büyük yatırımcı olmaya zorlamaktadır.

Özetle devlet yatırımlarının toplam yatırımlar içindeki payı teorik olarak verimlilik ve topluma yararlılık ilkesine göre olması gerekirken, uygulamada sistem tercihleri ve günün ekonomik koşulları tarafından belirlenmektedir.

1.2.2.2. Mali Yardımlar ve Sermaye Transferleri

Bu gruptaki politik araçların özelliği esnek ve seçilebilir olmalarıdır. Yani istenildiği zaman istenilen ürüne veya bölgeye uygulanabilirler. Mali yardımlar değişik amaçlarla kullanılabilir. Yatırımların ve ihracatın teşviki gibi amaçlarla kullanılabildiği gibi fiyatların yükselmesini önlemek ve bu sayede satışların azalmasını ve tüketicilerin korunmasını gerçekleştirmek, fiyatların büyük oranda düşmesiyle üreticinin göreceği zararı önlemek amacı ile kullanılabilirler. Örnek olarak taban fiyat uygulaması gösterilebilir.

1.2.2.3. Transfer Ödemeleri

Emekli maaşları, yaşlılara ödenen sosyal yardımlar, hastalık ve işsizlik durumlarında ödenen yardımlar bu harcamalara örnek olarak gösterilebilir. Bu harcamalar genel olarak işverenlerin sosyal sigorta ve sosyal güvenlik payı ödemelerinden ve devletin vergi gelirlerinden karşılanır. Transfer ödemeleri kısa dönemli politikalar açısından etkili değildir. Bunun sebebi transfer harcamalarının esnek olmamasıdır. Yani ekonomik duruma göre istenildiğinde artırılıp azaltılamazlar. Örnek verecek olursak enflasyon ortamında emekli maaşlarını ortadan kaldırmak veya azaltmak düşünülemez.

Transfer harcamaları uzun dönemde gelir dağılımını düzenleyici bir araç olarak kullanılır. Yüksek gelir gruplarından alınan vergi gelirleri transfer ödemeleri şeklinde dar gelirliye dağıtılır. Bu gelirin yeniden dağılımı uygulamasıyla ekonomide gelir dağılımı düzenlenmiş olur.

1.2.2.4. Devlet Stoklarındaki Değişmeler

Devlet kıtlık ve savaş gibi nedenlerle stratejik önemi olan ürünlerin stoklarını yapar. Ayrıca bazı ürünlerde fiyat düşüşünü önlemek, üretim artışını sağlamak gibi sebeplerle de stoklamaya başvurulabilir. Bu stoklama politikasında dikkat edilmesi gereken husus bu politika uygulanırken enflasyon yol açılmamasıdır. Bu politikayla piyasadan bazı malların çekilmesi yani toplam talep artarken toplan arzın azalması sonucu ekonomide enflasyon baskısı ortaya çıkar. Dolayısıyla devlet stokları artırılırken toplam talep ile toplam arz arasındaki denge gözetilmelidir.

1.2.2.5. Cari Harcamalar

Kamu harcamaları içinde en önemli harcama kalemidir. Devletin günlük mal ve hizmet alımlarının karşılığıdır. Cari harcamalar, diğer harcama çeşitlerine göre en fazla bütçe ayrılan harcamalardır ve sürekli artma eğilimi gösterir. Bu artış sebeplerine yukarıda değinilmiştir.

Cari harcamalar az gelişmiş ülkelerde daha da önem teşkil etmektedir. Bunun başlıca sebebi az gelişmiş ülkelerde özel sektörün yeterince güçlü olmaması nedeniyle büyük yatırım ve projeler devlet tarafından yapılmak zorundadır. Cari harcamalar diğer araçların kullanılmasında da yardımcı araç olarak kullanılabilir. Örneğin cari harcamalar geri kalmış bölgelerde veya kalkınması teşvik edilen bölgelerde yoğunlaştırılabilir. İthal mallara yapılan harcamaların azaltılması ödemeler dengesi sağlanmasına katkıda bulunabilir.

Milli gelir arttıkça cari harcamalar artma eğilimi gösterir. Bu da cari harcamaların gelir esnekliğinin yüksek olduğunu gösterir.

Ücretler ve Maaşlar

Bu harcamalar genellikle uzun dönemli araç olarak kullanılmaktadır. Ücret ve maaşlarda da azalma görülmez. İşsizliğin azaltılması, durgunluğun giderilmesi ve istihdam yaratılması için ücret ve maaşlar sürekli artırılmaktadır.

Ayrıca ücret ve maaşlar bir araç olarak uzun dönemde üretim artışı, istihdam artışı ve gelir dağılımının düzenlenmesi gibi amaçlara ulaşmak için katkı sağlamaktadır.

1.2.2.7. Diğer Harcamalar

Yabancı ülkelere yapılan yardımlar, uluslar arası kuruluşlara yapılan ödemeler ve bunlara benzer dış ödemeler diğer harcamalar kalemini oluşturmaktadır. Genellikle gelişmiş ve dünya çapında ekonomiye sahip ülkelerde ekonomiye önemli katkıları vardır. Gelişmiş ülkeler az gelişmiş ülkelere dış yardım veya kredi vererek hem kendi sanayi ürünlerine müşteri bulmakta hem de talep yetersizliğini kapatmaktadırlar.

1.2.3. Aktörler

Yukarıda bahsedilen amaç ve araçların hem belirlenmesi aynı zamanda uygulanmasına toplum bir bütün olarak katılır.

Aktörleri şu şekilde sıralanabilir.

Maliye Bakanlığı: Maliye bakanlığının görevlerinden bazıları şunlardır.

- Maliye politikasının hazırlanmasına yardımcı olmak ve maliye politikasını uygulamak.
- Harcama politikasının geliştirilmesi ve uygulanması.
- Bütçenin hazırlanması ve uygulanması.
- Gelir politikasını geliştirmek ve uygulamak.
- Kamu mallarını yönetmek.

Hazine Müsteşarlığı: Bu kurumun görevi, ekonomi politikalarının tespitine yardımcı olmak, bu politikalar çerçevesinde hazine işlemleri, kamu finansmanı, kamu iktisadi teşekkülleri, devlet iştirakleri, uluslar arası ve bölgelerarası mali kuruluşlarla ilişkiler, yabancı ülke ve kuruluşlardan borç almak – vermek, ülkenin finansman politikalarına ilişkin sermaye akımlarıyla ilgili düzenleme yapmak, bankacılık ve sermaye piyasası, sigorta sektörü ve kambiyo rejimine ilişkin düzenleme yapmak, uygulamak ve izlemektir.

Dış Ticaret Müsteşarlığı: Dış ticaret politikalarının tespitine yardımcı olmak, ihracat, ithalat gibi ikili ve çok taraflı ticari ve ekonomik ilişkileri düzenlemek, uygulamak, izlemek ve geliştirmekle görevlidir.

Bu bölümde, kamu harcama teorisi ve kamu harcama politikası ele alınmıştır. Kamu harcama teorisi kısmında, kamu harcamalarının tanımı, artış nedenleri ve kamu

harcamalarının büyüme üzerindeki etkisi incelenmiştir. Kamu harcama politikası bölümünde ise, kamu harcama politikasındaki amaç, araç ve aktörlere değinilmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

KAMU HARCAMA POLİTİKASI İLE EKONOMİK BÜYÜMENİN HIZLANDIRILMASI

Bu bölümde, ekonomik büyüme ile ilgili kısa bilgi verildikten sonra ekonomik büyümenin dinamikleri ortaya konacaktır. Daha sonra bir önceki bölümde değinilen kamu harcama politikası araçları tek tek ele alınıp, gerçek harcamalar ve transfer harcamaları olarak ikiye ayrılmış olan kamu harcama politikası araçlarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi analiz edilecektir.

2.1. EKONOMİK BÜYÜME

2.1.1. Ekonomik Büyüme Kavramı

Günümüzde hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde üzerinde durulan en önemli sosyal konulardan biri olan ekonomik büyüme olgusudur. Ayrıca iktisatçıların her dönemde en çok tartıştığı konulardandır. Ekonomik büyüme; iktisadi hayatın temel verileri olan işgücü, tabii kaynaklar ve teçhizatın kişi başına yıldan yıla daha yüksek reel gelir sağlayacak şekilde artmasıdır (Ülgener 1980, 409). Ekonomik büyüme, üretim kapasitesinde meydana gelen artışı göstermektedir. Bir ülkede ekonomik büyümenin göstergesi olarak milli gelir kavramı kullanılır. Kişi başına düşen milli gelirin artışı olarak ekonomik büyüme, ülkenin uzun dönemde üretim ölçeğinin veya potansiyelinin genişlemesi veya daha üretken kullanılması sayesinde ortaya çıkmaktadır. Ekonomik büyüme uzun dönemde daha çok arz cephesinde belirlenmektedir. Milli gelirin üretim yoluyla, toplam harcamalar yoluyla ve kazanılması yoluyla hesaplandığını söyleyebiliriz. Büyüme hızı, fert başına düşen milli gelirin reel olarak hesaplanmasıyla da bulunabilir. Bulunan büyüme hızından artan nüfusun etkisi de çıkarılmalıdır. Bir ülkede ekonomik büyümenin ne oranda gerçekleştiğini bulmak için ortalama büyüme

hızı ve yıllık büyüme hızı hesaplanmaktadır. Ortalama büyüme hızı, belli bir zaman aralığındaki büyüme oranını, yıllık büyüme hızı ise belli bir yıldaki büyüme oranını ifade etmektedir. Ekonomik büyüme hızı, belirli bir dönemde Reel GSMH'daki artışları göstermektedir. Yani üretimin, bir önceki döneme göre yüzde kaç oranında arttığını yansıtmaktadır. Ayrıca ekonomik büyümenin anlaşılmasında üretim imkânları eğrisinden de faydalanılmaktadır.

t dönemindeki büyüme hızı:

$$gt = [(ReelGSMH_t - ReelGSMH_{t-1}) / ReelGSMH_t] \times 100$$

Ortalama Büyüme Hızı

$$gt = [Dönem Sonu ReelGSMH / Dönem Başı ReelGSMH]^{1/n} - 1$$

Üretim imkânları eğrisi, ülkenin teknoloji düzeyi ve üretim faktörü miktarında ulaşılabileceği en yüksek üretim düzeyini göstermektedir (Türker 2000: 8). Üretim imkânları eğrisindeki dışa doğru bir kayma ekonomik büyümenin gerçekleştiğinin göstergesidir. Üretim imkânları eğrisinin dışa doğru kaymasının nedenleri; Malların üretiminde kullanılan teknolojik ilerlemeler, bu malların üretiminde çalışan işçilerin verimliliğinin artması ve üretimin gerçekleştiği sanayi dallarında kapasite kullanımının artması şeklinde açıklanabilir. Büyümenin kalıcı olabilmesi için bu mallara yönelik dış talepte veya iç talepte bir artışın olması gerekmektedir. Ayrıca üretim imkânları eğrisinin dışa kaymasında, hükümetlerin verimlilik artışı sağlayacak nitelikte; eğitime, teknolojiye ve Ar-Ge ile fiziki sermaye birikimine yapılan altyapı yatırımlarının da büyük etkisi vardır (Kibritçioğlu 1998, 2).

Ekonomik büyümenin tam anlamıyla gerçekleşebilmesinde, gelir artışının sağlanması, tek başına yeterli bir neden olmamaktadır. Gelir artışı ile birlikte sosyolojik, teknolojik ve politik faktörlerin de dikkate alınması gerekmektedir (Tüylüoğlu 1995, 6).

Ekonomik büyüme ile ilgili bir diğer önemli nokta da kalkınma kavramıdır. Literatürde çoğu zaman büyüme ve kalkınma kavramı karıştırılmaktadır. Aslında bu iki kavram farklılık arz etmektedir. Kalkınma, milli gelir artışının yanında üretim faktörlerinin etkinliğinin değişmesi, sanayi sektörünün ihracattaki payının artması gibi yapısal değişiklikleri ifade etmektedir. Büyüme ise sadece üretimdeki ve milli gelirdeki artışları yansıtmaktadır (Han; Kaya 2002: 2). Büyüme, gerçekleştiği zaman iş gücü artmakta ve sermaye birikimi çoğalmaktadır (Tüylüoğlu 1995, 4). Ekonomik kalkınmada ise üretim

ve gelir artışının yanı sıra iktisadi ve sosyo-kültürel yapıda da değişimler olmakta ve bu nedenle kalkınma kavramı daha çok az gelişmiş ülkeleri ilgilendirmektedir. Yani, büyüme nicel kalkınma ise nitel özellikler taşımaktadır. Az gelişmiş ekonomilerin gelişmiş ekonomi haline gelebilmesi için yıldan yıla temel verilerin sağlayacağı reel artış iktisadi kalkınma olarak adlandırılmaktadır. Gelişmiş ekonomilerde ise söz konusu reel artış iktisadi büyüme olarak adlandırılmaktadır.

İktisadi kalkınma teorileri sosyolojik, kültürel, teknik, politik ve psikolojik faktörlerle de yakından ilişkilidir. İktisadi kalkınma genelde iktisadi faktörlerin ikamesini gerektirir. Diğer sosyal, politik ve geleneksel etkiler yok edilerek iktisadi refah için alınması gerekli karar ve davranışlar ön plana geçer. İlkel aile ve trampa ekonomisi yerini para ve kredi politikasını geniş ölçüde kullanan modern ekonomilere bırakır. Modern ekonomiler, ilgili para-kredi ve benzeri politikalardan önemli derecede yararlanması için tekniklerini de modern makine ve teçhizatla donatmak zorundadır. Söz konusu değişimler iktisadi olduğu kadar sosyal ve politik kararlar olduğundan iktisadi kalkınma çok boyutlu problemler bileşkesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.1.2. Ekonomik Büyümeye Etki Eden Faktörler

Ülkenin üretim olanakları eğrisinin dışarıya veya uzun dönem arz eğrisini sağa doğru kaydıran sebepler ekonomik büyüme teorilerinin konusunu oluşturmaktadır. Dolayısıyla hükümetlerin, üretim faktörlerinin verimliliklerini arttırıcı eğitim ve teknoloji politikaları ve fiziki sermaye stokunu arttırıcı altyapı yatırımları da yeni ekonomik büyüme teorilerinin konusunu oluşturmaktadır (Kibritçioğlu 1998, 1-2). Ekonomik büyümede temel belirleyiciler; işgücünün kalitesi ve miktarı, doğal kaynakların miktarı ve kalitesi, reel sermayenin miktarı ve kalitesi, toplumun teknolojik seviyede gösterdiği başarı olarak sıralanmaktadır (Peterson 1994, 489).

Büyümenin en temel unsuru sermaye yatırımı olarak kabul edilmektedir. Teorik düşünceler ve yapılan araştırmalar sermaye yatırımı ile milli gelir arasında bir ilişki olduğunu göstermiştir. Bu ilişki uzun dönemler için daha anlamlı olmaktadır. Üretimin sermaye ile birlikte emek ve doğal kaynakların kullanılmasıyla yapıldığı açıktır. Bu nedenle eğer sermaye, emek ve doğal kaynakların kullanımıyla bir verimlilik oluşuyorsa milli gelirin artmasına sebep olacaktır. Yoksa emek ve doğal kaynak kullanımı sabit olduğunda sermayenin artması iktisadi büyüme yönünden fazla bir anlam ifade etmez. Sermaye ve çalışan kişi sayısı birbirine uygun olarak artsa bile büyüme hızı devamlı

artmamaktadır. Bu durumda en etkin faktör teknolojik gelişme olmaktadır. Teknik gelişme içinde, emeğin kalitesindeki düzelmeyi, sermayenin verimliliğinin artırılmasını, birim maliyetlerde meydana gelen azalmayı, milli ekonominin bir bütün olarak daha iyi örgütlenmesini sayabiliriz (Hatipoğlu 1987, 325).

Kısaca iktisadi büyümeyi etkileyen hususları aşağıdaki gibi özetleyebiliriz;

- i) Sermaye birikimi,
- ii) İstihdam imkânlarının artışı,
- iii) Doğal kaynakların artışı,
- iv) Teknolojik bilgi.

2.1.3. Büyüme Teorileri ve Tarihsel Gelişimi

Bir ülkenin refah seviyesindeki artışın en önemli göstergelerinden olan ekonomik büyüme olgusu, iktisatçıların üzerinde sürekli tartıştığı bir konudur. Geliştirilen büyüme teorileri, içinde bulunulan dönemin ekonomik ve sosyal özelliklerinden etkilenmiş ve buna göre ekonomik alanda devlete farklı görevler yüklemiştir. Ekonomik büyümede devlet, kimi zaman aktif rol üstlenirken, kimi zaman da pasif kalarak ekonomiye hiçbir müdahalede bulunmaması gerektiği ileri sürülmüştür. Devletin ekonomideki rolü, geliştirilen büyüme teorileri çerçevesinde inişli çıkışlı bir seyir izlemiştir (Hızarcı 2007, 62).

2.1.4. Ekonomik Büyümenin Dinamikleri

Sermaye birikimi, teknolojik gelişme ve istihdam artışı ekonomik büyümenin temel belirleyicileridir. İstihdam artışının nüfus artışı yanında, önemli ölçüde yatırımlara bağlı olması, teknolojik gelişme ve sermaye birikimi faktörlerini ekonomik büyümenin kritik unsurları haline getirmektedir.

Ampirik çalışmalarda, sermaye birikimi ve teknolojik gelişmenin ekonomik büyümeye katkıları ayrı ayrı ele alınıyor olmasına rağmen, bu iki faktörün ekonomik büyüme sürecinde birbirleriyle etkileşimde bulunuyor olmaları genel kabul görmektedir. En genel biçimiyle, sermaye birikimi veya sermaye stoku bir üretim biriminin belli bir dönemdeki mal ve hizmet üretme kapasitesi olarak tanımlanabilir. Özellikle emeğin yoğun olarak kullanıldığı bazı hizmet sektörlerinde ve tarım sektöründe, üretim

kapasitesinin sermaye birikimine bağımlılığı görece zayıf olsa da, sermaye birikimi olmaksızın bir üretim faaliyetinden bahsetmek oldukça güçtür. Sermaye stoku bina, makine ve teçhizat gibi üretim sürecinde uzun yıllar kullanılan unsurları içermektedir. Ülke düzeyindeki sermaye stoku içerisinde, bu unsurlar yanında, yollar ve barajlar gibi alt yapı unsurları ve bireylerin yaptıkları fiziki yatırım olarak değerlendirilen konut yatırımları da dahil edilmektedir. Sermaye birikimi, genel olarak, üretim sürecinde kullanılan fiziki varlıkların değeri olarak ele alınmakla birlikte, eğitim, sağlık, Ar-Ge harcamaları gibi fiziki olmayan varlıkları da içermektedir. Ancak, fiziki olmayan bu varlıklarla fiziki varlıkların toplulaştırılması ve birçok fiziki olmayan varlık ile ilgili ölçüm sorunları, geniş kapsamlı bir sermaye birikimi tahminini engellemektedir.

Teorik ve ampirik düzeylerde yapılan birçok çalışma sermaye birikiminin ekonomik gelişmedeki belirleyici etkisini vurgulamaktadır. Sermaye birikiminin ekonomik büyüme üzerindeki rolü konusunda tam bir görüş birliği yoktur. Örneğin, Blomstrom, Lipsey ve Zejan nedensellik sınamalarında sermaye birikiminin ekonomik büyümeyi uyarmasından ziyade ekonomik büyümenin sermaye birikimini uyardığını gösterdiğini; sabit sermaye yatırımlarının ekonomik büyümenin anahtarı olduğunu gösterir hiç bir kanıt olmadığını ifade etmektedirler (Blomstrom; Lipsey; Zejan 1996, 279). Diğer yandan, bu araştırmacılara göre kurumlar, ekonomik ve politik durum ile eğitim, doğrudan yabancı sermaye yatırımları, düşük nüfus artışı ve yatırımların etkin kullanımını özendiren iktisat politikaları ekonomik büyümenin temel belirleyicileridir (Blomstrom; Lipsey; Zejan 1996, 275-276). Benzer şekilde, King ve Levine sermaye birikiminin ekonomik gelişmenin temel belirleyicisi değil, bir özelliği olduğunu savunmaktadırlar. Neo-klasik büyüme teorilerinin temelini oluşturan Solow modelinde ekonomik büyüme (kişi başına gelirdeki artışı oranı) çalışan başına sermaye birikiminin bir fonksiyonu olarak ele alınmakta, ancak üretim sürecinde sermayenin ve işgücünün azalan marjinal veriminin geçerli olduğu varsayımından dolayı, sermaye birikiminin uzun dönemli ekonomik büyümenin dinamiğini oluşturamayacağı kabul edilmektedir (Solow 1956, 65). Klasik iktisatçılar yanında Keynezyen ve Post-Keynezyen iktisat geleneğinde de yatırımlar ekonomik büyümenin ana unsuru olarak ele alınmaktadır. Post-Keynezyen yaklaşımda talepteki artışı yatırımları uyarmakta, yatırımlar sonucu ortaya çıkacak içsel ve dışsal ekonomiler dolayısıyla verimlilik ve ekonomik büyüme ivmelenmektedir.

Genel olarak, yatırımların, dolayısıyla da sermaye birikiminin, ekonomik büyümedeki öneminin başlıca nedenleri şunlardır;

- Yatırım, ölçek ekonomilerinin ve artan getirinin temelini oluşturur,
- Yatırım, yeni teknolojilerin kullanılmasını sağlayan temel araçtır,
- Yatırım, deneyim kazanma ve yaparak öğrenme imkânı sunmaktadır,
- Yatırım, sosyal sermayenin ve çeşitli dışsallıkların temelini oluşturmaktadır,
- Yatırım, verimliliği yüksek çalışma alanları yaratmaktadır.

Barro ve Martin (1995) tarafından sunulan araştırma sonuçlarına göre 1960-1990 döneminde yedi sanayileşmiş ekonomide (G-7) ekonomik büyümenin en önemli unsurları sermaye birikimi ve teknolojik gelişmedir. Bu ülke grubunda sermaye birikiminin ekonomik büyümeye katkısının, genel olarak, % 50'nin üzerinde olduğu hesaplanmıştır. Aynı çalışmada sunulan bulgulara göre bazı Latin Amerika ve Doğu Asya ülkelerinde sermaye birikiminin ekonomik büyümeye katkısı % 40 dolayında hesaplanırken, istihdam artışının katkısının % 30 dolayında olduğu tahmin edilmiştir. Genel olarak, bu ülkeler için hesaplanan istihdamın ekonomik büyümeye katkısı gelişmiş ülkelerden daha yüksektir.

Türkiye dışında, sermaye birikiminin ekonomik büyümeye katkısının en fazla olduğu ülkeler Japonya, İtalya, Almanya ve Fransa olarak tahmin edilmiştir. 1972-2000 döneminde Türkiye ekonomisinde büyümenin sürükleyici gücünün sermaye birikimi olduğu tespit edilmiştir. Bu dönemde GSYİH artışının yaklaşık %72' si sermaye birikiminden kaynaklanırken, toplam faktör verimliliğinin ekonomik büyümeye ciddi bir katkısının olmadığı sonucuna varılmıştır. "Yeni Ekonomi" döneminde Türkiye ekonomisinin büyüme kaynaklarında belirgin bir farklılık yaşanmamıştır.

Yukarıda belirtildiği üzere, sermaye birikimi ve teknolojik gelişme arasında yakın bir ilişki olduğu söylenebilir. Bina, makine-teçhizat, test ve ölçüm cihazları, deney ekipmanları vb. fiziki yatırım unsurlarının teknolojik gelişmenin temelini oluşturan yenilik faaliyetlerinin yapılması için gerekli fiziki ortamı sağladığı belirtilmektedir. Dolayısıyla, teknolojik yenilik faaliyetlerinin bu faaliyetlerin fiziki alt yapısını oluşturan yatırım unsurlarından bağımsız olduğunu düşünmek mümkün değildir.

Bilimsel gelişme ve teknolojik yenilik süreçlerini yatırımdan bağımsız olarak değerlendirmek doğru olmayabilir. Yatırımlar ve teknolojik gelişme arasında iki yönlü bir ilişkiden bahsedilebilir. Bir taraftan, makine ve teçhizatla "içerilmiş" olan veya makine ve teçhizata "yapışık" olan yeni teknolojiler yatırımlar yoluyla firmalara aktarılmaktadır. Bu durum yeni teknolojileri kullanan firmalarda teknolojik yenilik faaliyetlerinin daha da yoğunlaşmasını sağlayabilir. Diğer bir ifadeyle, yeni teknolojiyle donanmış veya yeni teknolojiyi içeren yatırım unsurları firmalarda teknolojik yenilik faaliyetlerini uyarabilir. Diğer taraftan, yeni ürün, üretim yöntemi ve sistemleri biçimindeki teknolojik yeniliklerin ortaya çıkması, yatırımlar için yeni imkanlar ortaya çıkarmaktadır. Örneğin, üretim maliyetinde önemli tasarruf sağlayan bir üretim yönteminin gelişmesi, firmaları bu üretim yöntemini firmaya aktarma yönünde teşvik edebilir. Yeni üretim yönteminin firmaya aktarılması ise çoğunlukla yatırım gerektirmektedir. Ayrıca, artan yatırımlara bağlı olarak ortaya çıkacak verimlilik artışı, firma veya ülke düzeyinde rekabet gücünün ve dolayısıyla da pazar payının artmasını gündeme getirebilecektir. Artan pazar payı ile teknolojik gelişme nedeniyle elde edilebilecek "teknoloji rantı", firma veya ülkelerin kaynaklarını olumlu etkileyerek daha fazla yatırım için uygun iklimin oluşmasına katkı sağlayacaktır.

Yatırım ile buluş, inovasyon ve yayılma olarak adlandırılabilir teknolojik gelişme süreçlerinin tümü arasında yakın bir ilişki vardır. Buluş ve inovasyon süreçlerinde yatırımlar bilimsel deneylerin, sınamaların ve tasarımların yapılması için gerekli fiziki alt yapıyı oluşturmaktadır. Diğer taraftan, yatırımlar yaparak öğrenme ve görerek öğrenme gibi imkanlar sunarak kişilerin (bilim adamları, mühendisler, işçiler, firma sahibi vb.) bilgi ve deneyim kazanmasına katkıda bulunmaktadır. Teknolojik gelişmenin yayılma sürecinde ise en yeni teknolojileri veya teknolojik yenilikleri içeren yatırım unsurları, yatırımcılara makine-teçhizat gibi yatırım unsurlarında içerilmiş olan teknolojilerin firmaya, dolayısıyla da üretim sürecine aktarılmasına imkan vermektedir.

Makroekonomik düzeyde, ekonomideki sermaye birikimi hızı ve genel yatırım durumu, yenilikçi firmaların ekonomik ve sosyal yaşam üzerindeki etkisini artırmaktadır. Sermaye birikiminin hızlandığı bir ekonomide yenilikçi firmaların risk alarak yatırım yapma, dolayısıyla da yeni ürün ve üretim yöntemleri ortaya koyma olasılığı artmaktadır.

Uzmanlaşma ve işbölümü, üretim birimlerinde verimlilik artışının önemli kaynaklarındandır. Gerek mikro gerekse de makro düzeyde uzmanlaşmanın ve işbölümünün ortaya çıkması ve derinleşmesi üretim ölçeğinin artması ile mümkün olmakta, üretim ölçeğinin artması ise yatırımların artmasını gerektirmektedir. Wolf'e göre yatırımların teknolojik gelişmeye katkıları aşağıdaki biçimlerde olmaktadır (Kormendi 1985,78).

- a) Yeni yatırımlar, daha etkin firma yönetimi ve organizasyonu biçimlerinin ortaya çıkmasına katkıda bulunabilir,
- b) Yeni yatırımlar, yaparak öğrenme etkisi yaratmaktadır,
- c) Yeni yatırımlar, bilgi dışsallıkları yaratabilir.

Yukarıda da belirtildiği üzere, yeni teknolojilerin yatırım yoluyla firmalara aktarılması yanında, verimlilik artışının önemli kaynaklarından olan firma organizasyonunda ve firma yönetim biçimindeki değişikliklerin de çoğunlukla yeni yatırım gerektirdiği vurgulanmalıdır. Boskin ve Lau'ya göre teknolojik gelişmenin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi sermaye birikiminin boyutuna bağlıdır. Sermaye ve teknoloji birbirini tamamlayıcı faktörler olup, birbirleri arasında pozitif, çift yönlü bir ilişki vardır. Sermaye ve teknolojiyi birbirinden ayırmak mümkün değildir ve her iki faktör ekonomik gelişmenin temelini oluşturmaktadır.

2.2. KAMU CARİ HARCAMALARI VE KAMU YATIRIM HARCAMALARININ EKONOMİK BÜYÜMEYİ HIZLANDIRMASI

Kamu sektörünün büyüklüğü önemli politik ve kurumsal etkilere sahip olabilir. Kamu harcamalarının temel ekonomik nedenleri, dışsallıkları ve piyasa başarısızlıklarını telafi etmek, kamu malları sağlamak ve yeniden dağılım yoluyla sosyal güvenliği sağlamaktır. Temel fonksiyonların ötesinde kamu müdahalesi, sadece piyasa başarısızlığının olduğu durumlarda haklı görülmektedir. Piyasa başarısızlığı olarak adlandırılabilen beş temel durumdan bahsedilebilir.

Bunlar;

- 1- Kamu mallarının yetersiz üretimi (Savunma, çevre koruması, yollar gibi).
- 2- Pozitif dışsallıklara sahip mal ve hizmetlerin yetersiz üretimi (Kamu sağlığı ve eğitim gibi) ve negatif dışsallıklara sahip mal ve hizmetlerin aşırı üretimi (sigara gibi).

- 3- Doğal monopollerle yetersiz üretim ve aşırı fiyatlama (elektrik ve su gibi).
- 4- Sosyal hizmet arzının yetersizliği (emekli aylığı ya da sağlık ve işsizlik güvencesi gibi).
- 5- Piyasa sürecinden etkilenen bazı gruplar için mevcut bilginin yetersizliği (gıda ürünlerinin ve ilaçların kalitesi ile ilgili bilgi gibi).

Kamu faaliyetlerinin büyüklüğünü ölçmek için en yaygın olarak kullanılan yöntem, GSYİH' da kamu harcamalarının payıdır. Kamu harcamaları/GSYİH oranının, iç kaynakların ne ölçüde kamu sektörü tarafından kullanıldığının bir göstergesi olacağı varsayılmaktadır. Bu süreç kamunun büyüklüğünü tek bir rakamla göstermesi bakımından avantajlıdır. Kamunun temel fonksiyonları GSYİH' nın %15'inden daha azı harcanarak finanse edilebilir. Örneğin, kamu sektörünün oldukça büyük olduğu İsveç gibi ülkelerde bu alanlara GSYİH' nın %15'inden fazlası harcanmamaktadır (Gwartney; Holcombe; Lawson 1998, 164). Temel kamu harcamaları, iktisadi büyüme üzerinde pozitif etki yaratmaktadır.

Kamu harcamalarının büyüme etkisi incelenirken, yapılan çalışmalarda kamunun tüketim ve sermaye harcamaları arasında ayırım yapılmaktadır. Örneğin Barro, kamunun savunma ve eğitim harcamalarını kamu tüketiminden ayrı tutmaktadır. Barro'ya göre bu harcama kalemleri, mülkiyet hakları ve özel sektör verimliliği üzerindeki etkisi bakımından daha çok kamu yatırıma benzemektedir (Barro 1991, 407).

2.2.1. Cari Harcamaların Ekonomik Büyümeye Etkisi

2.2.1.1. Personel ve Diğer Cari Harcamalar

Günümüzde önemli boyutlara ulaşmış devlet harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde bazı önemli sayılabilecek etkilerde bulunması kuşkusuz olanaklıdır. Devlet harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkileri incelenirken bu harcamaların düzeyi kadar bileşimi de çok önemli olabilir. Örneğin iki ülkede toplam devlet harcamalarının GSYİH'ye oranının aynı olmasına karşın bileşiminin farklı olması ekonomik büyümeyi farklı şekilde etkileyebilir.

Devletin zorunlu fonksiyonlarıyla ilgili harcamalarının büyümeyi arttırabileceği kabul edilmektedir. Söz konusu fonksiyonların neler olduğu tartışmaya açık olsa da mülkiyet haklarının korunması, adalet hizmetlerinin yerine getirilmesi ve temel altyapının

sağlanmasına yönelik devlet harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkilerde bulunacağı konusunda genel bir uzlaşa bulunmaktadır. Devletin temel fonksiyonları arasında görülmeyen mal ve hizmetler için yaptığı harcamaların büyüme üzerindeki etkisi ise yoğun olarak tartışılmaktadır.

Üretim için gerekli temel altyapı ve kamu mallarının devlet tarafından sağlanması ekonomik büyüme için bir ön şart olarak dahi görülebilir. Üretim için gerekli ve önemli kamu mallarının sunulmasını sağlayarak özel sektörün üretim yapmasını en azından kolaylaştırıp maliyetleri düşürebilen devlet harcamaları bu şekilde yatırımların getirisini ve verimliliğini yükselterek ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkileyebilir. Kamu harcamalarının sosyal getirisinin özel sektördeki fırsat maliyetini geçmesi durumunda bu harcamaların genel verimliliği arttırabileceği, devlet harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisinin incelenmesinde kamu ve özel sektörün görece marjinal verimliliklerinin önemli olduğu ileri sürülmektedir.

2.2.1.2 Vergi Harcamaları

Vergi harcaması, önceden belirlenmiş alanları desteklemek için devletin gelirden vazgeçmesidir. Vergi harcamaları vergi kaybına yol açmaktadır. Çünkü devlet, alacağı vergiden vazgeçmektedir.

Bir ekonomide vergi harcamalarının, kamu harcamalarının yerine ikame edilme gibi önemli bir işlevi vardır. Bir başka deyişle, devletin ekonomik ve sosyal amaçlarını gerçekleştirmesinin bir yöntemi olarak, kamu harcamalarının alternatifini oluşturmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, bir vergi harcamasının makroekonomik ve mali etkileri, kamu harcamalarının etkileriyle mutlak değer olarak aynıdır. Bazı vergi harcamaları, kamu harcamalarında olduğu gibi devlet için sürekli gelir kaybı yaratırken, bazıları gelirin geleceğe ertelenmesine neden olmaktadır. Bunlar bir yönüyle, yükümlüye verilen faizsiz borç niteliğindedir. Bundan dolayı, vergi harcamaları da kamu harcamalarında olduğu gibi bütçe süreci ile birlikte değerlendirilmelidir.

2.2.1.3 Eğitim ve Sağlık Harcamaları

Devletin eğitim ve sağlıkla ilgili tüketim harcamalarının ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkileyebileceği düşünülmektedir. Teorik olarak eğitim harcamalarının insani sermayenin gelişmesine katkıda bulunabileceğinden büyüme üzerinde olumlu bir etkide bulunması beklenebilirse de bu harcamaların arttırılmasının mutlaka büyüme oranını

yükselteceğini iddia etmek zordur. Benzer şekilde kamu sağlık harcamaları insanların daha sağlıklı olmalarına neden olacağından büyüme üzerinde olumlu etkide bulunabilir.

Sağlık göstergeleri ile ekonomik göstergeler arasındaki ilişki karşılıklıdır. Yapılan araştırmaların sonucunda doğumda yaşam beklentisi ile kişi başı gayri safi yurtiçi hâsıla arasında pozitif yönlü bir ilişkinin olduğu belirlenirken, bebek ölüm hızı, çocuk ölüm hızı ve ölüm oranı arasında negatif yönlü bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir.

Dünya genelinde gelişmişlik göstergesi olarak kabul görmüş sağlık göstergeleri olan bebek ve çocuk ölüm oranlarının emek arzı üzerinde önemli etkileri vardır. Yapılan araştırmalarda, bebek ve çocuk ölüm hızlarının diğer ülkelere göre daha düşük olduğu ve ortalama yaşam süresinin yüksek olduğu toplumlarda insanların genel sağlık durumlarının diğerlerine göre daha iyi olduğu saptanmıştır. Sağlık açısından durumu iyi olan bir toplumda, beşeri sermayenin kullanım süresi daha uzun olmakta, işgücünün verimliliği artmakta ve bunun sonucunda ekonomik büyüme olumlu yönde etkilenmektedir. Çalışan işgücünün ortalama ömrünün uzaması, eğitimin maliyet-getiri ilişkisini pozitif yönde etkilemektedir. Bununla birlikte uzun yaşam beklentisi insanların yaşamları boyunca yatırımlardan daha uzun süre istifade edeceği beklentisini doğurmakta, bu durum kişilerin özel sermaye birikim kararlarını pozitif yönde etkilemektedir. Yaşam süresinin uzamasıyla birlikte artan tasarrufların yatırıma dönüşmesi gelirde de artışa neden olacaktır. Bu bulgular, sağlık göstergelerinde meydana gelen iyileşmelerin ekonomik büyüme üzerinde pozitif etkileme gücüne sahip olmasında etken olmaktadır (Taban 2004, 5).

2.2.2. Yatırım Harcamalarının Ekonomik Büyümeye Etkisi

2.2.2.1. Kamu Yatırım Harcamaları

Kamu yatırım harcamaları, iktisadi literatürde GSMH' ya yaptıkları etkiye göre sınıflandırılan kamu harcama türleri arasındadır. Kamu yatırım harcamaları, üretim kapasitesini artırmak ve ülkenin sermaye birikimine ilavede bulunmak için kamu sermayesinin çeşitli üretim faktörlerine yönlendirilmesidir. Bu harcamaların yapılmasının amaçları;

- Ekonomik büyüme ve kalkınmanın başlangıcı safhasında özel sektörün sermaye birikimi yetersizliği nedeniyle alt yapı yatırımlarını gerçekleştirmek,

- İlerleyen aşamalarda sosyal devlet anlayışının bir gereği olarak kârlılık unsuru taşımayan fakat toplum faydasına olan gerekli yatırımların yapılması,
- Ekonomik kaynakların israf edilmesinin önlenmesidir.

Genel olarak değerlendirildiğinde, bu amaçlar doğrultusunda gerçekleştirilen kamu yatırım harcamalarının özellikle gelişmekte olan ülkelerin ekonomik kalkınma ve büyüme süreçlerinin ilk evrelerinde önemli bir rol üstlendikleri kabul edilmektedir.

Kamunun yatırım harcamasının büyüme üzerindeki etkisi, bu harcamanın özel sektör verimliliğini etkileyip etkilemediğine bağlıdır (Barro 1999, 2). Kamu yatırım harcamalarının çıktısı olan sermaye malları, özel sektör yatırım harcamalarının girdisi olarak kullanılabilir; yani kamu yatırımları özel sektör yatırımları için gerekli çıktıyı sağlayacak ya da yatırımların yapılması için gerekli bileşenleri hazırlayacak şekilde yapıldığında kamu ve özel sektör yatırım harcamaları arasında bir tamamlayıcılık söz konusu olabilmektedir (Terzi; Kurt, 2005 299). İlave olarak, kamu yatırımlarının kapasite artırımları, özel sektör yatırım harcamalarının artmasına olanak veriyorsa, diğer bir ifadeyle kamu yatırım harcamaları piyasada ortaya çıkan ilave talebin özel sektör tarafından karşılanmasına olanak sağlıyorsa, aynı şekilde kamu ve özel sektör yatırımları arasında bir tamamlayıcılık ilişkisinden söz edilebilir (Khan; Kumar 1997, 73).

Bu şekilde kamu yatırım harcamalarının artması doğrudan ve dolaylı olarak özel sektör sermayesi üzerinde verimlilik artışı sağlayarak, sürdürülebilir büyümenin dayanaklarından biri olan sermaye birikimine katkıda bulunmakta ve özel sektör yatırım harcamalarının artmasına neden olarak ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkileyebilmektedir (Terzi, Kurt 2005, 299). Fakat kamu sektörü, özel sektörü tamamlayıcı nitelikte mal ve hizmet üretmesinin yanı sıra doğrudan özel sektörü ikame edici mal ve hizmet de üretebilir. Bu durumda iki sektör birbirinin ikamesi durumunda olmakta ve birbirleriyle rekabetçi nitelik kazanmaktadır (Khan, Kumar 1997, 73). Bu nedenle, kamu yatırım harcamalarındaki sürekli bir artış her zaman sermaye birikimine katkıda bulunmamakta ve özel sektör yatırım harcamaları üzerinde bir dışlama etkisi oluşturabilmektedir. Bu dışlama etkisi, kamu ve özel sektörün marjinal verimliliğine bağlı olmakla birlikte iki şekilde meydana gelebilmektedir. Bunlar;

- *Finansal olarak*; kamu sektörünün yatırım harcamalarındaki artışı yüksek vergilerle veya iç piyasadan borçlanarak finanse etme yoluna gitmesi,
- *Fiziksel olarak*; kamu sektörünün, ilgili sektörde daha etkin olabilecek özel sektörü piyasa dışına itmesidir.

Bu durumda, kamunun iç piyasadan borçlanarak yatırım harcamalarını finanse etmesi ekonomideki faiz oranlarının artmasına neden olmaktadır. Piyasa faiz oranlarının artması ise, özel sektörün sermaye maliyetini yükselterek yatırım talebini düşürmekte ve kamu yatırım harcamalarının ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilemesine neden olmaktadır. Dolayısıyla, yapılan kamu yatırım harcamalarının nasıl finanse edildiği, büyüme üzerindeki etkileri açısından önem kazanmaktadır.

Kamu yatırım harcamalarının türü de ekonomik büyüme üzerinde farklı sonuçlar ortaya koyabilmektedir. Örneğin, kamu sektörünün sağlığa yaptığı yatırım harcamaları, doğrudan üretim kapasitesi ve ekonomik büyüme üzerinde bir etkiden ziyade çalışanların refah düzeylerini artırıcı dolaylı bir etki oluşturabilmektedir. Buna karşın, alt yapı hizmetlerine yapılan yatırım harcamaları, fiziki sermaye birikimine ve özel sektör verimliliğine kısa dönemde katkıda bulunarak ekonomik büyüme üzerinde doğrudan etkili olabilmektedir.

Kamu yatırım harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki doğrudan ve dolaylı olumlu etkilerine karşın, gelişmekte olan ülkelerde yaşanan yüksek enflasyon, dış borçların artması, istikrarsız büyüme oranları gibi makro ekonomik sorunların temelinde kamunun aşırı harcamalarından kaynaklanan finansman açıkları olduğu ifade edilmektedir.

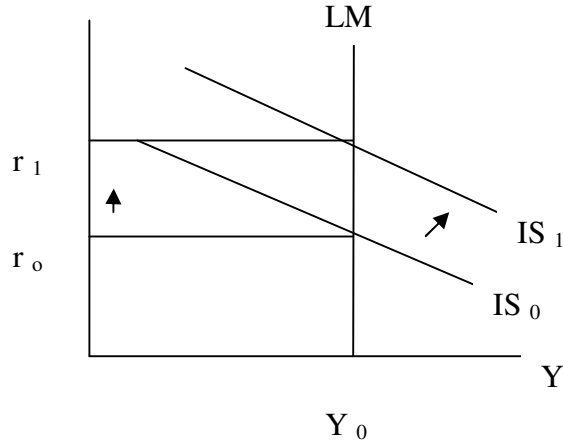
Kamu Yatırım Harcamalarının Finansmanı

Özel sektör yatırımlarını tamamlayıcı ya da ikame edici özelliklerine bağlı olmaksızın kamu harcamaları, beraberinde harcamaların ne şekilde finanse edileceği sorununu da getirecektir. Kamu harcamalarının finansmanı için uygulanacak maliye ve para politikası ile bunların ekonomik sonuçlarının farklılığı konusunda çeşitli görüşler vardır.

Kamu harcamalarının finansmanında çeşitli mekanizmalarla faiz haddinin yükselmesi, özel sektör yatırımlarının daralarak reel ekonomiden dışlanmasına sebep olmaktadır.

Dışlama etkisinin büyüklüğü ise, *IS-LM* modeli çerçevesinde *IS-LM* eğrilerinin faiz esnekliğine bağlıdır.

Klasik iktisatçılara göre yatırımların faiz esnekliği yüksek, para talebinin faiz esnekliği ise sıfırdır. Bu durum, *IS-LM* analizi çerçevesinde *LM* eğrisinin dik olduğunu gösterir. Şekil 2.1'de görüldüğü üzere, *LM* eğrisinde değişme olmaksızın kamu harcamalarındaki artış *IS* eğrisinin sağa kaymasına, faiz oranlarının yükselmesine sebep olacaktır. Özel sektör için maliyet unsuru olan faiz oranının yükselmesi ile özel sektör yatırımlarının daralması iktisat literatüründe mali dışlama olarak tamamlanmaktadır. Artan kamu harcamaları tahvil satışı ile finanse edilirse, faiz oranı yükselecektir. Faiz oranı yükseldiği halde likiditeden vazgeçilmezse atıl para depolarında çözülme olmayacaktır. Mevcut para hacminin daha yüksek gelir düzeyinin gerektirdiği işlem hacmini karşılayacak düzeyde olmaması sebebiyle, özel yatırımlarda kamu harcamalarına eşit miktarda bir azalma meydana gelecektir. Faiz oranlarındaki yükselme ise nakit talebindeki artışın bir sonucudur.

Şekil 2. 1: Kamu Harcamalarının Faiz Oranlarına Etkisi

Kaynak: Erdal M. ÜNSAL, Makro İktisat, 2001, sayfa 156.

Artan kamu harcamalarının milli gelir üzerinde de etkisi olmayacak, sadece milli gelirin kamu ve özel sektör arasındaki dağılımı değişecektir.

Kamu harcamalarının özel sektör yatırımlarını dışlama etkisi Monetarist ve Keynesyen ekolde de önemli yer tutmuştur.

Monetarist iktisatçılar yatırımların faiz esnekliğinin yüksek, para talebinin faiz esnekliğinin düşük olduğu varsayımına dayanarak kamu harcamaları artışının sebep

olduğu dışlama etkisinin güçlü olduğunu ileri sürmüşlerdir. Monetaristlere göre para arzı değişmeden vergiler ve özellikle halka tahvil arzı şeklindeki borçlanma türü ile finanse edilen kamu harcamaları, toplam harcamalarda bir artış yaratmazken özel sektör harcamalarının da daralmasına yol açacaktır.

Ayrıca kamu harcamalarının uzun dönemde gelir seviyesini düşürücü etkisi vardır. Para arzı ve vergi oranları değiştirilmediği takdirde artan kamu harcamalarının finansmanı için yeni tahvil arzı gerekecektir. Tahvil arzı artışı ile refah seviyesi dolayısıyla para talebi de artacaktır. Bu durum Monetarist terminolojide direkt dışlama etkisi şeklinde tanımlanmaktadır. Faiz oranlarının yükselmesinin özel sektör yatırımlarını caydırıcı bir etkisi olduğundan, özel sektör üretim düzeyini düşürecektir. Özel sektörün reel ekonomiden dışlanması, kamu harcamalarındaki artış ile milli gelirin artması yönündeki beklenen etkiyi ya yok edecek ya da çok düşük düzeyde gerçekleşmesine neden olacaktır.

Tahvil arzı ile borçlanma yoluyla da özel sektörün reel ekonomiden dışlanması söz konusu olmaktadır. Hükümetler tarafından arz edilen tahviller, mevcut fon arzları için, özel sektör tahvilleri ve diğer mali araçlarla rekabet eder. Tasarruf sahipleri, tasarruflarını devlet tahvillerini alarak değerlendirirlerse, özel sektör tahvilleri için daha az fon kalacak dolayısıyla özel sektörün borçlanma olanağı kısıtlanacaktır. Ekonominin toplam tasarruf havuzundan devletin kullandığı payın artması özel sektörün mali piyasalardan dışlanması sonucunu doğuracaktır.

Keynesyen iktisatçılar ise, yatırımların faiz esnekliğinin düşük olduğu varsayımına dayanarak kamu harcamaları artışının dışlama etkisinin zayıf olduğunu savunmuşlardır. Kamu harcamalarındaki artış ekonomide gelir ve fiyatları arttırır. Bu durum, işlem hacminin ve dolayısıyla nakit ihtiyacının artmasına neden olur ki, bu da faiz oranının yükselmesi anlamına gelir. Faiz oranının yükselmesinin özel sektör yatırımlarına etkisi, merkez bankasının izleyeceği para politikasına göre değişik sonuçlar verecektir.

Merkez Bankası artan para talebini karşılamadığı sürece, artan faiz nedeniyle özel yatırımlar daralacak, gelirden de az bir artış olacaktır. Ancak faiz oranlarının yükselmesinin tasarruf kıtlığından değil nakit kıtlığından olduğunu savunan Keynesgil görüş, merkez bankasının artan para talebini karşıladığı durumda milli gelirin artacağına işaret etmişlerdir. Kamu harcamaları artışları merkez bankası kaynaklarından

finanse edildiğinde, dışlama etkisi söz konusu değildir. Çünkü para hacmi, kamu harcamaları artışının sebep olduğu para talebini karşılayacak düzeyde artacaktır.

2.2.2.2. Özel Sektör Yatırım Harcamaları

Özel sektör yatırım harcamaları, girişimcinin kâr elde etme amacı doğrultusunda, sahip olduğu sermaye birikimini çeşitli üretim araçlarına harcamasıyla ortaya çıkan yatırımlardır. Son yıllarda, dünya genelinde daha dinamik bir ekonomik büyüme gerçekleştirilebilmesi için ekonomide özel sektörün daha aktif olması gerektiği görüşü ağırlık kazanmakta ve bu görüş, ülkelerin uyguladıkları kalkınma planlarında da önemli bir yer edinmektedir.

Ekonomik büyüme sürecinde özel sektör, gerçekleştirdiği yatırım harcamalarıyla yeni yatırım ve istihdam alanlarının yaratılmasında en önemli kaynak olarak görülmektedir. Özel sektör, kamu yatırımları ile tamamlayıcılık ilişkisi çerçevesinde yarattığı vergi gelirleriyle kamunun güvenlik, eğitim, sağlık gibi ana sektörlerle yapacağı yatırım, mal ve hizmet harcamalarını finanse etmektedir. Ekonomik büyüme ve istihdama yönelik olarak doğrudan sağladığı bu katkıların yanı sıra yeni fikirlere açık olması, yeni teknolojiler ortaya koyabilme yeteneği özellikle daha global ve rekabetçi olan yeni dünya düzeninde özel sektörün önemini arttırmaktadır (Çolak; Ardor, www.tisk.org.tr).

Özellikle, gelişmekte olan ülkeler açısından uzun dönemde, yüksek ve sürdürülebilir ekonomik büyümenin gerçekleştirilmesinde özel sektör yatırımlarının önemi ön plana çıkmaktadır. Özel sektör yatırımlarının bu önemi, Khan-Reinhart (1990), Khan-Kumar (1997) ve Bouton-Sumlinski (2000) tarafından ekonomik büyümenin kaynaklarının belirlenmesine yönelik yapılan çalışmaların sonuçları ile de desteklenmektedir.

Gelişmekte olan elli ülkenin 1970-1998 dönemine ilişkin, kamu ve özel sektör yatırım harcamalarının toplam yatırımlar içindeki paylarının ve özel sektör yatırım harcamalarındaki trendin incelendiği çalışmada ülkeler, düşük, orta ve yüksek büyüme hızına göre sınıflandırılmış, yatırım harcamalarının ülkelerdeki büyüme oranları ve kişi başına gelir düzeylerine olan etkileri ortaya konmuştur. Oransal anlamda, ülkelerin büyüme hızlarındaki artışa paralel olarak kamu yatırımlarının azaldığı, buna karşılık özel sektör yatırımlarının arttığı, dolayısıyla özel sektör yatırım harcamalarının ülkelerin büyüme hızları üzerinde daha etkili olduğu belirlenmiştir.

Ülkelerdeki kişi başına gelir düzeyi arttıkça kamu yatırımlarının azaldığı, buna karşılık özel sektör yatırımlarının arttığı görülmektedir. Bu durumda, özel sektör yatırım harcamalarının kişi başına gelir düzeyinin artmasında oldukça önemli olmasının yanı sıra, büyüme üzerindeki etkisinin kamu yatırım harcamalarına kıyasla daha büyük olduğu görülmektedir. Kamu yatırım harcamalarındaki %1'lik artışın büyüme üzerinde %0.13, buna karşılık özel sektör yatırım harcamalarındaki %1'lik artışın büyüme üzerindeki etkisinin %0.71 olarak bulunması da bu görüşü desteklemektedir (Bouton; Sumlinski 2000, 5).

Piyasa ekonomilerinde özel sektör yatırım harcamaları ekonomik büyümenin motoru olarak görülmektedir. Uygun ekonomik koşulların ve yeterli üretim faktörlerinin sağlanması durumunda özel sektör yatırım harcamaları sürdürülebilir büyümenin gerçekleştirilmesinde ve ekonomik etkinliğin artırılmasında önemli rol oynarlar. Çünkü ekonomide, mal ve hizmet üretimi için gerekli olan kaynaklar müteşebbis ya da girişimci tarafından bir araya getirilerek kamu sektörüne oranla daha verimli kullanılmaktadır. Özel sektör yatırım harcamalarının, müteşebbis ve yüksek verimlilik döngüsü çerçevesinde hızlı ve sürekli büyümenin sağlanması yanında, gelecekte daha fazla yatırım yapılmasına da öncülük etmesi mümkündür.

Bir ekonomide yüksek özel yatırım düzeyi, dinamik bir özel sektör varlığının ve buna bağlı olarak da önemli teknolojik ilerlemelerin göstergesi olarak görülmektedir. Rekabetçi bir ortamda yüksek düzeyde gerçekleştirilen özel sektör yatırım harcamaları hem fiziksel sermaye birikiminin artmasını hem de uluslararası ticaret ve yabancı yatırım harcamaları kanalıyla eski teknolojilerin yeni ve etkin teknolojilerle yer değiştirmesini temsil etmektedir. Bu değişim ise, sermaye verimliliğinin ve ekonominin uzun dönemde büyüme oranının artması anlamına gelmektedir (Çolak, Ardor www.tisk.org.tr).

Yine, özel sektörün üretim kapasitesinin ve yatırım düzeyinin artırılması sadece ekonomik büyümeye katkı sağlamamakta, aynı zamanda uluslararası ticaretin gelişmesinde ve ekonomik alt yapının modernizasyonunda da oldukça önemli bir rol oynamaktadır. Bununla birlikte, özel sektör yatırım harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki pozitif etkisinin artırılması ve sürdürülebilmesi için tam rekabet piyasası

koşullarına sahip, iyi işleyen bir piyasa ekonomisine ihtiyaç vardır. Ancak bu şekilde, rekabetçi ve katma değeri yüksek, yenilikçi özel sektör yatırımları motive edilebilir.

2.2.2.3. Yabancı Yatırım Harcamaları

Yabancı yatırım, taşınabilir kaynakların kişi ve kuruluşlar tarafından başka bir ülkeye taşınmasıdır. Yabancı sermaye yatırımları, doğrudan yabancı yatırımlar, portföy yatırımları ve diğer yatırımlar olmak üzere üç kategoride ifade edilmektedir.

Doğrudan yabancı yatırım harcamaları, bir ülkede bir firmayı satın almak, yeni kurulan bir şirket için kuruluş sermayesi sağlamak veya mevcut bir şirketin sermayesini artırmak yoluyla o ülkede bulunan şirketler tarafından diğer bir ülkede bulunan şirketlere yapılan harcamalardır. Temel olarak, yatırım faaliyetlerini birden fazla ülkede sürdüren ve üretimle ilgili kararları bir merkezden alan veya çeşitli yollarla bağlı şirketlerin kararlarını etkileyebilen uluslararası şirketler tarafından gerçekleştirilmektedir.

Literatürde, doğrudan yabancı yatırım harcamaları ile ekonomik büyüme ilişkisi konusunda tam bir uzlaşma söz konusu değildir. Romer (1993), doğrudan yabancı yatırım harcamalarının teknoloji transferini kolaylaştırarak tüm ekonomide pozitif dışsallıklar yaratacağını ve verimliliği artırarak büyümeyi hızlandıracağını savunurken; Boyd-Smith (1992) bu yatırım harcamalarının mevcut ticari ve finansal yapıyı olumsuz etkileyeceğini ve bunun da ekonomideki kaynak dağılımını negatif etkileyerek büyümeyi yavaşlatacağını savunmaktadır.

Literatürdeki bu tartışmalara rağmen son yıllarda, doğrudan yabancı yatırım harcamalarının bütün dünyada ekonomik büyüme ve gelişme için gerekli araçlardan biri olduğu görüşü benimsenmeye başlanmıştır. Bu görüş, teorik olarak teknolojik gelişim, etkinlik, verimlilik gibi unsurların büyümede önemli olduğu savını ortaya koyan ve son yıllarda gelişmekte olan içsel büyüme modelleri ile desteklenmektedir.

Doğrudan yabancı yatırım harcamaları özellikle, sermaye yetersizliğine bağlı olarak yatırımların finansmanında zorlanan, büyüme sürecinde yabancı sermaye ve yatırımlara ihtiyaç duyan gelişmekte olan ülkeler açısından bir dış finansman niteliği taşımaktadır. Bu çerçevede, büyüme amacıyla olan bir ülkenin yetersiz sermaye birikimi nedeniyle yapamadığı yatırımların doğrudan yabancı yatırım harcamaları olarak yapılması, söz

konusu ülkenin büyüme sürecine olumlu katkıda bulunmaktadır. Doğrudan yabancı yatırımlar;

- Gelişmiş teknoloji transferiyle kaynak kullanım etkinliğini ve toplam faktör verimliliğini arttırarak tüm ekonomide pozitif dışsallıklar ve artışlar yaşatmakta,
- Gayri maddi varlıklar ve döviz sokarak ülke ekonomisindeki sermaye birikimini artırmakta,
- Üretim ve istihdam düzeyini artırarak, ödemeler dengesine katkıda bulunmakta,
- Uluslararası ticareti geliştirmesi ve daha fazla yatırıma öncülük etmesi,
- Ülke ekonomisindeki yatırım ve tüketim dalgalanmaları sonucu ortaya çıkabilecek riskleri azaltmakta,
- Yönetim ve işletmecilik bilgisi transfer ederek beşeri sermayeye katkıda bulunmakta ve sonuç olarak yatırım alan ülkelerin ekonomik büyümelerine katkıda bulunmaktadır.

Doğrudan yabancı yatırım harcamalarının söz konusu ülkelerin ekonomik büyüme ve kalkınmalarına olumlu etkilerinin yanında bir takım olumsuz etkileri de söz konusudur. Özellikle bu yatırım harcamaları, doğrudan ya da dolaylı bir şekilde aşırı kâr transferi gerçekleştirerek ve üretimde kullanılan hammaddeyi ithal ederek ev sahibi ülkenin ödemeler dengesine olumsuz etki edebilmektedirler. Yine, ülkeye aşırı yabancı sermaye girişi döviz fazlalığı nedeniyle ülke parasının değerlenmesine neden olarak, ithalatı teşvik edebilmektedir.

Yabancı Sermaye Yatırımları

Yabancı sermaye yatırımı, bir ülkede yerleşik kişi ve kuruluşların ülke sınırları dışında servet edinmeleridir. Bu servet edinimlerinin iki boyutu vardır. Birincisi, yabancı yatırımların mali boyutu, ikincisi de fiziki boyutudur. Yabancı tahvil ya da hisse senetleri gibi menkul değerlerin satın alınması yabancı sermaye yatırımlarının mali boyutu iken (portföy yatırımları), yabancı ülkelerde edinilen fabrika gibi fiziki değerler ise fiziki boyutu olup; dolaysız yabancı sermaye yatırımları olarak adlandırılmaktadır. Başka bir ifadeyle, dolaysız yabancı sermaye yatırımları, bir ülkede bir firmayı satın

almak veya yeni kurulan bir firma için kuruluş sermayesini sağlamak veya mevcut bir firmanın sermayesini artırmak yoluyla, o ülkede bulunan firmalar tarafından diğer bir ülkede bulunan firmalara yapılan ve kendisiyle birlikte, teknoloji, işletmecilik bilgisi ve yatırımcının kontrol yetkisini de beraberinde getiren yatırımdır. Söz konusu tanımdan, dolaysız yabancı sermaye yatırımının ülkelerarasında sermaye transferini sağladığı anlaşılmaktadır. Bu çerçevedeki dolaysız yabancı sermaye yatırımlarının bazı ekonomik etkileri vardır.

Dolaysız yabancı sermaye yatırımlarının üç temel etkisi vardır. Bunlar;

- *Etkinlik Etkisi:* Dolaysız yabancı sermaye yatırımları, az gelişmiş ülkeler için yatırımlarını finanse edebilecekleri bir dış kaynaktır. Buna ilaveten, yanında getirdiği gayri maddi kaynaklar ve döviz ile yurtiçindeki sermaye birikimini hızlandıracaktır. Dolaysız yabancı sermaye yatırımlarının sermaye birikimini hızlandırması ise “kaynak dağılımı etkinliği”dir”.
- *Dağılım Etkisi:* Artan üretime bağlı olarak, üretim faktörlerinin üretimden aldıkları paydaki değişim ise dolaysız yabancı sermaye yatırımlarının “dağılım” etkisidir.
- *Egemenlik Etkisi:* Kaynakların doğrudan yabancıların elinde olması, ev sahibi ülke için ülke kaynakları üzerindeki kontrol yetkisini sınırlayarak bağımlılığı artıracaktır. Bu ise, dolaysız yabancı sermaye yatırımlarının egemenlik etkisidir.

Yukarıdaki etkilerin dışında ve son zamanlarda sıkça dile getirilen, dolaysız yabancı sermaye yatırımlarının “taşma etkisi” vardır. Taşma etkisi, dolaysız yabancı sermaye yatırımlarına bağlı olarak ulusal firmaların verimliliklerinde meydana gelen artışlardır.

2.2.2.4. Kamu Harcamalarının Özel Yatırım Harcamalarını Dışlama Etkisi

Kamu harcamalarının, özel sektör harcamaları üzerindeki etkisi, ekonomik literatürde özellikle makro iktisatçılar için dikkat çekici konulardan biri olmuştur. Kamu harcamalarının finansman şekli ve ekonomik sonuçları ile ilgili farklı görüşlerin yanı sıra, iki harcama şekli arasındaki ikame edilebilirlik ve tamamlayıcılık özellikleri konunun ilgi çeken yönlerindendir.

Kamu Harcamalarının İkame Edici ve Tamamlayıcı Olma Özelliği

Kamu harcamalarının özel sektör harcamaları üzerindeki etkisinin tespit edilebilmesi için farklı harcama tiplerinin sınıflandırılması gerekmektedir. Kamu kesiminin eğitim, alt-

yapı, araştırma-geliştirme gibi alanlarda yaptığı harcamalar özel sektörün verimliliği arttırabilir. Kamu harcamasının özel sektörün marjinal verimliliğini arttırıcı yöndeki etkisi özel sektör yatırım harcamalarını tamamlayıcı nitelikte olup, özel sektörü çekme (Crowding-in) etkisine sahiptir (Miller 1999, 9). Kamu harcamaları gıda, konut ve sağlık hizmetleri gibi sektörlerde gerçekleşiyorsa, söz konusu alanlarda özel sektörü ikame edici özelliğinden dolayı dışlama (Crowding-out) etkisi ile özel sektör yatırımlarının daralmasına sebep olacaktır.

Kamu harcamalarının özel sektör yatırım harcamalarının yerine geçmesi diğer bir ifadeyle kamu ekonomisinin piyasa ekonomisinin aleyhine genişlemesi kaynak tipi dışlamadır. Devletin belirli bir yatırım projesini gerçekleştirme ve üretim aşamasında özel sektöre göre daha az etkin olduğu görüşüne göre, özel sektörün reel ekonomiden dışlanması özel sektörü olumsuz yönde etkilerken, potansiyel üretim kapasitesini ve gelir artış hızını da düşürecektir. Böylece dışlama etkisi, hükümetlerin ekonomik faaliyetleri yönlendirmek için uyguladıkları maliye politikasının da başarısını olumsuz yönde etkileyecektir. Gelir ve istihdam artışı sağlamak amacıyla gerçekleştirilen kamu harcamalarındaki artış, piyasa ekonomisinin daralması sonucu etkinliğini kısmen kaybedecektir.

Kamu harcamalarının özel sektör yatırım harcamalarını çekme veya dışlama etkisinin gücü devletin ekonomi içindeki büyüklüğüne bağlıdır. Ekonomide kamu kesiminin payı arttıkça hükümetler alt yapıdan ziyade daha fazla kamu hizmeti yapacağından özel ve kamu yatırımları arasındaki ilişki tamamlayıcı olmaktan çok ikame edici olacaktır.

2.2.2.5. Ar – Ge Harcamaları

Günümüzde yenilikçilik, hem firmalar hem de ülkeler açısından büyümenin ve rekabet gücünün artırılması bakımından temel öneme sahip bir kavram olmaktadır.

Rekabet gücünü belirleyen önemli unsurlar teknoloji ve Ar-Ge'dir. Rekabet gücü ve Ar-Ge faaliyetleri birbirini besleyen bir süreçtir. Piyasada rekabet koşulları iyileştirilmeden Ar-Ge ortamının iyileştirilemeyeceği ve dolayısıyla da Ar-Ge yatırımlarının artırılamayacağı ve Ar-Ge yatırımları artırılmadan da rekabet gücünün gelişmeyeceği açıktır.

Yenilik ile bilim ve teknoloji politikaları ayrılmaz bir bütün ve birbiri ile etkileşim içerisinde olan iki kavramdır. Bilim ve teknoloji politikaları; bilim ve teknoloji arzını,

dolaşımını ve pazar talebini saptamak, öncelikleri belirlemek, bilginin üretilmesi, yayılması ve ekonomiye uygulanarak yenilik yaratması ve bunları gerçekleştirmek için nitelikli işgücünü ve beşeri sermayenin yaratılması ve toplumsal örgütlemenin sağlanması amacı ile hazırlanmış stratejik programlardır.

Devlet veya piyasa dışı diğer kurumlar teknolojik değişim sürecine şu nedenle müdahale etmektedir: Birinci neden, devletin serbest piyasanın işleyeceği yasal ve kurumsal çerçeveyi hazırlama işlevi ile ilgilidir. Piyasa ekonomisinin işleyebilmesi için, fikri ve sınai mülkiyet haklarının tanımlanması ve bu hakların devlet tarafından güvence altına alınması gerekmektedir. İkinci neden, devletin sağladığı kamu mallarına ilişkin teknolojik etkinliklerin piyasa koşullarında gerçekleşmemesi ve devletin bu tür teknolojilerin geliştirilme sürecine müdahale etme zorunluluğudur. Üçüncü neden ise, serbest piyasa koşullarında yeni teknolojilerin geliştirilmesine yeterli yatırım yapılmaması, yapılan yatırımlarda gereksiz tekrarın fazla olması ve yeni teknolojilerin geliştirilmesinin yeteri kadar hızlı olmaması ile ilgilidir. Teknoloji politikası uygulanması esnasında bir takım politika araçları mevcuttur. En önemli politika araçları;

- i) Ar-Ge faaliyetleri,
- ii) Patent aktiviteleri,
- iii) Teknoloji transferi,
- iv) Yabancı sermaye yatırımları,
- v) Üniversite-sanayi işbirliğidir.

Teknoloji ve onun kaynağını oluşturan bilim doğrudan bir üretici güç haline gelmiştir. Artık, üretimde yetkinlik bilim ve teknolojiye yetkinlik olarak anlaşılmaktadır. Dolayısıyla da bilim ve teknoloji, ekonomik büyüme ve toplumsal refah açısından stratejik bir önem kazanmıştır.

Gelişmekte olan ülkelerin küresel ortamda rekabeti sürdürebilmeleri ve güçlendirebilmeleri, büyümelerini verimlilik artışlarına dayandırmalarına ve yeni mukayeseli üstünlük alanları yaratabilmelerine bağlıdır. Bu doğrultuda, yenilikçiliğe önem verilmesi, bilim ve teknoloji kapasitesinin artırılması, beşeri sermayenin geliştirilmesi, bilgi ve iletişim teknolojilerinin etkin biçimde kullanabilmesi ve

günümüzde öne çıkan biyoteknoloji ve nanoteknoloji gibi alanlara yatırım yapılması büyük önem taşımaktadır.

Yenilik faaliyeti açısından temel birim firmanın kendisidir. Yenilik yeteneklerinin ana taşıyıcısı olan firma, sistem dinamiklerini yenilik başarısına dönüştüren temel işlevi nedeniyle sistemin merkezinde yer almaktadır. Kendi yenilik faaliyetleri yanında, firma sistemin diğer aktörleriyle birlikte değişik yenilik yapılarını oluşturmakta; rekabetçi stratejisini işbirlikçi stratejilerle güçlendirmektedir. Firmaların yenilikçilik yeteneklerini artırmalı, özel sektöre daha fazla teşvik verilmeli ve desteklenmelidir.

Ar-Ge harcamaları bakımından harcama politikası önerileri şunlardır:

- Nitelikli işgücü yetiştirilmeli,
- Sektörel düzeyde teknoloji düzeyinin yükseltilmeli,
- Özel sektörün Ar-Ge harcamalarının teşvik edilmeli,
- Sektör politikaları sanayileşme ve teknoloji politikaları ile birlikte ele alınmalı,
- Yeni teknolojilerin transferiyle teknolojik düzey yükseltilmeli,
- Uzun dönemde teknoloji üretebilecek seviyeye gelinmeli,
- Ar-Ge faaliyetlerine özel sektör firmalarının ve girişimcilerin katkı ve katılımı artırılmalı,
- Bilim ve teknoloji politikalarının uygulanmasında etkinlik ve süreklilik sağlanmalı,
- Toplumda bilim, teknoloji ve yenilikçilik kültürü geliştirilmeli,
- Araştırma ve geliştirmeye yönelik insan kaynakları geliştirilmeli,
- AR-GE' ye yönelik altyapının etkin kullanımı sağlanmalıdır.

2.3. TRANSFER HARCAMALARININ EKONOMİK BÜYÜMEYE ETKİSİ

2.3.1. Transfer Harcamalarının Gelir Dağılımı Yoluyla Ekonomik Büyüme Etkisi

Gelir dağılımını iyileştirme iktisat politikasının amaçlarından birisidir. Devlet üretim faktörlerinin üretime katılmaları dolayısıyla elde ettikleri geliri, sosyal devlet ilkesi doğrultusunda yeniden düzenlemektedir. Öyle ki, sosyal çatlakların derin ve çatışma yönetimi kurumlarının yetersiz olduğu toplumlar genellikle, şoklarla başa çıkmakta

yetersiz kalmaktadırlar. Gelir eşitsizliklerinin yüksek olduğu ülkeler şoklara uyarlanmakta daha başarısız olmaktadır (Rodrik 2000, 76). Bu husus karşısında özellikle sosyal transferlerin yapılmasının gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Sosyal transfer harcamalarının temel uygulanış mantığı gelirin yeniden dağılımını sağlamaktır. Transfer harcamaları, bazı türleri itibariyle dengeleyici, bazı türleri itibariyle daha da bozucu etkiler yapmaktadır. Dolayısıyla, devlet bütçesi içinde yer alan transfer harcamalarının türleri itibariyle gelir dağılımı üzerinde farklı etkiler yarattığı söylenebilir. Harcamaların gelir dağılımı üzerindeki etkileri esas itibariyle gelirin yeniden bölüşümü mekanizmasıyla gerçekleşmektedir. Gelirin yeniden dağılımı olayı devletin elde ettiği kaynakların, kamu harcamaları şeklinde tekrar topluma sunulmasıyla meydana gelmektedir. Pigou' ya göre, toplumun bir kesimini vergilendirerek diğer kesimine sübvansiyon sağlamak aslında makro düzeyde sosyal refahı değiştirmemekte; kaynakların bir yerden başka bir yere transferinden başka bir anlam taşımamaktadır. Kamu harcamalarında ise söz konusu etki şu şekilde gerçekleşecektir. Kamunun sunduğu hizmetler içinde, düşük gelirliilere yarar sağlayan hizmetlere ağırlık verilirse, bunun yanı sıra reel kamu harcamaları ve transfer harcamaları yoluyla daha çok gelir düzeyi düşük olan gruplar ile işsizlere gelir sağlanıyorsa, gelir dağılımındaki farklar azaltılacaktır. Fakat kamunun sunduğu hizmetler içinde, yüksek gelirliilere yarar sağlayan hizmetlere veya gelişmiş bölgelere yönelik hizmetlere ağırlık verilirse, bunun yanı sıra reel kamu harcamaları ve transfer harcamaları yoluyla daha çok gelir düzeyi yüksek olan gruplara kaynak aktarılırsa, gelir dağılımındaki farklar artacaktır.

Gelir dağılımının etkilerinden birisi de devletin elde ettiği kaynakları harcama yoluyla tekrar ekonomiye sunması ve bu yolla tüketimi canlı tutmasıdır. Transfer harcamalarının gelir dağılımı üzerindeki etkisi dolaysızdır. Bu nedenle bu harcamalar gelir dağılımını eşitleme veya eşitsizlikleri artırma yönünde etkilidir. Devlet tahvillerine ödenen faizlerin, genellikle gelir dağılımındaki eşitsizlikleri arttırıcı etkisi vardır. Çünkü devlet tahvili alabilecek olan kişiler yüksek gelirli kişilerdir. Buna karşılık, devletin sosyal güvenlik harcamalarının artması ve öğrencilere verilen burslar, düşük gelirli grupların gelirlerini artırır ve gelir eşitsizliklerini azaltıcı etkide bulunur. Ayrıca temel mal ve hizmetlerin fiyatları devletçe maliyetlerinin altında tutularak gelir dağılımı etkilenmeye çalışılır. Bu tür mal ve hizmetler diğer malların girdisi niteliğinde olduğu için, üretilen mal ve hizmetlerin fiyatları da girdiye bağlı olarak ucuz olacaktır. Özellikle düşük gelirli vatandaşların kullandıkları malların fiyatları böylece ucuzlarsa,

transfer harcamaları gelir dağılımını eşitleyici etki yapmış olur (Eker; Diğerleri 2000, 251). Ancak, transfer harcaması türlerinin hepsi gelir dağılımını eşitleyici etkide bulunmaz. Bir kısım transferler gelir dağılımını biraz daha eşitsizleştirmektedir. Örneğin, kişilere doğrudan doğruya yapılan parasal veya nesnel yardımların genellikle düşük gelirli ve emeklilere olduğu düşünülürse bunların artışı gelir dağılımını eşitleyici etkide bulunacaktır. Kurumlara yapılan para aktarmalarının ise, düşük gelirli ve doğru gelirin dağıtıcı etkisi söz konusu değildir. Aksine girişi durumundaki yüksek gelir grubu lehine dağılım sağlamaktadır. Destekleme yardımı şeklinde yüksek fiyatla mal alımı durumunda, tarım gibi, belirli sektörler gelir aktarımı sağlanmakla, bu yolla, büyük üreticilerin yüksek gelirli ve daha çok yararlanması mümkün olabildiği için, gelir dağılımı üzerindeki etkisi olumsuz olabilmektedir. Piyasa fiyatlarının altında fiyatlarla mal ve hizmet sunulması durumunda ise bu mal ve hizmetlerden herkesin eşit şekilde yararlanması söz konusu ise gelir dağılımını değiştirici bir etki doğmamakta, ancak, bu mal ve hizmetlerden herkesin eşit şekilde yararlanması söz konusu ise gelir dağılımını eşitleyici bir etki meydana getirmektedir. Borç faiz ödemeleri durumunda da devlete borç verenlerin bulundukları gelir grupları ve faiz oranlarına bağlı olarak gelir dağılımı değişebilmektedir. Devlete borç verenlerin, genellikle yüksek gelir gurubunda oldukları düşünüldüğünde gelir dağılımını yine eşitsizlik yönünde etkilemektedir (Cansız 1996, 69).

Sosyal amaçlı transfer harcamalarının asıl işlevi gelir dağılımını yeniden sağlamaktır. Bu amaçla devlet, fakir ya da muhtaç kesimlere vergileme yoluyla topladığı kaynakların bir kısmını transfer etmektedir. Ayrıca, fakir kişiler transfer ödemeleri şeklinde sadece doğrudan mali yardım elde etmemekte, aynı zamanda zengin kişilerden alınan vergilerle finanse edilen kamu mallarını da tüketmektedirler (Begg; Diğerleri 1997, 264). Ancak, gelir dağılımının sağlanmasına yönelik uygulanması gereken sosyal transferler, gerçek anlamda uygulama alanı bulmamıştır.

Transfer harcamaları grubuna dahil olan faiz ödemeleri kişiler arasındaki gelir dağılımını değiştirir. Çünkü, devlet tahvillerini satın alan kişiler daha çok yüksek gelir gurubuna dahil kimselerdir. Buna karşılık alt gelir gurubuna dahil fertlerin faizlerin finansmanına katılma payı oldukça fazla olduğu halde ellerinde bulundurdukları devlet tahvili fevkalade sınırlıdır. Bu nedenle, devlet borçlanmasına ilişkin faizlerin vergi ile finanse edilme halinde normal durum, gelirin yeniden dağılımının fakirlerden zenginlere

doğru olmasıdır. Bu koşullar altında kişiler arasındaki gelir dağılımı, sermaye geliri grubu lehinde etkilenir. Bundan dolayıdır ki, devletin borçlanma faiz ödemeleri toplumda gelir dağılımının daha da bozulmasına sebep olmaktadır. Gelir dağılımını olumsuz etkileyecek bir diğer transfer türü ise iktisadi transferlerdir. Bu tür transferler daha çok üretici kesime yapılmaktadır. Bu kesimler, tarımsal kesim ve sanayi kesimi olarak gruplandırılabilir. Tarımsal kesime yapılan iktisadi transferlerden eğer bir azınlık grup yararlanıyorsa (siyasi nedenlerden ya da ekonomik nedenlerden dolayı) bu grubun geliri diğer grupların gelirlerine oranla daha fazla artacaktır. Bu nedenle de gelir dağılımı daha da bozulacaktır. Sanayi kesimine yapılan iktisadi transferler ise sanayi kesiminin belirli gruplar elinde tutulmasından dolayı toplumda gelir dağılımını daha da bozacaktır.

Aynı zamanda, transfer harcamalarının gelirin yeniden dağılımına etkisi vergi sisteminin yapısına ve ekonominin içinde bulunduğu konjonktürel duruma göre değişmektedir. Transfer harcamalarının, geliri yeniden dağıtıcı etkileri, ancak iyi bir vergi sistemine dayandığı ölçüde olumlu olabilir. Çünkü devlet, kamu gelirlerini büyük ölçüde, düşük ve orta gelirliilerden değil de artan oranlı vergiler yoluyla yüksek gelirliilerden elde ederse, yapılan bu harcamaların ağırlığı daha çok düşük ve orta gelirli gruplar yararına olacağından gelir grupları arasında denkleştirici bir etki doğmuş olacaktır. Şayet vergi sistemi, daha çok tersine artan oranlı vergilere dayanıyorsa ve kamu harcamaları da lüks ve verimsiz harcamalara kullanılıyorsa, gelirin yeniden dağıtılması, üst gelir grupları yararına olacaktır. Dolayısıyla, transfer harcamalarından beklenen, gelirin yeniden dağılımının etkisi az gelirli gruplar için büyük bir değer taşımayacaktır. Çünkü bu transferlerden yararlananlar için yapılan bu ödemeler, büyük ölçüde kendilerince ödenen vergilerce karşılanmaktadır (Türk 1999, 176).

Transfer harcaması olarak kabul edilen harcamaların finansmanı, bir gruptan alınan vergi gelirlerinden karşılanmakta, buna karşılık, bir başka gruba çeşitli nedenlerle yapılan ödemeler ile karşılıksız olarak aktarılmaktadır. Bu şekilde yapılan harcamalar, bir gelir transferi niteliğini taşımaktadır. Yapılan nakdi yardımların tutarı kadar mal ve hizmet talebi, muhtaç kişiler tarafından gerçekleştirilmekte ve devlet bir anlamda, vergi gelirlerinden elde ettiği finansal gücün bir kısmını, uygun gördüğü kişilere devretmektedir. Dolayısıyla, karşılığında herhangi bir üretim hizmeti alınmadan yapılan bağışlar ya da diğer ödemeler, örneğin emekli maaşları, işsizlik ödentileri ve şirketlere

bağışlar da dahil diğer gelir destekleme ödemeleri gibi harcamalar transfer harcamalarıdır. Transfer harcamaları üretim faktörlerine yapılan bir geri ödeme değil, gelir dağılımını yeniden düzenlemenin bir biçimidir.

2.3.2. Transfer Harcamalarının Enflasyon Yoluyla Ekonomik Büyümeye Etkisi

Enflasyon, toplam arzın, toplam talebi karşılayamaması halinde ortaya çıkan "talep enflasyonu", maliyetlerdeki hızlı artıştan kaynaklanan "maliyet enflasyonu" ve sektörler arasındaki uyumsuz gelişmeden kaynaklanan "yapısal enflasyon" şekillerinde ortaya çıkmaktadır. Çeşitli nedenlerden kaynaklanan enflasyonu ortadan kaldırarak, ekonomik istikrarı gerçekleştirmede, kamu harcamalarından etkin bir araç olarak yararlanılmaktadır. Enflasyon ortamında toplam talep ile toplam arz arasındaki dengenin kurulmasında, ya toplam talebin toplam arz düzeyinde indirilmesine, ya da toplam arzın toplam talep düzeyine çıkarılmasına yönelik tedbirler alınmaktadır. Gerek toplam talebin azaltılmasına, gerekse toplam arzın arttırılmasına yönelik tedbirlerin alınmasında kamu harcamalarının rolü büyüktür. Bu çözümlerden ilki, kısa dönemde gerçekleştirilecek bir istikrar politikası niteliğinde iken, diğeri uzun dönemde uygulanabilecek istikrarlı kalkınmaya yönelik bir tedbirdir (Türk 1999, 86).

Bu sebeple ilk tedbir olarak, toplam talebin, toplam arz düzeyine indirilmesinde bütçenin giderleri kısılmaktadır. Enflasyon döneminde, sorunun aşırı toplam talepten kaynaklanması nedeniyle, toplam talebin kısılması yoluna gidilmekte ve toplam talep içinde önemli paya sahip olan kamu giderlerinde yapılacak indirim enflasyonist baskıyı azaltabilmektedir. Bu yöndeki tedbir, özellikle kısa dönemde enflasyonla mücadelede daha etkindir. Çünkü para arzının kısılması yolu ile toplam talepte azalma görülecektir. Maliye politikası, enflasyonun esas itibarı ile aşırı harcamalardan kaynaklandığı varsayımını kabul ederek, aşırı harcamaları kısıacak tedbirlerle, enflasyonu kontrol etmeye çalışmaktadır. Ancak ekonomide yaşanan enflasyon, ücret artışları, firmaların devamlı kâr marjlarını ve satış fiyatlarını yükseltmeleri gibi nedenlerle ortaya çıkan bir maliyet enflasyonu ise, bu yönde alınacak tedbir, enflasyonun önlenmesinde etkisiz kalabilmektedir. Maliyet enflasyonu, ücret ve fiyatlar üzerinde direkt kontroller vs sınırlamalar ile önlenmeye çalışıldığında, maliye politikasına göre daha etkin olabilmektedir. O halde, maliye politikası aracılığı ile kamu harcamalarından yararlanılarak alınacak tedbirlerin, daha çok talep enflasyonunu önlemede başarılı olacağı söylenebilir. Enflasyon ortamında, alınan tedbirler genelde devlet

harcamalarının kısılması yönündedir. Transfer harcamalarının araç olarak kullanılması halinde, bu harcamalarda kısıtlamaya gidilecek ve bu durumun toplam talebin azalması yönünde etkisi ortaya çıkacaktır.

Enflasyonla mücadelede, transfer harcamalarından yararlanılırken göz önünde bulundurulması gerekli bazı konular vardır. Bunlardan biri de, farklı amaçlarla yapılan transfer harcamalarının enflasyon karşısındaki etkilerinin farklı olmasıdır. Buna bağlı olarak, transfer harcamalarının türlerine göre enflasyonla mücadelede farklı sonuçların ortaya çıkabileceği söylenebilir. Özellikle, sosyal amaçlı transfer harcamalarının, ekonomik genişleme sırasında tehlikeli olduğu söylenebilir. Bunun nedeni, toplam talepteki artışın, fiyat yükselişini hızlandırmasıdır. Bu nedenle, talebi azaltıcı tedbir olarak, sosyal amaçlı mali yardımların gözden geçirilmesi ve enflasyonu besleyici olanların kaldırılması gereklidir. Diğer sosyal yardımlarda artış yapmaktan kaçınılabilir. Ancak enflasyon döneminde, sosyal amaçlı transfer ödemelerinde indirim imkânı sınırlıdır. Sosyal transfer harcamalarının esnek bir karaktere sahip olmaması, kısa dönemli politikalar yönünden başarı şansını azaltmaktadır. Bu tür ödemelerin, ekonomik şartlara göre, arttırılıp azaltılmaları, hatta yavaşlatılıp, hızlandırılmaları dahi mümkün değildir. Örneğin, enflasyon ortamında, emekli aylıklarının veya sosyal yardımların kaldırılmasının meydana getireceği, olumsuz sosyal etkiler göz önünde bulundurulduğunda, bunun ne kadar güç olduğu görülmektedir. Çünkü bu dönemde bu tür harcamaların kısılması yerine, mevcut olan aşırı fiyat dalgalanmalarından düşük gelirliileri korumak için arttırılmaları dahi gerekmektedir (Savaş 1978, 218).

Sonuç olarak; özellikle sosyal amaca yönelik transfer harcamalarının kısılarak marjinal tüketim eğilimi yüksek, düşük gelir gruplarının taleplerinde bir azalmanın meydana gelebilmesinin güçlüğü nedeniyle başarıya ulaşabilecek bir tedbir olmadığı görülmektedir. Enflasyon ortamında iktisadi transferlerden yararlanılması halinde durum farklıdır. Enflasyonla mücadelede, iktisadi amaçlı transfer harcamalarından yararlanılırken, bu tür harcamaların kısılması yoluna gidilmemelidir. Çünkü enflasyon karşısında alınacak tedbirlerden biri de, toplam arzın toplam talep düzeyine çıkarılmasıdır. Toplam arzın arttırılmasında iktisadi gayeli mali yardımların ya da sübvansiyonların daha çok bu amaç doğrultusunda kullanılabilmeleri mümkündür. Devlet harcamalarındaki artışların genelde enflasyonu arttırma eğiliminde olmasına karşılık, bu tür mali yardımların etkin bir şekilde kullanılması halinde, enflasyonu

kontrol altına almaya yardımcı olduğu görülmektedir. Bu nedenle, bu tür yardımların enflasyon ortamında kısıtlanmaması gereklidir. Enflasyonist bir dönemde, iktisadi sübvansiyonlar, üretim değerlerinin fiyatlarını düşük bir düzeyde belirlemeyi ya da hiç olmazsa yükselişlerini önlemeyi hedeflemektedir. Satış fiyatının, maliyet fiyatından düşük alması halinde ise, verilen sübvansiyonların, satış fiyatı ile maliyet fiyatı arasında eşitliği sağlaması söz konusu olacaktır. Bunun sonucunda üreticilere, verilen teşvik ve bunun arz üzerindeki olumlu etkisi ortaya çıkacaktır. Yine enflasyon döneminde karşılaşılan sorunlardan biri olan yüksek faiz oranları, işadamlarının gelecek hakkındaki tahminlerini belirsiz kılmakta ve yatırımlarının marjinal verimliliğini tahmin etmelerine engel olmaktadır. Devlet böyle durumlarda, bazı üretim sahalarında üretim yapan girişimcilere yaptığı mali yardımlarla, gelecek hakkındaki tahminlerinin değişmesine neden olabilmektedir (Türk 1999, 100). Karşılıklı ya da karşılıksız olarak yapılan iktisadi amaçlı mali yardımların, ekonomik dengesizlikleri gidermede, etkin bir araç olduğu görülmektedir. Üretim maliyetlerinin sürekli yükseldiği bir dönemde, teşebbüslerin maliyetlerini düşürmek ve faaliyetlerini sürekli kılmak amacı ile temel girdi ve sektörlere devlet tarafından sübvansiyon verilerek, kısa dönemde özellikle arzı kıt malları üretmeye yönelik yatırımların teşvik edilmesi yoluna gidilmektedir. Bu şekilde kıt stratejik malların üretiminin arttırılması, enflasyonist basıncı azaltabilir. Bu tür transfer harcamalarında artışa gidilirken, mali yardımların marjinal teşebbüslere, üretim hacimleri daralmış olan monopollere verilerek, ekonomideki tıkanıklıkların giderilmesine çalışılmalıdır (Nadaroğlu 1983 39). Toplam arzda, tıkanıklığı olmayan üretim dallarına yardımda bulunmanın enflasyona karşı bir tedbir olduğu söylenemez. Çünkü yapılan yardımların üreticilerin gelirlerini arttırıcı etkisinin olması, toplam talep seviyesinin yükselmesine neden olmakta ve maliye politikasının enflasyonu giderici etkisine ters düşen bir durum ortaya çıkmaktadır (Türk 1999, 101). Enflasyon karşısında iktisadi amaçlı transfer harcamalarından yararlanılırken, dikkat edilmesi gereken noktalardan biri de şöyle açıklanabilir. Negatif dolaylı vergi etkisi gösteren sübvansiyonların, uygulandığı mal üzerinde fiyat düşürücü etkisi vardır. Enflasyon dönemlerinde verilen sübvansiyonlar, maliyet yükselişlerini kısmen veya tamamen karşılayarak fiyat artışlarını sınırlandırabilmektedir. Ancak sübvansiyon politikasının başarısı, malların seçimine bağlıdır. Enflasyon dönemlerinde, malların tümü, eşit bir şekilde zam tehdidi ile karşılaşmadığı gibi, diğer malların fiyatlarını da aynı oranda etkileme gücüne sahip değildir. Bu nedenle mallar, fiyatlarında meydana gelen artıştan

dolayı, diğer malların fiyatlarını direkt olarak arttıran aktif mallar ve diğer malların fiyatları üzerinde etkisiz olan pasif mallar olarak ayrılabilir. Enflasyon dönemlerinde verilecek sübvansiyonların aktif mallara yönelik olması gereklidir. Çünkü bu malların fiyatlarında meydana gelen düşme, diğer malların fiyatlarını da etkileyerek genel bir fiyat düşüşüne neden olabilecektir. Enflasyonun kontrolünde en etkin mali yardımın, ithalata uygulanan mali yardımlar olduğu görülmektedir. Çünkü, bu tür mali yardımlar dahili satın alma gücüne bir ilavede bulunmaksızın, malların içerdeki arzını arttırmaktadır. Buna karşılık, diğer ülkelerin bizim ürünlerimizi satın alma güçlerinin artması, ihracatın genişlemesine ve kazançların bir kısmının kaybedilmesine neden olmaktadır. Bunun yanında, ithalata verilen sübvansiyon, enflasyonu diğer ülkelere ihraç etmeye eğilimli olması nedeniyle misillemeye yol açabilmektedir. Diğer taraftan, enflasyonla mücadelede yararlanılan sübvansiyon ödemelerinin, sürekli enflasyon ortamında kaybedilebileceği söylenebilir. Çünkü sürekli sübvansiyon politikası, bütçe açığına neden olabilmekte ve bu büyüyen açığı kapatmak giderek güçleşmektedir. Zira sübvansiyon harcamalarının, bütçe açığı ile finanse edilmesi enflasyonu besleyen önemli bir unsurdur. Nihayetinde, transfer harcamalarından enflasyonu engellemede yararlanılırken, iktisadi amaçla yapılanların arz üzerindeki olumlu etkisi nedeniyle diğerlerinden daha etkin olduğu söylenebilir. Ancak, enflasyon sırasında, genel bir harcama kısıtlamasına gidilmesi, transfer harcamalarını da etkileyecek ve gerek iktisadi gerekse sosyal amaçlı harcamalarda bir azalma görülecektir.

Enflasyonist bir ortamda, transfer harcamalarının kullanımı ve etkileri kısa ve uzun vadede farklı olmaktadır. Enflasyonla mücadele, kısa vadede toplam talebi toplam arz seviyesine indirme amacına yönelik olduğundan, bu dönemde toplam talebi kıstamak için transfer harcamaları azaltılmaktadır. Özellikle, enflasyonu besleyici mali yardımlar kaldırılmakta ve sosyal amaçlı transferlerde bir artıştan kaçınılmaktadır. Enflasyonla mücadelede, en uygun uzun dönemli anti-enflasyonist harcama politikası aracı üretim arttırıcı etkisi yüksek olan ekonomik transfer harcamalarıdır. Enflasyonist bir dönemde, faiz oranları yüksek ve girişimcilerin gelecek hakkındaki tahminleri de belirsizlik içinde olduğundan, yatırımların marjinal verimliliği doğru olarak saptanamamaktadır. Böyle durumlarda, toplam arzda tıkanıklığa neden olan üretim kollarına yapılan ekonomik transferler gelecek hakkındaki tahminlerin iyi yönde değişmesine imkân sağlamaktadır. Ancak, transfer harcamaları arttırılırken dikkat edilmesi gereken iki önemli konu vardır. Birincisi, mali yardımların marjinal teşebbüslere ve üretim hacimlerini çeşitli nedenlerle

daraltmış olan firmalara verilmesi gerekmektedir. Aksi takdirde, toplam arzda tıkanıklığa yol açmayan üretim kollarına yapılan mali yardımlar, efektif talep seviyesini yükselterek enflasyonist baskıyı daha da arttırır. İkinci konu ise; sektörler arasındaki tıkanıklıklar mali yardımlar giderilmek istenirken, öncelik önce azalan maliyet veya artan üretim kanununa, sonra sabit üretim kanununa, daha sonra da azalan verim kanununa göre üretimde bulunan teşebbüslere tanınmalıdır (Türk 1999, 111). Böyle bir öncelik sırası, toplam arzda azami bir artış sağlamaktadır. Böylece, yeni üretilen malların fiyatlarının artması ve işçilerin satın aldıkları malların fiyatlarında artış olmadığı için ücretlerinin de arttırılması yönünde talepte bulunmaları önlenmiş olunur. Dolayısıyla ücret-fiyat spirali ortaya çıkmaz. Enflasyonla mücadelede transfer harcamalarının kısa dönemde toplam talebi kırmak, uzun dönemde toplam arzı arttırmak yönünde kullanılmasının, gelir dağılımı üzerinde eşitsizliği arttırıcı bir etkisi olduğunu belirtmek gerekir. Ancak bu olumsuz etki, gelir ve servet vergisi sisteminde yapılacak aksi yönlü değişikliklerle bir ölçüde giderilebilmektedir.

Enflasyon-Büyüme İlişkisi

Enflasyon oranının yüksek olduğu ortamlarda, gelecekteki enflasyon oranlarına dair belirsizlik de yüksek olmaktadır. Yüksek enflasyon ortamlarında ileriye dönük öngörülerde bulunmak dolayısıyla daha zor hale gelmekte ve artan belirsizlik zaman ufkunu daraltarak yatırım kararlarını baltalamaktadır. Enflasyondaki oynaklığın, dolayısıyla enflasyona dair belirsizliğin yüksek olduğu ortamlarda ekonomik ajanlar farklı enflasyon beklentilerine karşılık gelen farklı fiyat ve ücret artıcılarını yürürlüğe koymakta, bu da zaman içinde enflasyonun yükselmesine yol açmaktadır. Enflasyonun bir diğer maliyeti, göreceli fiyat değişkenliğini de artırıyor olması ve bu yolla etkin kaynak dağılımı için elzem olan fiyatların bilgi içeriğinin hasar almasıdır. Yapılmış olan ampirik çalışmalar mallar arası göreceli fiyat değişkenliğinin ve aynı malın değişik dağılım noktalarındaki fiyat değişkenliğinin artan enflasyon oranıyla beraber yükseldiğini göstermektedir. Artan değişkenlik, göreceli fiyat ayarlamasını son derece zorlaştırarak etkin kaynak dağılımını bozduğu gibi enflasyonun kendi kendini besler bir süreç haline dönüşmesine de önemli katkı da bulunmaktadır. Enflasyonun yukarıda kısaca belirtilen maliyetleri, enflasyonun büyüme üzerindeki etkisinin de olumsuz olmasına yol açmaktadır. Büyüme-enflasyon ilişkisine dair toplumda yaygın olan yanlış

kanının temelinde, geçmişte bu iki değişken arasındaki ilişkinin pozitif olduğu görüşü yatmaktadır

Enflasyon ve büyüme arasındaki etkileşim, makroekonomi literatüründe gerek teorik çeşitlemeler, gerekse ampirik testler vasıtasıyla egemen sorunsal olma özelliğini uzun süredir muhafaza etmektedir. Enflasyon ile büyüme oranı arasındaki ilişkinin pozitif olduğu, daha da önemlisi yüksek enflasyona razı olunduğu takdirde büyüme hızının daha yüksek gerçekleşeceği fikri, Phillips eğrisi olarak bilinen ilişkide ifadesini bulmuştur. Enflasyon - büyüme ilişkisinin pozitif olduğu savı, gerek İkinci Dünya Savaşı sonrasında gelişmiş ülkelerde gözlenen yüksek enflasyon ve yüksek büyüme deneyimi ile gerekse, parasalcı iktisat yaklaşımının bu dönemleri takip eden dönemlerde iktisat literatüründeki ağırlığı ile beslenmiştir.

2.3.3. Transfer Harcamalarının Toplam Talep ve Üretim İlişkisi Yoluyla Ekonomik Büyümeye Etkisi

Ekonominin toplam talep düzeyindeki yetersizlikleri gidermek amacıyla, vergi gelirleri sabit tutularak kamu harcamaları artırılabilir. Bu durumda bir bütçe açığının meydana geleceği ve toplam talepte net bir artış yaratılmış olacağı açıktır.

Durgunlukla mücadelede kamu harcama politikası, ekonominin tam çalışma düzeyinde dengeye kavuşabilmesi için özel harcamalardaki yetersizliklerin, kamu harcamaları ile giderilmesi sonucunu doğurmaktadır. Bu tür politika ile milli gelir düzeyinin düşmesi önlenmiş, özel sektör harcamalarının azalmasına engel olunmuş ve ekonomideki daraltıcı güçler ortadan kaldırılmaya çalışılarak, yeniden genişleme süreci içine sokulmuş olacaktır.

Enflasyon, bir ekonomide, belli bir dönemde fiyatlar genel düzeyinin sürekli yükselmesidir. Enflasyon cari fiyat düzeyinde toplam talebin toplam arzdan fazla olmasından kaynaklanmaktadır. Bir ekonomide enflasyon kısa dönemde kaynak ve gelir dağılımını bozduğu, uzun dönemde ise büyümeyi engellediği için mücadele edilmesi gereken önemli bir istikrarsızlık kaynağıdır.

Enflasyonla mücadelede kamu harcamaları politikası açısından kısa dönemde alınacak önlemlerinden biri şöyledir. Ekonomide arza göre fazla olan talep fazlasını çekebilmek

amacıyla, gelirleri eski düzeyinde bırakarak harcamaları azaltmak olacaktır. Çünkü kamu harcamalarının kendisi talep niteliğinde olan talep yaratan işlemlerdir.

Kısa dönemde, kamu yatırım harcamalarında yapılacak kısıntı, toplam talebi daraltacağından anti enflasyonist etki yaratır uzun dönemde ise enflasyonla mücadele için yatırım harcamalarında yapılacak bir kısıntı ekonominin kapasitesini daraltıcı bir etki yaratacaktır. Yatırım harcamalarının etkileri uzun dönemde görüleceği için yatırım harcamalarındaki kısılmalar dirençle karşılaşmaz.

Cari harcamalar bir ekonomide üretim kapasitesinin işlerlik kazanması için yapılan harcamalardır. Buna göre, mevcut kapasite ile bu harcamalar arasında optimum bir bileşim gerçekleşmişse yani mevcut kapasite cari harcamaların düzeyi ve bileşimi ile uyumlu ise, cari harcamalarda bir kısıntıya gidilmesi bu üretim kapasitesinden tam olarak yararlanılamaması sonucunu doğuracaktır. Personel harcamalarında yapılacak kısıntılar dirençle karşılanırken; eğitim, sağlık gibi beşeri sermaye harcamaları cari harcamalarda yapılacak bir kısıntı sonucu üretim hem kalite hem de miktar açısından etkilenir ve bu durum uzun dönemde ekonominin gelişimi üzerinde çeşitli sorunlar yaratır.

Sosyal yardımlarda bir kısıntıya başvurmak ise arzulanmayacak, mali ve ekonomik transfer harcamalarının azaltılması ise, baskı grupları aracılığıyla politik dirençle karşılaşacaktır.

Kamu harcamalarının talep ve fiyatlar üzerindeki etkileriyle ilgili Avcı' nın görüşü şu şekildedir:

Bütçe politikasında gelir ve gider unsuru bulunduğundan toplam talep üzerinde oldukça etkilidir. Gelir yönüyle özel kesimden kamu kesimine kaynak transferi olduğu için kişilerin kullanılabilir gelirleri azalmakta ve talepte de bir azalma meydana gelmektedir. Bütçe politikasının gider yönünde ise, devletin yaptığı harcamalarla kamu kesiminden özel kesime bir kaynak transferi olmakta ve kişilerin kullanılabilir gelirleri arttığı için talep düzeyinde artış meydana gelmektedir (Avcı 1998, 15).

Kamu harcamaları yoluyla toplam talepte bir artış meydana gelmektedir. Toplam talepteki artış, kamu harcamasının reel ya da transfer niteliğinde olmasına, miktarına ve

bu harcama sonucunda gelir elde eden kişilerin tüketim eğilimlerine göre değişecektir. Kamunun reel harcamaları, toplam talepte bu harcama miktarı kadar artış meydana getirecektir. Ancak, kamunun transfer harcamasında, toplam talepte bu harcamadan yararlanan kişilerin tüketim eğilimleri kadar bir artış olacaktır. Kamu harcamalarından yararlanan kişilerin tüketim eğilimleri de talepteki artışı etkilemektedir. Bu kişilerin tüketim eğilimlerinin yüksek ya da düşük olması, toplam talepteki değişimin miktarını da belirleyecektir

2.3.4. Transfer Harcamalarının Bütçe Açıkları Yoluyla Ekonomik Büyümeye Etkisi

Birçok ülkede kamu gelirlerinin kamu giderlerini karşılayamaması nedeniyle bütçe açıkları sorunu yaşanmaktadır. Bu sorun, özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından günümüz itibariyle kronik bir hal almıştır. Bütçe açıkları ülkeler bazında farklı nedenlere dayanıyor görünüyorsa da, ülkeleri belirli gruplar itibariyle incelediğimizde benzer nedenlerle karşılaşılmaktadır. Genel olarak ülkeleri; gelişmişlik düzeylerine göre, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler olarak tanımladığımızda, bu gruplar itibariyle ülkelerdeki bütçe açıklarının ortak nedenleri söz konusu olmaktadır. Fakat transfer harcamaları olarak tabir edilen karşılıksız ve GSMH üzerinde doğrudan etki yapmayan harcamaların, bütçe açıkları üzerinde bütün ülkeler açısından ortak ve önemli etkileri söz konusudur. 20. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren tüm dünyada transfer harcamaları önemli ölçülerde artmıştır.

Gelişmiş ülkeler yönünden bakıldığında, transfer harcamaları içinde sosyal transferlerin, gelişmekte olan ülkeler yönünden ise borç faiz ödemelerinin bütçe açıklarını önemli ölçülerde etkilediği görülmektedir. Gelişmiş ülkelerde finans piyasalarının, gelişmekte olan ülkelere göre daha gelişmiş olmasından dolayı devlet daha çok sosyal konularla ilgilenmektedir. Bu bağlamda, devlet bütçesi toplumda sosyal yapının daha dengeli olması amacıyla kullanılmaktadır (Peterson 1994, 67).

Gelişmekte olan ülkelerde gerek finans piyasalarının gelişimlerini tamamlamamalarından dolayı, bu ülkelerde borçlanma önemli başvuru kaynağıdır. Devletler kalkınmayı sağlama amacıyla, bütçe harcamalarını arttırmak durumunda kalmaktadırlar. Bununla birlikte, bütçe gelirleri yeterince arttırılamamakta, aradaki fark ise iç ve dış piyasalardan borçlanılarak karşılanmaktadır. Bu borçlanma sonucunda ise,

borçların geri ödemesinde borç faiz ödemesi söz konusu olmaktadır. Ancak dünyada yaşanan küresel krizler ve ülkelerin mevcut durumları sonucunda birçok ülkede borç miktarı ve borç faizleri önemli boyutlara ulaşmış ve borç-faiz kısır döngüsüne girilmiştir. Dolayısıyla, transfer harcamaları içinde borç faiz ödemelerinin büyük miktarlara ulaşarak bütçe açıklarını daha da artırdığı görülmektedir. Gelişmekte olan bir ülke olarak Türkiye'de de, bütçe açıkları açısından transfer harcamalarının önemi büyüktür. Transfer harcamaları içinde, özellikle borç faiz ödemeleri önemli boyutlardadır.

Ayrıca borçla finansman bütçeleri büyütmede, geleceğe aktarılan borç yükü geleceği ipotekli hale getirmektedir. Bu durumdan kurtulmak cari giderleri, cari gelirlerle karşılamakla mümkündür (Buchanan 1977, 117). Oysa kamu açıklarının finansmanında kullanılan iç borçlanma, her geçen dönem önemini artırmıştır. Dönem içinde bütçe açıklarının kapatılması için her seferinde iç borçlanmaya başvurulması, artan faiz haddi nedeniyle, bir taraftan konsolide bütçe harcamaları içinde toplam faiz yükünü arttırarak bütçe açığının nedeni olurken, diğer taraftan da bu açığın finansmanı için yeniden borçlanmaya gidilmesi, kamu açığı olgusunun kronikleşmesine neden olmuştur. Yukarıda izah edildiği üzere, yüksek enflasyon ortamında yüksek borçlanma gereği ile karşı karşıya kalan bir hükümetin yüksek faizler vermekten başka pek bir seçeneği yoktur. Konsolidasyon da gerçekçi bir seçenek değildir, çünkü konsolidasyon demek, tasarrufçuyu kaçırmak demektir. Onun için konsolidasyon ancak ve ancak, eğer konsolidasyon sonrası uzunca bir müddet kamu borçlanma gereksinimi duyulmayacak bir ortam yaratabileceğinizden emin olunursa denenebilir.

Kamu kesimi finansman ihtiyacının karşılanmasında, kaynakların kamu sektörüne kaydırılması amacıyla devlet tahvillerine ve hazine bonolarına giderek daha yüksek faiz oranları uygulanmaktadır. Bir taraftan artan faiz ödemeleri bütçe harcamaları içindeki payını arttırarak kamu açıklarını daha da yükseltirken, diğer taraftan faiz oranlarının yükselmesi nedeniyle finansman maliyetlerindeki artış, özel sektör yatırımları üzerinde de dışlayıcı bir etki yaratır. Diğer taraftan, denk bütçe ile yapılmak istenilen şey ise; kesinlikle kamu kesiminin daraltılması ve kamu çalışanlarının azaltılmasıdır. Kısaca denk bütçe yarınlar için bugünden katlanılan bir maliyettir. Her maliyetin de kendince bir zorluğu olduğu bilinmelidir. Bugün ertelenen maliyetin yarınki bedelinin de ağır olacağının bilinmesi gerekmektedir. Denk bütçe ile oluşturulan istikrar programlarında

sosyal harcamaların kısılıp önceliğin borçların tasfiyesine verilmesi ise önemli bir sorundur.

Bu bölümde kamu harcama politikası araçlarının ekonomik büyüme üzerindeki olumlu etkileri ele alınmıştır. Devlet harcamalarının ekonomik büyümeyi olumlu etkilemesi mümkün olduğu gibi olumsuz etkilemesi de mümkündür. Örneğin mal ve hizmetlerin görelî fiyatlarını etkileyen transfer ve sübvansiyonların büyüme üzerinde negatif etkilerde bulunması olanaklıdır. Özellikle bu transfer ve sübvansiyonların nasıl ve kimlere verileceği çıkar gruplarının politik karar birimlerini etkilemek amacıyla bazı faaliyetlerde bulunmalarına yol açabilir. Bu tip faaliyetler kıt kaynakların üretken aktiviteler yerine rant paylaşımına yönlendirilmiş olması anlamına geldiğinden büyümeyi olumsuz yönde etkileyebilir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KAMU GERÇEK HARCAMALARININ TÜRKİYE’NİN EKONOMİK BÜYÜMESİ ÜZERİNE ETKİSİNİN AMPİRİK ANALİZİ

Bu bölümde ilk olarak kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştıran çalışmalar hakkında bilgi verilecek daha sonra, cari ve yatırım harcamalarının ekonomik büyümeyi nasıl etkilediği araştırılacaktır. Analiz kısmında birim kök testinden, Granger nedensellik testinden ve VAR Modelinden yararlanılarak devletin yapmış olduğu cari ve yatırım harcamalarının Türkiye ekonomisi üzerine etkisi ampirik olarak analiz edilecektir.

3.1. 1980-2008 DÖNEMİNDE TÜRKİYE’ DE KAMU HARCAMALARI POLİTİKASININ EKONOMİK BÜYÜMEYE ETKİSİ

Gelişmekte olan ülkelerdeki kamu harcamalarının yüksekliği ve kamu harcamalarının finansmanı sorunları Türkiye’de de yaşanmaktadır. 1980 yılından sonra ekonomisi dışa açılan Türkiye’de kamu harcamaları sürekli artmıştır. 1980’ li yılların kamu harcama politikası kamu tüketiminin azaltılmasının benimsendiği harcama politikasıdır. Ancak tüm harcamaları kısıcı tedbirler uygulanmasına rağmen kamu harcamaları sürekli artan ve büyüyen bir seyir izlemiştir. Diğer bir ifadeyle, devletin ekonomideki payının küçültülmesi ve kamu harcamalarının azaltılmasını hedefleyen politikalar izlenmeye çalışılmış ancak başarılı olunamamıştır.

Tablo 3. 1. Kamu Harcama Kalemlerinin Değişimi (1980 - 2008)

	Cari Harcamalar			Yatırım Harcamaları			Transfer Harcamaları			Toplam
	Artış	GSYİH	Toplam	Artış	GSYİH	Toplam	Artış	GSYİH	Toplam	Artış
	Oranı %	İçindeki Payı	Harcamalar İçindeki %	Oranı %	İçindeki Payı	Harcamalar İçindeki %	Oranı %	İçindeki Payı	Harcamalar İçindeki %	Oranı %
1980	29,74	9	40,4	63,64	4	19,2	44,61	9	40,4	42,25
1981	12,37	8	36,9	6,67	4	22,0	3,43	8	41,1	8,08
1982	32,78	6	38,9	45,83	4	21,8	92,07	7	39,3	65,16
1983	28,98	7	35,1	42,86	4	19,2	52,96	10	45,7	46,76
1984	28,87	6	33,6	48,13	4	18,7	61,11	9	47,7	51,78
1985	31,82	6	31,2	56,46	3	18,3	6,24	9	50,6	28,00
1986	33,06	6	35,7	34,63	4	22,3	67,99	7	42,0	53,90
1987	40,06	6	34,6	45,47	3	19,5	77,74	8	45,8	67,66
1988	55,48	6	34,5	61,69	3	16,9	57,31	8	48,6	81,25
1989	69,47	7	42,7	68,32	3	15,1	52,63	7	42,2	129,71
1990	49,79	14	60,9	92,65	2	11,1	111,13	6	28,0	101,80
1991	41,47	17	60,1	71,71	3	10,6	48,15	8	29,3	64,30
1992	50,50	17	62,5	76,09	3	11,0	190,59	7	26,4	122,58
1993	38,10	19	56,8	33,79	3	8,7	110,26	11	34,5	75,94
1994	47,38	16	52,1	33,72	2	6,6	103,95	12	41,2	92,03
1995	53,40	15	51,6	147,94	1	4,6	148,11	12	43,8	130,83
1996	57,32	16	47,9	150,68	2	5,0	91,01	16	47,1	114,72
1997	38,84	20	52,3	56,11	2	5,8	103,97	16	41,9	80,02
1998	45,65	18	47,5	54,55	2	5,0	84,23	18	47,5	82,62
1999	33,89	22	47,9	60,26	2	4,3	76,28	22	47,9	63,63
2000	33,53	21	44,3	67,65	2	4,2	82,85	24	51,6	67,88
2001	38,07	22	39,7	66,09	2	4,2	38,76	32	56,2	48,91
2002	22,03	23	43,0	4,18	3	4,6	21,99	28	52,4	23,86
2003	5,33	23	44,5	62,62	2	3,9	-12,59	27	51,6	-1,54
2004	9,58	20	47,8	14,76	3	6,5	24,28	19	45,8	17,13
2005	4,10	20	45,1	9,54	3	6,3	28,38	21	48,6	16,32
2006	1,36	17	40,4	6,20	3	6,0	17,52	23	53,6	10,32
2007	14,85	16	37,2	95,20	2	5,7	7,24	24	57,1	16,07
2008		17	37,6		4	9,6		23	52,8	

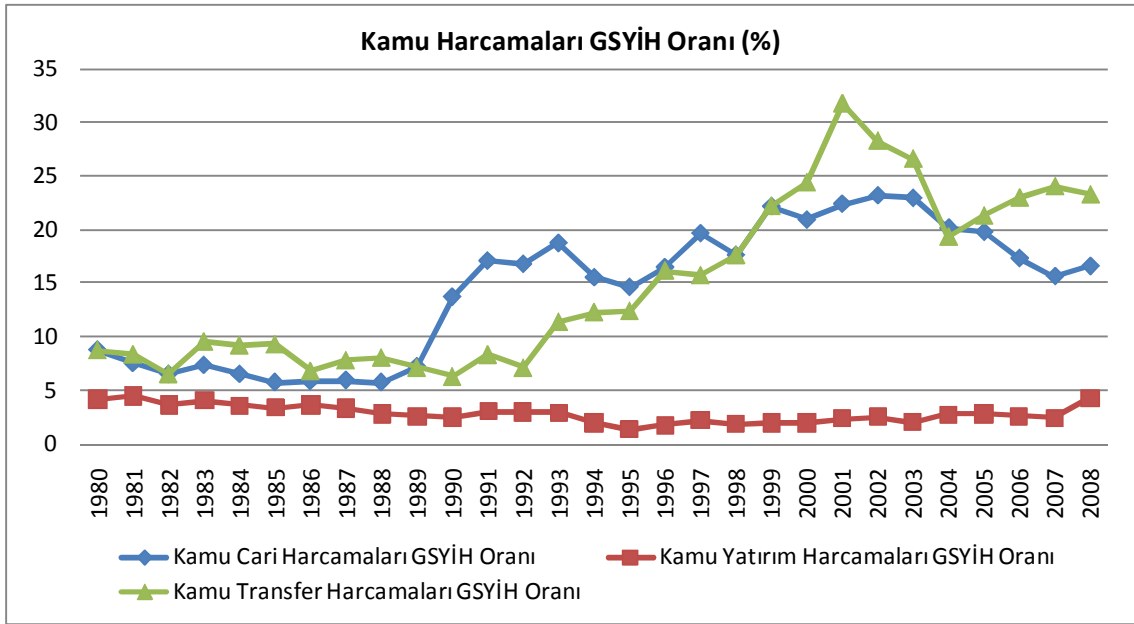
Kaynak: Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü Verilerinden Derlenmiştir.

Harcama kalemlerine bakıldığında tablo 3.1. de en yüksek artışın transfer harcamalarında olduğu, bunu cari harcamalar ve yatırım harcamalarının takip ettiği görülmektedir. 2001 yılındaki ekonomik krize kadar kamu harcamaları artış oranının yüksek olduğu bazı yıllarda ise bu oranın %100' ü aştığı görülmektedir.

Cari harcamaların toplam harcamalar içindeki oranı kendi içinde istikrarlı bir seyir izlemiştir. 1980 yılında cari harcamaların toplam harcamalar içindeki payı % 40 iken 1991 yılında % 60 oranına kadar yükselmiştir. 2008 yılı verilerine göre cari

harcamaların toplam harcamalar içindeki oranı % 37, 6'dır. 1980 yılına kadar % 50' nin altında olan cari harcamalar 1989' dan sonra yükselişe geçmiştir.

Cari harcamaların büyük çoğunluğunun personel harcamalarından oluşması, bu harcamaların da yapısı gereği ekonomideki gelişmelere göre ayarlanamaması nedeniyle Türkiye' de cari harcamalar sürekli artmıştır. Bu da bize Türkiye' de istikrarlı bir ücret ve istihdam politikasının izlenmediğini göstermektedir.

Şekil 3. 1. Kamu Harcama Kalemlerinin GSYİH' ya Oranları (1980 – 2008)

Kamu yatırım harcamaları GSYİH' nin artışına paralel bir şekilde artmamaktadır. Miktar olarak artmasına rağmen, toplam kamu harcamaları içindeki payı sürekli azalmaktadır. 1985 – 2007 yılları arasında kamu yatırım harcamalarının GSYİH' ya oranı % 2- %3 olarak gerçekleşmiştir. Bu oran uzun süreden sonra ilk defa 2008 yılında % 4 seviyesine çıkmıştır.

İncelenen dönemde dikkat çeken en önemli gelişme yatırım harcamalarındaki düşüştür. 1987 yılında toplam harcamaların % 19,5' ini oluşturan kamu yatırım harcamaları 1993 yılından itibaren her yıl % 10' un altında kalmıştır.

Kamu yatırım harcamalarındaki bu gerilemenin sebeplerinden bazıları şunlardır (Şahin 2000, 424);

- Bu dönemde kamu gelir-gider dengesi bozulmuştur. Devlet harcamaları artarken gelirler aynı ölçüde artırılamamıştır. Devlet harcamalarındaki artış, yüksek faizle borçlanma, borcu ve borun faizini tekrar borçla ödeme bu süreçte etkili olmuştur. Devlet borçlarını ödemek için harcamaları kısımalidir. Cari harcamaları kısmak mümkün olmadığından bu kesinti yatırım harcamalarından yapılmıştır. Yatırım harcamalarının azalışa geçtiği dönemde transfer harcamalarını artışa geçmesi bunu doğrulamaktadır.
- Yatırım harcamaların oran olarak küçülmesinin diğer bir nedeni, devletin ekonomik olarak küçülme tercihidir.
- Ayrıca bu dönemde belediyelere fon transfer edilerek bazı projelerin belediyeler tarafından yapılmanı teşvik edilmiştir.

Oysa ekonomik büyümenin temel faktörlerinden biri yatırımlardır. Ekonomik büyümenin sağlanması için yatırım harcamalarının artırılması gereği bilinen bir gerçektir. Ancak gerçekleşen büyümenin kalıcılığının sağlanması da önemlidir. Bunu için Devlet sahip olduğu kaynağı verimli yatırımlara yani ekonominin üretim kapasitesini ve istihdamı artırıcı yatırım alanlarına harcamalıdır.

Toplam harcamalar içinde en yüksek artış transfer harcamalarındaır. 1992-1997 yılları arasında toplam harcamalar içindeki en yüksek pay cari harcamaların olurken diğer yıllarda en yüksek pay yatırım harcamalarıdır. İncelenen dönemde cari harcamalar ve yatırım harcamalarından yapılan kısıtlamalar transfer harcamalarına aktarılmıştır.

1980 yılından itibaren GSYİH' nın artmasına rağmen toplam kamu harcamaları içinde transfer harcamalarının payı da sürekli büyümüştür. Transfer harcamaları incelendiğinde toplam kamu harcamaları içindeki payının %40 - % 60 arasında değişmektedir. Bu büyüklüğün temel sebebi 1990'lardan itibaren harcamalar içinde özellikle iç ve dış borç faiz ödemelerinin yükselmesidir. 1980 yılından 1992 yılına kadar transfer harcamalarının GSYİH' ya oranı % 10' un altında olmasına rağmen, 1992 yılından itibaren hızlı bir artış trendine girmiştir. 2001 ekonomik krizinin çıktığı yıl bu oran % 32 ile tavan yapmıştır. 2008 yılı verilerine göre transfer harcamalarının GSYİH' ya oranı % 23' tür.

Türkiye’ de transfer harcamalarının büyük çoğunluğu iç ve dış faiz ödemeleri ile KİT ve sosyal güvenlik kuruluşlarına yapılan transferlerden oluşmaktadır. Bu harcamaların gelişimi ve ekonomideki etkileri incelendiğinde transfer harcamalarındaki artışların ekonomik istikrarı bozduğu ve ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediği söylenebilir.

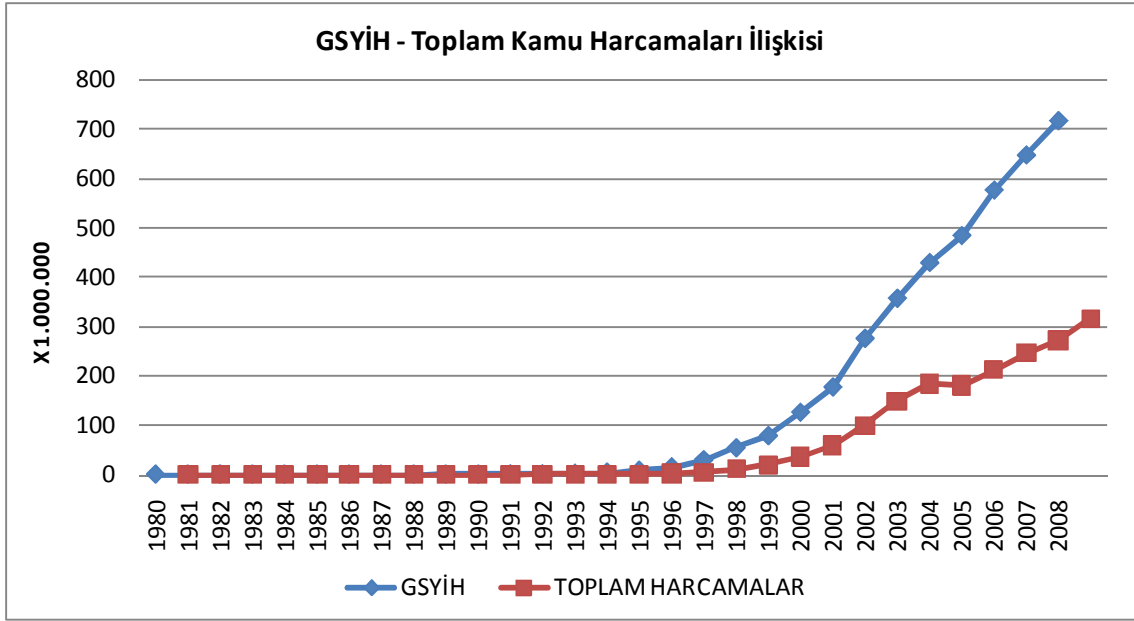
Tablo 3. 2. Kamu Harcamaları ve GSYİH İlişkisi (1980 – 2008)

	GSYİH	Artış Oranı %	Toplam Harcamalar	Artış Oranı %
1980	5.303	51	1.148	42
1981	8.022	32	1.633	8
1982	10.611	31	1.765	65
1983	13.933	59	2.915	47
1984	22.167	59	4.278	52
1985	35.350	45	6.493	28
1986	51.184	47	8.311	54
1987	75.019	72	12.791	68
1988	129.175	78	21.446	81
1989	230.369	72	38.871	130
1990	397.177	60	89.292	102
1991	634.392	74	180.195	64
1992	1.103.604	81	296.055	123
1993	1.997.322	95	658.958	76
1994	3.887.902	102	1.159.362	92
1995	7.854.887	91	2.226.327	131
1996	14.978.067	96	5.138.975	115
1997	29.393.262	82	11.034.289	80
1998	53.518.331	46	19.864.447	83
1999	78.282.966	60	36.275.740	64
2000	125.596.128	41	59.356.257	68
2001	176.483.953	56	99.647.882	49
2002	275.032.365	30	148.386.082	24
2003	356.680.888	20	183.786.655	-2
2004	428.932.343	13	180.960.581	17
2005	483.800.000	19	211.959.212	16
2006	575.784.000	12	246.542.925	10
2007	646.893.000	11	271.983.008	16
2008	716.596.000		315.696.193	

Kaynak: Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü Verilerinden Derlenmiştir. (TL)

Türkiye’ de kamu harcamaları ile gayrisafi yurt içi hâsıla arasındaki artışta paralellik gözlenmektedir. 1980 yılından 2002 yılına kadar geçen sürede bu paralel ilişki korunurken, 2002 yılında sonra GSYİH’ daki artış kamu harcamalarından fazla olmaktadır. Bu artışın nedeni olarak çok sayıda etken öne sürülmektedir. 2002 yılından sonra gerçekleşen bu artışın en önemli sebebi olarak sermaye yatırımları

gösterilmektedir. Türkiye 2001 ekonomik krizinden sonra uygulamaya çalıştığı yapısal reformlar, finans sektörü ile ilgili düzenlemeler, uygulanan para ve maliye politikaları, vb faaliyetler ekonomik büyüme ekonomik büyüme ve kalkınmada önemli role sahiptir.

Şekil 3. 2. Kamu Harcamaları ve GSYİH İlişkisi (1980 – 2008)

Şekil 3.2.' de GSYİH ile toplam harcamaların artışların 1997 yılına kadar birbirine paralel olduğunu, 1996 yılından sonra ise GSYİH artışlarının harcamalardan yüksek olduğunu gözlemliyoruz. Özellikle 2004 yılından sonra aradaki fark açılmıştır.

Özetle ekonominin dışa açıldığı 1980 yılından itibaren kamu harcamaları verimli bir şekilde kullanılamamıştır. Ülkede yaratılan kaynaklar verimli kamu yatırım harcaması olarak kullanılmalı, harcamalar borçlarla değil, vergilerle finans edilmelidir. Türkiye’de kamu harcamalarının makro ekonomik değişkenler üzerindeki bozucu etkisi, 1987 sonrası dönemde daha ağır hissedilmeye başlamıştır. Kamu harcamalarının GSYİH’ ya oranında meydana gelen artışlar yatırımları azaltıcı etkide bulunmuştur.

Özellikle 1986 yılından itibaren ekonomiye net artan harcamaların finansmanı için iç borçlanma zorunlu hale gelmiştir. Bu borçlanma ve faizleri nedeniyle transfer harcamaları artmış, yatırım harcamalarına gerekli önem verilememiştir. 2001 yılındaki ekonomik krizle birlikte kamu harcamalarındaki artışta bir düşüş meydana gelmiştir. Krizden sonra yapılan reform ve düzenlemeler etkisini göstermiştir. Ancak olumlu

gelişmenin kalıcı olmasını sağlamak için gerekli tedbirlerin alınması gerekmektedir. Bunun ilk adımı verimli kamu yatırımlarına ağırlık verilmesidir.

3.2. DİĞER ÜLKELER VE TÜRKİYE İÇİN YAPILAN AMPİRİK ÇALIŞMALAR

Kamu harcamaları ekonomik büyüme ilişkisi literatürde oldukça tartışılan ve araştırılan bir konu olmuştur. Tarihsel süreç değerlendirildiğinde gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ülkelerde kamu harcamalarının sürekli artış eğiliminde olduğu gözlenmiştir. Bu eğilimin nedenleri konusunda çeşitli görüşler vardır. Bu görüşlerden birisi Adolph Wagner'e aittir. Wagner'e göre ekonomik gelişmeyle beraber kamunun ekonomik faaliyetlerinde ve dolayısıyla da kamu harcamalarında bir artışa neden olacaktır. Keynesyen iktisatçılar kamu harcamalarını, ekonomik büyümeyi etkilemek ve kısa dönem dalgalanmaları düzeltmek için tasarlanmış bir politika aracı olarak ele almaktadırlar. Wagner yasasında nedenselliğin yönü ekonomik büyümeden kamu harcamalarına doğru iken Keynes'e göre nedenselliğin yönü kamu harcamalarından büyümeye doğrudur (Arısoy 2005, 2). Kamu kesiminin büyümeyi olumlu mu yoksa olumsuz mu etkilediği konusundaki bir çok teorik yaklaşım, ampirik çalışmalarla test edilmiştir. Ancak şu ana kadar yapılan çalışmalar, bu konuda tam bir fikir birliğinin sağlanamadığını göstermektedir. Yapılan analizlerde genellikle ekonomik büyüme verisi olarak Gayri Safi Milli Hasıla (GNP) ele alınmıştır.

Kamu kesimi büyüklüğü ve ekonomik büyüme ilişkisi konusunda yapılan ilk çalışmalardan Landou (1983), yaklaşık 100 ülke ve 1960-1970 dönemini kapsayan çalışmasında kamu kesimi büyüklüğü ile ekonomik büyüme arasında negatif bir ilişkinin olduğunu belirtmiştir. Kormendi ve Meguire (1985) ise 47 ülkeyi kapsayan çalışmasında, anlamlı herhangi bir ilişki tespit edememiştir.

Grier ve Tullock (1987), 117 ülke için yaptığı analizde Landou ile benzer sonuçlara ulaşmıştır.

Ram (1986), kamu harcamalarının GSYİH içerisindeki payı ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi test etmek üzere panel veri seti tekniklerini kullanarak 115 ülkeyi gelir seviyelerine göre dört farklı gruba ayırmış ve 1960-70 ve 1970-80 yılları için yatay kesit analizi yapmıştır. Kamu sektörünün çıktılarının özel sektör üretimine girdi olarak kullanıldığına vurgu yapan Ram, ayrıca yatırımların bir fonksiyonu olarak kişi başına

gelir artışı, nüfus artışı ve kamu harcamalarındaki artışın yer aldığı iki sektörlü bir büyüme eşitliği kurmuştur (Ram, 1986, 191). Kamu kesimi büyüklüğünün büyüme üzerindeki etkisini, dışsallık ve farklı verimlilik etkisi olmak üzere ikiye ayırdığında reel kamu tüketimi ile ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmıştır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde kamu büyüklüğünün ekonomik büyüme üzerine pozitif etkisinin daha belirgin olduğunu ifade etmektedir. Ram daha sonra (1986) Wagner Kanununun geçerliliğini test etmek üzere aralarında Türkiye'nin de bulunduğu 115 ülkeyi ele alarak 1950-1980 yıllarını kapsayan çalışma yapmış ve elde ettiği bulgular ile söz konusu ülkelerin % 60'ında kanunu doğrular yönde sonuca ulaşmıştır.

Barro (1988) Ram'ın sonuçlarıyla ilgili iki problem bulunduğunu ileri sürmüştür. İlk olarak yatırımın (özel artı kamu) GSYİH' ye oranının sabit tutulduğunu, ikinci olarak sonuçların GSYİH'nin büyüme oranının devletin tüketim harcamaları üzerine regresyonunda pozitif katsayı anlamına geldiğini, bu regresyonun gelirin devletin tüketimi üzerindeki ters etkisini gösterebileceğini ileri sürmüştür. 98 ülkeyle ilgili 1960-1985 dönemini kapsayan bir data setini kullanan ve eğitim ve savunma harcamalarının kamu tüketiminden çok kamu yatırımı gibi oldukları gerekçesiyle bu harcamaları devletin tüketim harcamalarından çıkaran Barro (1988), kişi başına büyüme ve özel yatırımın GSYİH' ye oranının devlet tüketim harcamalarının GSYİH' ye oranıyla negatif bir şekilde ilişkili olduğunu, diğer yandan kamu yatırımının büyümeyle az ilişkili olduğunu ileri sürmüştür.

Rao (1989) 48 ülkeye ait 1960–1980 dönemi verilerini kullanarak yaptığı çalışmasında kamu harcamasındaki artış ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin yönünü incelemektedir. Hemen hemen tüm durumlar için kamu harcamalarının ekonomik büyümeyi pozitif etkilediği, en azından 1960'lı yıllar boyunca ekonomiler karşılaştırıldığında üretkenliğin kamu sektöründe yüksek olduğunu düşünmektedir. Rao çalışmasında; kamu harcamaları ve büyüme arasındaki ilişkiyi Granger nedensellik testini kullanarak incelemektedir. Granger nedensellik testinin sonucu, kullanılan modele ve ülkeye göre değişmektedir. Bazı ülkelerde kamu harcamalarından büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi söz konusu iken bazı ülkelerde büyümeden kamu harcamalarına doğru tek yönlü ilişkinin olduğu ve bazı ülkelerde de çift taraflı nedensellik ilişkisinin olduğunu belirlemiştir (Rao 1989, 172).

Gelişmekte olan 73 ülke ile ilgili 1965-1987 dönemini kapsayan bir data setini kullanarak büyümenin politika belirleyicilerini inceleyen Easterly ve Wetzel (1989) GSYİH' nin oranı olarak devlet tüketiminin büyümeyle negatif ilişkili olduğunu, bu sonucun vergilerin yaratmış olduğu negatif bozucu etkilerin ve devletin özel sektörü dışlamasının devlet harcamalarının büyüme üzerindeki pozitif katkısından daha ağır bastığını ima ettiğini belirtmiştir.

Easterly ve Rebelo (1993) yaklaşık 100 ülke için 1970-1988 dönemini kapsayan yatay kesit veri ve 28 ülke için 1870-1988 dönemini kapsayan panel veri setini kullanarak maliye politikası ve ekonomik büyüme ilişkisini incelemiştir. Mali yapıyla kalkınma düzeyi arasında güçlü bir ilişki olduğu, maliye politikasının ekonominin ölçeğinden etkilendiği, ulaşım ve iletişim yatırımlarının büyümeyle pozitif şekilde ilişkili iken total kamu yatırımlarının özel yatırımlarla negatif biçimde ilişkili olduğu, genel devlet yatırımının büyüme ve özel yatırımla pozitif şekilde bağlantılı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Courakis (1993), Yunanistan ve Portekiz için 1958-1985 yıllarını kapsayan çalışmada kamu harcamaları ile ekonomik büyüme ilişkisini Wagner Kanunu çerçevesinde EKK ve Eş-bütünleşme yöntemiyle incelemiştir. Çalışmada, bağımlı değişken olarak kamu harcamalarını, bağımsız değişken olarak da milli gelir kullanılmıştır. Yapılan çalışmanın sonunda incelenen dönem itibarıyla ele alınan değişkenler ile Wagner kanununu destekler yönde bulgular elde edilmemiştir.

Oxley (1994) çalışmasında, İngiltere'de kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi 1870-1913 dönemi verilerini kullanarak incelemiştir. Çalışmada uygulanan ko-entegrasyon testine göre, kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemli bir ilişkinin olduğu anlaşılmıştır. Değişkenler arasındaki etkileşimi karşılıklı olarak araştırmak ve etkilerin yönünü belirlemek amacıyla Granger nedensellik testinden yararlanılmıştır. Oxley, Granger nedensellik testine göre ekonomik büyümeden kamu harcamalarına doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin olduğunu tespit etmiştir.

Kelly (1997), 1970-1989 dönemine ait yıllık verileri kullanarak 73 ülke için kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Çalışmada büyüme değişkeni olarak GSYİH'yı, kamu harcaması değişkeni olarak ise savunma, sağlık, eğitim, sosyal sigorta, taşıma ve iletişim, kamu yatırımları ve toplam kamu harcama

verilerini kullanmıştır. Sonuç olarak Kelly çalışmasında, kamunun yapmış olduğu eğitim, sağlık, sosyal güvenlik ve altyapı yatırımlarına yapılan harcamaların ekonomik büyüme üzerinde istatistiksel olarak anlamlı olmadığını bulmuştur. Fakat toplam kamu harcamalarının ekonomik büyümeye pozitif yönde katkısının olduğunu tespit etmiştir.

Gwartney ve diğerleri (1998) hem gelişmiş OECD ülkeleri (1960-1996) hem de dünya genelinde 60 ülke (1980-1995 dönemi) için devlet harcamaları ve GSYİH büyümesi arasında negatif ve sürekli bir ilişki bulunduğunu, daha büyük devletin daha yavaş ekonomik büyüme anlamına geldiğini, devletin göreceli büyüklüğünün düşürülmesi halinde daha büyük büyüme oranlarının yakalanabileceğini, çalışmada ulaşılan sonuçların zorunlu temel fonksiyonlarla ilgili devlet harcamaları düzeyiyle yüksek derecede tutarlı olduğu, bu fonksiyonların sanayileşmiş ülkelerde GSYİH' nin yüzde 15'inden daha azıyla yerine getirilebileceği, bu nedenle büyümeyi maksimize edici devlet harcamaları düzeyinin GSYİH' nin yüzde 15'inden daha fazla olmadığı sonucuna ulaşmıştır.

Terasawa ve Gates (1998); gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için yaptıkları çalışmada, kamu kesimi büyüklüğünün, ekonomik büyümeyi gelişmiş ülkelerde negatif, gelişmekte olan ülkelere ise pozitif yönde etkilediği sonucuna ulaşmışlardır.

Cao ve Li (2001), kamu kesimi büyüklüğü ile büyüme arasındaki ilişkiyi 4 Asya ülkesi (Singapur, Hong Kong, Tayvan, Kore) için incelemişlerdir. Kore hariç diğer üç ülkede de kamu kesimi büyüklüğü ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilemektedir. Hong Kong ve Singapur için, kamu kesimi büyüklüğünden ekonomik büyümeye doğru ve ekonomik büyümeden kamu kesimi büyüklüğüne doğru çift yönlü nedensellik tespit edilirken, Tayvan' da, kamu kesiminden ekonomik büyümeye, Kore' de ise ekonomik büyümeden kamu kesimine doğru nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Miller ve Russek (1997) ise gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeleri ele almışlar ve kamu harcamalarını finanse ediliş yöntemlerine göre ayırmışlardır. Savunma, sağlık, sosyal güvenlik ve refah harcamalarındaki artışın, gelişmekte olan ülkelere GDP başına içsel büyümeyi negatif yönde etkilerken gelişmiş ülkelere ise eğitim harcamaları artışının büyümeyi pozitif etkilediğini bulmuşlardır.

Apergis (2000), Yunanistan için yaptığı çalışmada kamu ve özel sektör yatırımlarının tamamlayıcı mı yoksa ikame mi olduğunu araştırmıştır. Kamu harcamalarını tüketim ve yatırım olarak ayırmış, dışsal kırıma olduğu için veriler 1948-80 ve 1981-96 olarak

ikiye ayırmıştır. İlk dönem(1948-80) için kamu ve özel sektör yatırımları arasındaki ilişki pozitif çıkarken ikinci dönemde ilişki negatif çıkmıştır. Nedenselliğin yönü ise kamusal yatırımlardan özel sektör yatırımlarına doğrudur.

21 OECD ülkesi için 1960-2000 dönemiyle ilgili verileri kullanan Heitger (2001) kamu mallarıyla ilgili devlet harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde pozitif etkide bulunacağı, fakat bu pozitif etkinin devletin harcamalarını artırması ve nihai olarak özel mallar sunması durumunda azalacağı hatta tersine döneceği, genel olarak OECD ülkelerinde ulusal savunma, kamu düzeni ve güvenliği, eğitim, ulaşım ve iletişim gibi temel hizmetlerle ilgili devlet harcamalarının payının GSYİH'nin yaklaşık yüzde 14 veya altında olmasına karşın bu ülkelerde toplam devlet harcamalarının GSYİH'ye oranının 1990'larda ortalama yüzde 46 olduğu, toplam devlet harcamalarının ekonomik verimlilik üzerinde negatif bir etkiye sahip olduğu, ayrıca bir dışlama etkisinin bulunduğu, ekonomik aktiviteyle pozitif ilişkili görünen hiçbir harcama tipi (faiz ödemeleri, sübvansiyonlar, tüketim, transfer ve yatırım harcamaları) bulunmadığı, aksine hemen hemen tüm alt harcama kategorilerinin büyüme etkilerinin negatif görüldüğü sonucuna ulaşmıştır.

Laopodis (2001), Yunanistan, İrlanda, Portekiz ve İspanya için kamusal harcamaları askeri ve askeri olmayan harcamalar şeklinde ayırarak bu harcamaların özel sektör yatırımları üzerindeki etkilerini araştırmıştır. Askeri olmayan harcamaların özel sektör yatırımları üzerindeki etkileri, İspanya hariç Yunanistan, İrlanda ve Portekiz için pozitif ve anlamlı; İspanya için negatif ve anlamlı çıkmıştır. Askeri harcamaların ise özel sektör yatırımları üzerinde etkisinin olmadığı görülmüştür.

Pereira (2001), kamusal ve özel sektör yatırımlarını önce toplu olarak daha sonra bileşenlerine ayırarak incelemiştir. Toplu olarak bakıldığında, toplam kamusal yatırımların özel yatırımları teşvik ettiğini, yatırımlar bileşenlerine ayrıldığında ise kamusal yatırım değişkenlerinin özel sektör yatırımlarını dışladığı sonucuna ulaşmıştır.

Al-Faris (2002), Körfez Bölgesi'ndeki ülkeler için 1970-1997 yıllarını ele aldığı çalışmasında VAR yöntemiyle yaptığı analizde Wagner'in ifade ettiği şekilde ulusal gelirin kamu faaliyetlerinin gelişiminde etkili ve önemli bir faktör olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Loizidies ve Vamuokos (2005), Yunanistan, İngiltere ve İrlanda verilerini kullanarak kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Granger nedensellik

yöntemiyle irdelemiştir. Elde edilen bulgulara göre, tüm ülkelerde kısa dönemde kamu harcamalarının ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediği; uzun dönemde ise sadece İrlanda ve İngiltere’de kamu harcamalarının ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediği sonucuna varılmıştır. Wagner Kanununu destekleyen bulgulara Yunanistan’da da ulaşılmıştır. İngiltere için enflasyon değişkeni modele dahil edildiğinde söz konusu kanunu destekleyen bulgulara ulaşılmıştır.

Huang (2006), Tayvan’da 1966-2002 yıllarını kapsayan çalışmasında eş-bütünleşme ve Granger nedensellik testlerinin sonucunda Wagner Kanunu’na ilişkin bulguya rastlamamıştır. Yine Gana (1963-1988 yılları), Kenya (1964-1989 yılları) ve Güney Afrika’yı (1957-1990 yılları) kapsayan çalışmada ise Ansari ve diğerleri (1997), VAR yöntemiyle yapılan çalışmalarda Wagner Kanunu’nu doğrular yönde bulguya rastlamamışlardır.

Türkiye’de kamu harcamaları ile büyüme arasındaki ilişkiyi incelemek üzere yapılan çalışmaların son yıllarda arttığı ve elde edilen bulgularda ortak bir sonuç elde edilemediği görülmektedir. Bazı çalışmalar, Wagner Kanunu’nun geçerliliğini kabul ederken kimi çalışmalar ise Keynes’in ortaya koyduğu yaklaşımı kabul etmektedirler. Bazı çalışmalar ise kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasında bir ilişkiye rastlamamıştır. Kullanılan başlıca modellerde benzer değişkenlerin kullanıldığı, bazı çalışmalarda ise farklı değişkenlerin de bu modellere dahil edildiği görülmektedir.

Nedensellik ilişkisi üzerine yoğunlaşan Yıldırım (1994), çalışmasında 1962-1993 yıllarını ele almış ve Granger ve Sims yöntemiyle nedenselliğin yönünü GSMH’den toplam kamu harcamalarına doğru bulmuştur. Cari kamu harcamaları ile GSMH arasında iki yönlü bir nedensellik ilişkisinin olduğuna ve kamu yatırım harcamaları ile GSMH arasında herhangi bir nedensellik ilişkisinin bulunmadığına vurgu yapmaktadır.

Gelişmekte olan 43 ülkeyle ilgili 1970-1990 dönemini kapsayan verileri kullanarak kamu harcamalarının kompozisyonu ve ekonomik büyüme ilişkisini toplam merkezi devlet harcamalarını (cari ve sermayeyi içeren) ve savunma, eğitim, sağlık, ulaşım ve iletişim harcamalarının toplam harcamalar içindeki payını kullanarak inceleyen Devarajan ve diğerleri (1996) reel kişi başı büyüme oranıyla cari harcamaların toplam harcamalara oranı arasında pozitif ve istatistiksel olarak pozitif bir ilişki olduğu, kişi

başı büyüme oranı ve kamu harcamalarının sermaye bileşeni arasında negatif ve önemli bir ilişki bulunduğu sonucuna ulaşmıştır.

Terzi (1999) çalışmasında, 1950–1995 dönemine ait verileri kullanarak kamu harcaması ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Tüm seriler logaritmik seviyede analize tabi tutulmuş ve birinci farkları alınarak durağan hale getirilmiştir. Uygulanan analizlerin sonucunda kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisinde ekonomik büyümenin neden, kamu harcamalarının ise sonuç değişkeni olduğunu tespit etmiştir. Yani ekonomik büyümeden kamu harcamalarına doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin söz konusu olduğunu belirlemiştir.

Güenalp ve Gür (2002) ise Ram (1986) tarafından yapılan çalışmayı sadece 34 ülkeyi kapsayacak şekilde 1979-1997 yılları için yeni verilerle tekrar ele almış ve benzer sonuçlara ulaşmıştır. Ekonomik büyüme üzerinde kamu büyüklüğünün toplam etkisinin pozitif ve oldukça büyük olduğunu, ayrıca kamu büyüklüğünün özel sektörün çıktısı üzerinde yarattığı marjinal dışsallık etkisinin pozitif olduğuna tekrar vurgu yapmıştır.

Çoban (2003) çalışmasında, Türkiye’de eğitime ilişkin değerlerle ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi 1980–1997 dönemi verilerini kullanarak incelemiştir. Çalışmada, kişi başına düşen GSMH, ilkokullaşma oranı, ortaokullaşma oranı, lise okullaşma oranı, yüksekokul okullaşma oranı ve devletin yapmış olduğu eğitim harcamaları verileri kullanılmıştır. Verilerin uzun dönemde ilişkisini belirlemek için Ko-Entegrasyon testinden yararlanılmıştır. Ko-Entegrasyon testine göre ilkokul okullaşma oranı, lise okullaşma oranı, yüksekokul okullaşma oranı ve eğitim harcaması değişkeni ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemli bir ilişki tespit edilmiştir. Uygulanan Granger nedensellik testi sonucunda ilkokul okullaşma oranındaki artışın ekonomik büyümenin nedeni, ekonomik büyümenin ise lise okullaşma oranındaki artışın nedeni olduğu ve yüksekokullaşma oranındaki artışın lise okullaşma oranının artmasından ileri geldiğini ve eğitim harcamalarındaki artışın ise lise okullaşma oranındaki artışın nedeni olduğunu tespit etmiştir.

Kar ve Taban (2003) çalışmasında, Türkiye’de kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini 1971–2000 dönemine ait verileri kullanılarak analiz etmişlerdir. Çalışmada devletin yapmış olduğu; eğitim, sağlık, sosyal güvenlik ve altyapı yatırım

harcamaları kullanılmıştır. Değişkenlerin durağan olup olmadıklarını belirlemek amacıyla ADF birim kök testi uygulanmış ve değişkenlerin birinci dereceden farkı alındıktan sonra durağan oldukları tespit edilmiştir. Değişkenler arasındaki uzun dönem ilişki için KED yaklaşımı kullanılmıştır. Çalışmada değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin olduğu belirlenmiştir. Kar ve Taban (2003) Türkiye’de eğitim ve sosyal güvenlik harcamalarının ekonomik büyümeyi pozitif, sağlık harcamalarının negatif ve altyapı yatırımlarının ekonomik büyümeye katkısının olmadığını tespit etmişlerdir. Kar ve Taban (2002), Türkiye’de eğitim ve sosyal güvenlik harcamalarının verimli, sağlık ve altyapı harcamalarının ise verimsiz kullanıldığını düşünmektedir. Sağlık ve altyapı harcamalarının verimli alanlarda gerçekleştirilebilmesi için gerekli reformların yapılması gerektiğini önermektedir.

Taban (2004) çalışmasında Türkiye’de sağlık harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi 1980–2000 dönemine ait yıllık verileri kullanarak incelemiştir. Çalışmada kullanılan değişkenler; reel GSMH, toplam sağlık harcamasının GSMH’deki payı ve doğuşta yaşam beklentisi verilerinden oluşmaktadır. Kullanılan verilerin durağan olup olmadığının test edilmesi için genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) testi uygulanmış ve değişkenler birinci derecede farkı alınarak durağan hale getirilmiştir. Veriler arasındaki uzun dönemli bir ilişkinin varlığının belirlenmesi amacıyla Johansen eş bütünleşme metodundan yararlanılmıştır. Johansen eş bütünleşme test sonucuna göre gelir ve sağlık harcamaları arasında uzun dönemli bir ilişki söz konusu olmamasına karşın, gelir ile doğuşta yaşam beklentisi arasında uzun dönemli bir denge ilişkisi olduğu belirlenmiştir. Uzun dönem ilişkinin yönünün belirlenmesi için Granger nedensellik testi uygulanmış ve bunun sonucunda doğuşta yaşam beklentisi ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisinin olduğu fakat sağlık harcamaları ile ekonomik büyüme arasında herhangi bir nedensellik ilişkisinin olmadığı tespit edilmiştir.

Şimşek (2004), Türkiye’de kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi, 1965–2002 dönemi verilerini kullanarak incelemiştir. Çalışmada kullanılan değişkenler; reel GSMH, reel kamu harcamaları, reel cari harcamalar ve reel yatırım harcamalarından oluşmaktadır. Ekonometrik analizde, kullanılan değişkenlerin birim kök taşıyıp taşımadıkları incelenmiştir. Değişkenler birinci farkları alınarak durağan hale getirilmiştir. Daha sonra söz konusu değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin

olup olmadığı Johansen eş bütünsellik testiyle incelenmiştir. Buna göre reel GSMH ile reel kamu harcamaları ve onun unsurları olan cari ve yatırım harcamaları arasında uzun dönem ilişkinin bulunduğu belirlenmiştir. Uzun dönem ilişkinin yönünün belirlenmesi için Granger nedensellik testi uygulanmıştır. Bu teste göre, GSMH'dan kamu harcamaları ve onun unsurları olan cari ve yatırım harcamalarına doğru ve kamu harcamalarından da GSMH' ya doğru çift yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Arısoy (2005), Türkiye'de ekonomik tasnife göre ayrılmış (cari, yatırım, transfer, transfer dışı toplam ve toplam harcamalar) kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi 1950–2003 dönemi verilerinden yararlanarak incelemiştir. Kullanılan seriler birinci farkları alınarak durağan hale getirilmiştir. Seriler arasındaki uzun dönemli ilişkiyi tespit etmek amacıyla eş bütünleşme testi uygulanmıştır. Yapılan eş bütünleşme testi sonucunda reel transfer harcamaları, reel transfer dışı kamu harcamaları, reel toplam kamu harcamaları ile reel GSMH serileri arasında uzun dönemli denge ilişkisi belirlenmiştir. Seriler arasında uzun dönemli ilişkinin belirlenmesinden sonra Granger nedensellik testi uygulanarak ilişkinin yönü tespit edilmeye çalışılmıştır. Buna göre reel GSMH' dan kamu harcamalarının alt kalemlerine doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin olduğu belirlenmiştir. Fakat toplam kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemli bir ilişki olsa da nedensellik analizine göre anlamlı ve beklenen yönde ilişki tespit edilememiştir.

Işık ve Alagöz (2005), kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi, 1985–2003 dönemi verilerini kullanarak Türkiye'de Wagner yasasının geçerliliğini incelemişlerdir. Wagner Yasası temelinde, ekonomik büyüme ve kamu harcamaları ilişkisini ortaya koyan çok farklı modeller bulunmaktadır. Çalışmada; reel kamu harcamaları ve reel GSYİH verileri kullanılmıştır. Granger nedensellik testi sonucuna göre, Peacock-Wiseman ve Mann Modellerinde ekonomik büyümenin neden ve kamu harcamalarının sonuç olduğunu gösteren tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin olduğu, Gupta, Goffman ve Musgrave modellerinde ise elde edilen nedensellik ilişkisinin çift yönlü olduğu belirlenmiştir. Yani kamu harcamalarının ve ekonomik büyümenin karşılıklı olarak birbirini etkilediği tespit edilmiştir.

3.3. EKONOMETRİK YÖNTEM VE VERİ SETİ

Çalışmada yıllık verilerden yararlanarak 1987Q1-2007Q3 dönemi ele alınmıştır. Bu dönemin seçilmesinde bu süreçteki krizler, açılım politikaları ve önemli ekonomik gelişmelerin yaşanması önemli olmuştur.

Veriler, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın elektronik veri dağıtım sisteminden elde edilmiştir. Veriler Eviews 5.1 paket programı kullanılarak analiz edilmiştir. Çalışmada üç farklı değişken alınmıştır. Bunlar: gayri safi milli hasıla, cari harcamalar ve yatırım harcamalarıdır.

Yapılan çalışmada bağımlı değişkenler olarak kamu cari ve kamu yatırım harcamaları kullanılmış; bağımsız değişken olarak ise GSYİH kullanılmıştır. Ekonometrik analizde kullanılan model şu şekildedir.

$$GSYİH = CH + YH + e$$

Bu denklemde kamu cari harcamaları (*CH*) ve kamu yatırım harcamaları (*YH*) ile ekonomik büyüme (*GDP*) arasında bir ilişki olup olmadığı, ilişki varsa hangi yönde ve nasıl olduğu ve bu ilişkinin istatistiki olarak anlamlı olup olmadığı test edilecektir.

Tablo 3. 3. Değişkenlerin Tanımlanması

GDP	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
CH	Kamu Cari harcamalar
YH	Kamu Yatırım harcamaları

3.3.1. Modelin Tahmini

Öncelikle serilerin durağan olup olmadığının belirlenmiştir. Değişkenler arasında ekonometrik olarak anlamlı ilişkiler elde edilebilmesi için analizi yapılan serilerin durağan seriler olması gerekmektedir. Değişkenlere ait serilerinde trend bulunuyorsa, ilişki sahte regresyon şeklinde belirebilir. Ayrıca durağan olmayan zaman serisi söz konusu ise, yapılan regresyon ile elde edilen t ve F testleri geçerli olmayacaktır ve bundan dolayı elde edilen regresyon da sahte regresyondan ibaret olacaktır.

3.3.2. Durağanlık (Birim Kök) Testi

Ekonometrik çalışmalarda karşılaşılan temel sorunlardan bir tanesi, kullanılan serilerin durağan olmamasıdır. Eğer regresyon denklemlerinde durağan olmayan seriler kullanılacak olursa sahte regresyon sorunu ile karşılaşılacaktır. Bu durum modelde yer alan değişkenler arasında gerçekte var olmayan ilişkinin çıkmasını ifade etmektedir. Sonuçların güvenilir olması açısından incelemede kullanılan serilerin durağanlığının sınanması gerekmektedir. Bunun için Dickey ve Fuller tarafından geliştirilen ADF birim kök testinden yararlanılmaktadır. ADF birim kök testi, kullanılan serilerin durağan olup olmadığının tespit edilmesi ve seriler durağan değilse kaçınıcı dereceden durağan olduklarının belirlenmesi amacıyla uygulanmaktadır.

Bir zaman serisinin ortalaması ve varyansı zaman içerisinde değişmiyor ve iki zaman dilimi arasındaki covaryans (ortak varyans) hesaplandığı döneme göre değil de yalnızca iki zaman dilimi arasındaki uzaklığa bağlı kalıyor ise seri durağan bir seri olarak kabul edilebilir. Yani zaman serisi durağan ise, ortalaması, varyansı ve covaryansı ne zaman ölçersek ölçelim aynı kalmaktadır (Gujarati 2001: 713).

Bir zaman serisinin, başka bir zaman serisine göre regresyonunu hesaplarken, ikisi arasında anlamlı bir ilişki olmasa bile çoğunlukla yüksek bir R^2 bulunur. Bu durum sahte regresyon sorununa yol açmaktadır. Sahte regresyonun açık göstergesi çok düşük Durbin-Watson istatistiği ile kabul edilebilir R^2 istatistiğinin birlikte ortaya çıkmasıdır. Yani, $DW < R^2$

Bir zaman serisinin durağan olup olmadığının ortaya çıkarılması için iki yol vardır:

- Serilerin zaman yolu grafiğinde ve onun korelogramında otokorelasyon ve kısmi otokorelasyon katsayıları üzerinde yapılan yorumlar,
- Birim köklerin varlığını için istatistiki testlerin kullanılması.

Ekonometride daha çok birim kök analizi olarak bilinen yöntemle serilerin durağanlıklar incelenir. Durağanlığın birim kökle tespitini şu modeli ele alarak tanıtmıştır. Y_t değişkeninin bu dönemde aldığı değerin geçen dönemdeki değeri olan Y_{t-1} ile ilişkisi;

$$Y_t = pY_{t-1} + u_t$$

biçiminde kurulmaktadır. u_t ; ortalaması sıfır, varyansı değişmeyen, ardışık bağımlı olmayan olasılıklı hata terimidir. Regresyon da p katsayısı, bire eşit ($p=1$) bulunursa Y_t olasılıklı değişkeninde birim kök sorunun var olduğu kabul edilmektedir. Bu model;

$$Y_t = Y_{t-1} + u_t$$

şeklini almaktadır

Dickey ve Fuller Birim Kök Testi

Basit bir seride birim kökün varlığını araştıran sistematik test Dickey ve Fuller tarafından ortaya konan bir testtir.

Hipotez aşağıdaki gibi oluşturulur

$$H_0: \rho \geq 1 \text{ (Seri durağan değildir)}$$

$$H_1: \rho < 1 \text{ (Seri durağandır)}$$

$\rho=1$ ise Y_t nin bir birim kökü vardır, rassal yürüyüş serisidir, durağan değildir.

Hipotezini test etmek için t istatistiği kullanılır.

Eğer hesaplanan mutlak t değeri, 0,01, 0,05 veya 0,10 kritik t değerlerinden daha büyükse H_0 reddedilir ve serinin durağan olduğuna karar verilir.

$$H_0: \rho \geq 1 \text{ veya } H_0: \delta \geq 0 \text{ (seri durağan değildir, birim kök vardır)}$$

$$H_1: \rho < 1 \text{ veya } H_0: \delta < 0 \text{ (seri durağandır)}$$

3.3.3. Nedensellik Testi

Uygulanan ADF testi sonucunda iki serinin de aynı dereceden durağan oldukları belirlenmişse, aralarındaki ilişkiye gerçek bir ilişkidir denilebilir. Bunun tespitinden sonra seriler arasında uzun dönemli bir ilişkinin olup olmadığını belirlemek, yani serilerin uzun dönemde birlikte hareket edip etmediklerini tespit etmek amacıyla Johansen ile Juselius tarafından geliştirilen ko-entegrasyon(eş bütünleşme) testinden yararlanılmaktadır. Uygulanan ko-entegrasyon test istatistiği, seriler arasındaki uzun dönem ilişkinin belirlenmesinde yardımcı olmaktadır. Fakat değişkenler arasındaki ilişkinin yönünü göstermemektedir. Değişkenler arasındaki etkinin yönünü tespit etmek amacıyla Granger nedensellik testinden yararlanılmaktadır.

Granger Nedensellik Testi

Granger tarafından geliştirilen nedensellik testine göre, iki değişken arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığı, böyle bir ilişki söz konusu ise hangi değişkenin diğerini etkilediği araştırılmaktadır. Yani X_t ve Y_t gibi iki değişkenin birbiriyle olan regresyon ilişkisi incelenmektedir. Eğer iki değişken arasında uzun dönemli bir ilişki tespit edilemezse, bu değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisinin araştırılmasında standart Granger testinden yararlanılmaktadır.

Granger'in 1969 yılında geliştirdiği nedensellik testi aşağıdaki denklemler yardımıyla yapılmaktadır (Gujarati 2001,620).

$$GSU\ddot{U}_t = \sum_{i=1}^n \alpha_i M_{t-i} + \sum_{j=1}^n \beta_j GSU\ddot{U}_{t-j} + u_{1t}$$

$$M_t = \sum_{i=1}^m \lambda_i M_{t-i} + \sum_{j=1}^m \delta_j GSU\ddot{U}_{t-j} + u_{2t}$$

Buradaki m ; gecikme uzunluğunu göstermekte olup, u_{1t} ve u_{2t} hata terimlerinin birbirinden bağımsız oldukları varsayılmaktadır. Birinci denklem X 'ten Y 'ye doğru nedenselliği ikinci denklem ise Y 'den X 'e doğru nedenselliği göstermektedir.

İlk denklemde önce bağımlı değişken uygun gecikme sayısı ile modele dahil edilirken daha sonra diğer değişkende aynı gecikme sayısı ile modele katılır. Bu modellere ait hata kareler toplamları bulunmaktadır. Daha sonra Wald tarafından geliştirilen F istatistiği hesaplanır (Gujarati 2001,621).

Hesaplanan F-istatistiği seçilmiş bir anlamlılık düzeyinde (m ; $n-k$) serbestlik derecesinde F-tablo kritik değeriyle kıyaslanmaktadır. Hesaplanan değer tablo değerinden büyükse boş hipotez reddedilir, küçük ise boş hipotez kabul edilmektedir. Granger nedensellik testinde uygun gecikme sayısının (m) belirlenmesi için bir ön bilginin olmaması nedeniyle gecikme sayısı tüm değişkenler için aynı büyüklükte belirlenir. Bu durum test sonuçlarının yorumunda farklılıklara neden olabilmektedir.

3.3.4. Vektör Otoregresif Model (Var)

VAR modelleri makro ekonomik değişkenler arasındaki ilişkilerin incelenmesinde ve rassal şokların değişkenler sistemine olan dinamik etkisinin araştırılmasında

kullanılmaktadır. VAR tekniği, ekonometrik modelin kurulması sırasında modeli kısıtlayan çeşitli varsayımların kullanılmasını gerektirmemektedir.

VAR yaklaşımı kullanılan modellerde, belli bir sayıda değişken seçilmekte ve değişkenler kendi gecikme değerleriyle aynı model içerisinde birlikte değerlendirilmektedir.

Matris sisteminde p dizesinin çok değişkenli yapısal VAR' ı aşağıdaki gibi yazılabilir.

$$BX_t = r_0 + r_1X_{t-1} + r_2X_{t-2} + \dots + r_pX_{t-p} + u_t$$

Bu denklemde X_t modele dahil edilen n değişkenlerinin her birini içeren (nx1) vektörüdür. r_0 sabit terimler (nx1) vektörüdür. r_i , $i=1, \dots, p$ ($n \times n$) katsayılar matrisleridir. u_t , modeldeki değişkenlere olan şokları ifade etmektedir. B, X_t 'nin elemanları arasındaki geribildirim göstermektedir. bu denklemde, X_t 'nin durağan olduğu farz edilmiştir ve u_t 'ler ortalaması, varyansı ve kovaryansı sabit olan durağan hata terimlerini göstermektedir.

3.4. ARAŞTIRMA BULGULARI VE YORUMLAR

Bu çalışmada kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki, 1987Q1-2007Q3 dönemine ait üçer aylık veriler kullanılarak incelenmiştir. Büyüme değişkeni olarak GSMH verileri, kamu harcaması değişkeni olarak da, cari harcamalar ve yatırım harcamaları kullanılmıştır. Çalışmada Granger nedensellik testi ile VAR modelinden yararlanarak kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkileri analiz edilmiştir.

Tablo 3. 4. Birim kök testleri analizlerinde kullanılan seriler

GDP	Düzye
DGDP	1. derece farkı alınmış
CH	Düzye
DCH	1.dereceden farkı alınmış
YH	Düzye
DYH	1. dereceden farkı alınmış

Öncelikle verilerin üçer aylık olmasından dolayı, verileri mevsimsellikten arındırmak için Eviews5.1 programında her bir seri için “seasonal adjustment” opsiyonu kullanılmıştır. Burada çarpımsal ayrıştırma metodu kullanılmıştır. Daha sonra verilerin logaritması alınmıştır

Modelde yer alan değişkenler arasında gerçekte var olmayan ilişkinin çıkmaması için serilerin durağanlığı incelenmiştir.

Durağanlık testleri sonucunda incelenen seri kendi seviyesinde veya farkları seviyesinde durağan çıkabilir. Seri kendi seviyesinde durağan çıkarsa $I(0)$, veya 1. farkı seviyesinde durağan çıkarsa $I(1)$ olarak nitelendirilir.

Aşağıdaki tablolarda ilgili serilere ait durağanlık test sonuçları verilmiştir. Örneğin GDP birim kök test sonucunda ADF istatistik değeri (t) hem sabit hem de sabit ve trendli iken durağan olmadığı görülmektedir. T istatistik değerinin mutlak değeri kritik değerin mutlak değerinden küçük olduğu için serinin durağan olmadığı kabul edilir ($0,173 < 2,898$) ($1,868 < 3,467$).

GDP serisinin 1. dereceden farkı alındığında (DGDP) ADF değerinin mutlak değeri kritik değerden büyük olduğu için seri durağandır ($10,225 > 2,898$) ($10,165 > 3,467$).

Tablo 3. 5. Birim Kök Testi Sonuçları

	SABİT			SABİT VE TRENDLİ		
	T değeri	Kritik değer	Prob. değeri	T değeri	Kritik değer	Prob. değeri
GDP	-0.173	-2.898	0.936	-1.868	-3.467	0.661
CH	-2.096	-2.899	0.2466	-2.064	-3.468	0.5568
YH	-2.096	-2.899	0.246	-2.064	-3.468	0.556
DGPD (1. dereceden fark)	-10.225	-2.898	0.0000	-10.165	-3.467	0.0000
DCH (1. dereceden fark)	-5.593	-2.899	0.0000	-5.610	-3.468	0.0001
DYH (1. dereceden fark)	-5.593	-2.899	0.0000	-5.610	-3.468	0.0001

NOT: Kritik değerler MacKinnon %5 kritik değerlerini ifade etmektedir.

Cari harcamaların durağanlığı incelendiğinde kendi düzeyinde cari harcamalar durağan değildir. Birinci fark alınıp elde edilen t değeri kritik değerle karşılaştırıldığında serinin durağan hale geldiği görülmektedir.

Yatırım harcamaları içinde benzer sonuçlar elde edilmiştir. Yatırım harcamaları serisi kendi düzeyinde durağan değilken serinin birinci farkı alındığında seri durağan hale gelmiştir.

Tabloda değişkenler için yapılan ADF birim kök testi, değişkenlerin birinci farklarının durağan olduğunu ortaya koymaktadır. Yani bütün seriler $I(1)$ 'dir. Değişkenler $I(1)$ seviyesinde durağan olduğu için Standart Granger testi uygulanarak değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi incelenebilir.

Granger Nedensellik Testi

Bağımlı ve bağımsız değişkenlerin aralarındaki ilişki Granger yöntemiyle test edilmiştir. GDP ve cari harcamalar arasındaki ilişki aşağıdaki tabloda belirtilmektedir.

Tablo 3. 6. Granger Test Sonuçları

Sıfır hipotezi	F istatistiği	Prob. Değeri
2 Gecikme		
GDP → CH	2,453	0,0927
CH → GDP	290,923	2,4E-36
GDP → YH	33,495	3,7E-11
YH → GDP	116,007	8,0E-24
4 Gecikme		
GDP → CH	7,567	4,0E-05
CH → GDP	6,205	0,002
GDP → YH	1,915	0,091
YH → GDP	2,795	0,017
8 Gecikme		
GDP → YH	3,454	0,002
YH → GDP	2,139	0,046

Yukarıdaki tabloda 2 dönem gecikme incelendiğinde prob değeri kritik değer olan 0,05 den küçük olmadığı için iki hipotez de reddedilir. Yani 2 dönem gecikmeli olarak gayri safi yurtiçi hâsıla ile cari harcamalar arasında bir ilişki yoktur. Kritik değer % 10 olarak dikkate alınırsa, GDP' den CH' a doğru bir nedensellik görülmektedir. Diğer bir ifadeyle, GSYİH artışı 6 ay sonra cari harcamalara etki ederek cari harcamaları da artırmaktadır. Bu sonuç Türkiye için Wagner Kanunu' nu doğrulamaktadır.

Aynı tabloda 4 dönem gecikme alınmış ve CH' dan GDP ye doğru bir nedensellik tespit edilmiştir. Buradan, cari harcamalar artışından 1 yıl sonra gayri safi yurt içi hâsılanın arttığı anlaşılmaktadır.

GDP ile yatırım harcamaları incelendiğinde ise 2 dönem gecikme ile iki değişken arasında ilişki tespit edilmemiştir. 4 dönem gecikmede ise YH' dan GDP' ye doğru bir nedensellik ilişkisi bulunmuştur.

Tablonun devamında 8 dönem yani 2 yıl gecikme ele alınmış, hem gayri safi yurt içi hâsıladan yatırım harcamalarına hem de yatırım harcamalarından gayri safi yurt içi hasıla'ya doğru çift yönlü bir ilişki tespit edilmiştir.

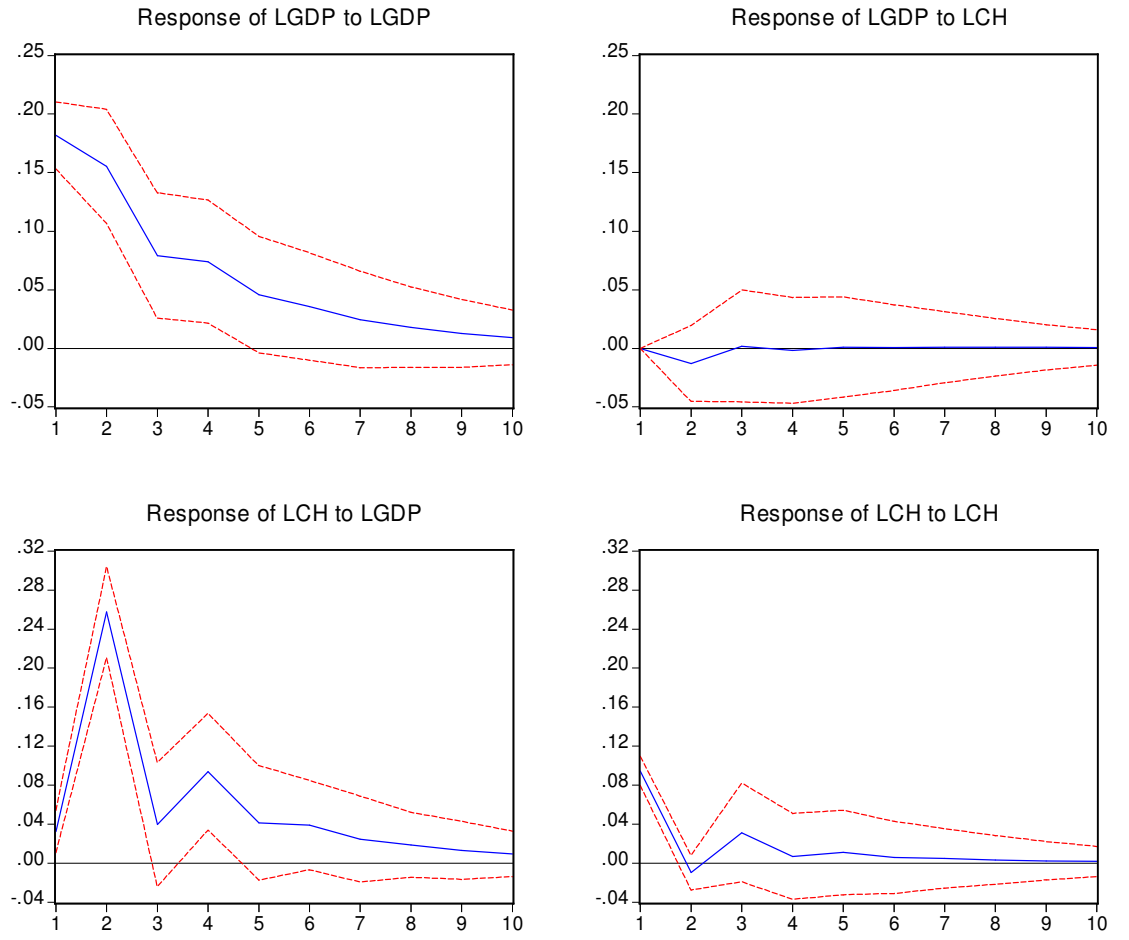
VAR Analizi

Etki- tepki fonksiyonunda, değişkene birim şok (artış yada azalış) verilerek, VAR modeli içerisinde yer alan değişkenlerde meydana gelen şoklara karşı ne yönde ve ne ölçüde tepki gösterdikleri belirlenmeye çalışılmaktadır (Kibritçioğlu 1999, 31-32).

Şokların nasıl olacağını belirlemek amacıyla değişkenlerin 12 dönemdeki (3 yıl) hareketleri incelenmiştir. Çalışmada kullanılan serilerde oluşan şokların, 1 birimlik değişim karşısında diğer serilerin verdiği tepkiler incelenmiştir.

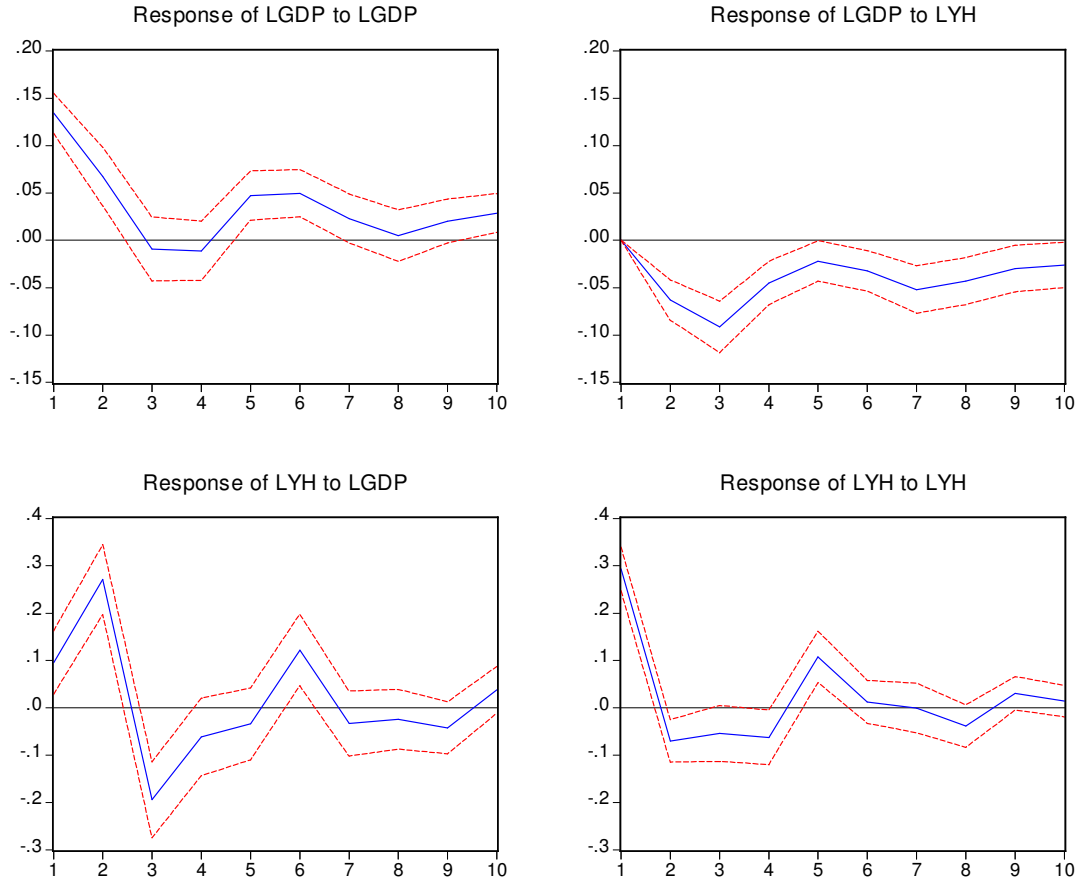
VAR modeli tahmini sonucu ulaşılan etki-tepki fonksiyonu (impulse response) grafikleri aşağıda verilmiştir. Aşağıdaki tablolar incelendiğinde değişkenlere verilen şokun etkisinin gittikçe azaldığı tespit edilmiştir.

Response to Cholesky One S.D. Innovations ± 2 S.E.

Şekil 3. 3. GDP-CH Etki-Tepki Fonksiyonu Sonuçları

Response to Cholesky One S.D. Innovations ± 2 S.E.

Şekil 3. 4. GDP – YH Etki-Tepki Fonksiyonu Sonuçları

Bulguların Yorumları

Çalışmamızda kamu harcamalarının alt kalemlerinden olan cari harcamalar ve yatırım harcamalarının ekonomik büyümeyi etkileyip etkilemediğini araştırılmıştır.

Öncelikle serilerin durağanlığı incelenmiştir. Verilerin durağanlığı test edildiğinde kullanılan üç veri setinin normal düzeylerinde durağan olmadıkları, 1. Dereceden farkları alındığında ise durağan hale geldikleri görülmektedir.

GDP değişkeninin normal düzeyde, -1.868 t mutlak değeri -3.468 kritik mutlak değerden büyük olmadığı için durağan olmadığı tespit edilmiştir. 1. Derece farkı alındığında t değeri -10.165 kritik değer ise -3.467 'dir. Bu değerler karşılaştırıldığında elde edilen t mutlak değeri (10.165), kritik mutlak değerinden (3.467) büyük olduğu için seri durağan hale gelmiştir.

CH ve YH değişkenleri normal düzeyde durağan değildir. Mutlak t değerleri 2.064 iken kritik değer 3.468' dir. 1. Dereceden fark alındığında t mutlak değerler 5.610 ve kritik değer 3.468 olmuştur. $5.610 > 3.468$ olduğu için seri durağandır.

Birim kök testinden sonra Granger nedensellik testi yapılmıştır. 2 dönem (6 ay) gecikme öngörüldüğünde F değeri %5 (0.05) olasılık değerinden küçük olmadığı için cari ve yatırım harcamaları ile ekonomik büyüme arasında ilişki yoktur.

4 dönem (12 ay) gecikme öngörüldüğünde $GDP \rightarrow CH$ ($4,0E-05$) ve $GDP \rightarrow YH$ (0,091) değerlerinin 0.05 'den büyük olduğu için hipotezler red edilmiştir. 4 dönem gecikmede $CH \rightarrow GDP$ olasılık oranı $0.002 < 0.005$ olduğu için cari harcamalardan gayri safi yurtiçi hasılaya doğru ilişki tespit edilmiştir. Yine 4 dönem gecikmede $0.017 < 0.05$ olduğu için $YH \rightarrow GDP$ yönünde ilişki bulunmuştur.

8 dönem (24 ay) gecikme öngörüldüğünde ise hem yatırım harcamalarından gaysri safi yurtiçi hasılaya hem de gayri safi yurtiçi hasıladan yatırım harcamalarına doğru çift yönlü pozitif bir ilişki tespit edilmiştir ($0.002 < 0.005$ ve $0.046 < 0.05$).

Elde ettiğimiz sonuçlara göre kamu cari harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki pozitif ilişki, 1 yıl gecikmeli olarak "ekonomi büyüdükçe kamu cari harcamaları artmaktadır" şeklindedir. Kamu yatırım harcamalarında ise aradaki ekonomik büyümeden yatırım harcamalarına doğru olan pozitif ilişki 1 yıl sonra ortaya çıkmakta, 2 yıl sonra ise çift taraflı bir pozitif etkileşim meydana gelmektedir.

Bu çalışma, ekonomik büyüme ile kamu cari harcamaları ve kamu yatırım harcamaları arasındaki ilişkiyi gecikmeli olarak pozitif bir şekilde açıklamıştır. Bu konu ile ilgili Türkiye ‘nin incelendiği literatürde bu çalışmanın sonuçlarını destekleyen aynı zamanda bu çalışmanın sonuçlarından farklı sonuçlar elde eden araştırmalar mevcuttur. Bu çalışma özellikle yatırım harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkin pozitif olduğu yönündeki bulgularla literatüre katkıda bulunmaktadır.

Türkiye’ de yatırım harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki pozitif ilişki olduğundan hareketle, kamu yatırım harcamaları oranının düşük olduğu, gerekli alanlarda daha fazla kamu yatırımı yapılması, bütçeden de kamu yatırımlarına ayrılan payın artırılması gerekmektedir.

SONUÇ

Kamu harcamalarının ekonomik büyümeye etkileri ülkeler arasında değişiklikler göstermektedir. Literatürdeki yaygın görüşe göre kamu harcamalarında meydana gelen artışlar az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ekonomik büyümeyi olumlu etkilerken gelişmiş ülkelerde etkisi sınırlı olmaktadır.

Kamu harcamaları hakkındaki klasik görüş; devletin adalet, güvenlik, savunma gibi asli görevleri için harcama yapmasını, bunların dışındaki harcamaların kısılmasını savunmuştur. Çünkü, devletin harcama yaparak halkın faydalanacağı bir kaynağı tükettiğini düşünürler. Klasik iktisatçılar devlete mümkün olduğunca az görev yüklemekte ve böylece devletin az harcama yapmasını öngörmektedirler.

Keynes klasik görüşün aksine, devletin yaptığı harcamaların milli geliri artırdığını savunmuştur. Keynes'le birlikte kamu harcamalarının bir mali araç haline gelmesi devletin ekonomiye müdahalesinde çarpan, hızlandıran gibi yeni yaklaşımlar ortaya çıkarmıştır.

Kamu harcamalarının ekonomik büyümeyi etkilemesinde harcama türünün önemi büyüktür. Literatürdeki genel kanaate göre kamu yatırım harcamaları ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilemektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde transfer harcamaları borç ve borç faiz ödemelerinden dolayı yüksek görünmektedir. Günümüzde, yatırım harcamaları içinde en çok üzerinde durulan alanlar, sermaye yatırımları ve ar-ge yatırımlarıdır. Yabancı sermaye yatırımlarının mobilitesinin artması, teknoloji ürün ve hizmetlerin yaygınlaşması bu alanları odak haline getirmektedir.

Bu çalışmada Türkiye'deki kamu cari harcamaları ile kamu yatırım harcamalarının ekonomik büyümeye etkisi incelenmiştir. Kamu harcamaları sınıflandırılarak, ekonomik büyüme üzerindeki çarpan ve hızlandıran gibi etkileri açıklanmıştır. Daha sonra harcama politikası ele alınmış, harcama araçlarının politika aracı olarak ekonomik büyümedeki rolü incelenmiştir. Ampirik çalışma kısmında Türkiye'deki reel harcamalar ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki test edilmiştir. Yapılan analizler sonucu Wagner ve Keynes' in literatürdeki görüşlerine destek verici sonuçlar bulunmuştur. Yapılan ekonometrik analiz ve test sonuçlarına göre, ekonomik büyüme arttıkça kamu cari

harcamaları artmaktadır. Bu sonuç Türkiye’de Wagner Kanunu’nun geçerli olduğunu göstermektedir. Kamu yatırım harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkisi incelendiğinde ortaya çıkan iki yıl gecikmeli çift yönlü sonuç, hem Keynes’i hem de Wagner Kanunu’nu destekler niteliktedir. Elde edilen sonuçlara göre kamu harcama politikası açısından kamu yatırım harcamaları 2 yıl sonra etkisini göstermekte ve ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilemektedir.

Özetle, Türkiye’de ekonomik büyümenin sağlanması ve sürekliliği için kamu yatırım harcamalarının artırılması, buna uygun politikalar uygulanması ve denetlenmesi gerekmektedir. Ancak yatırım harcamaları yapılırken dışlama etkisi göz ardı edilmemelidir. Kamunun yapacağı yatırımlar özel sektörü ikame edici değil özel sektörü tamamlayıcı nitelikte olmalıdır.

Türkiye’de yatırım harcamalarının payı arttığında ve harcamalar genel olarak verimli alanlara yapıldığında ekonomik büyüme olumlu etkilenecektir. Devletin kamu yatırım harcamalarına ağırlık vererek kamu harcamalarında etkiliği arttırması, ekonomik büyümenin sürdürülebilirliği için önemli bir yoldur.

Bu konuyla ilgili daha sonraki çalışmalarda özellikle Türkiye için vergiler konusu da incelenmelidir. Çünkü kamu harcamalarının temel finansmanı vergilerle yapılmalıdır. Vergiler de dikkate alınarak yapılacak çalışmalarda kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkileri daha net bir şekilde ortaya konulabileceği öngörülmektedir.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

Akdoğan, Abdurrahman; **Kamu Maliyesi**, Gazi Kitabevi 9. Baskı, Ankara, 2003.

Akdoğan, Abdurrahman; **Kamu Maliyesi**, Gazi Kitabevi, 8. Baskı, Ankara, 2002.

Akdoğan, Abdurrahman; **Kamu Maliyesi**, Gazi üniversitesi İİBF Yayını No:34, Ankara, 1987.

Avcı, Nihal; **Bütçe ve Para Politikalarının Makroekonomik Etkileri**, Devlet Bütçe Uzmanlığı Araştırma Raporu, Ankara, 1998.

Bulutoğlu, Kenan; **Kamu Ekonomisine Giriş**, Temat Yayınları. 2.Basım, İstanbul, 1977.

Bulutoğlu, Kenan; **Kamu Ekonomisine Giriş**, Batı Türkeli Yayıncılık, 8. Baskı, İstanbul, 2004.

Devrim, Fevzi; **Maliye Politikası**, Dokuz Eylül üniversitesi İİBF Yayını No:4, İzmir, 1983.

Dura, Cihan; Atik, Hayriye; **Bilgi Toplumu, Bilgi Ekonomisi ve Türkiye**, Literatür Yayıncılık, İstanbul, 2002.

Eker, A.; **Kamu Maliyesi**, Doğu Matbaası, Ankara, 1996.

Gujarati, Damodar; (Çev. Ümit, Gülay Şenesen), **Temel Ekonometri**, Literatür Yayıncılık, İstanbul, 2001

Han, Ergül; Kaya, Ayten; **Kalkınma Ekonomisi Teori ve Politika**, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2002.

Hatipoğlu Zeyyat; **Makro İktisat Dış Ticaret ve Gelişme**, Temel Araştırma Yayınları Yayınları, No 11, İstanbul, 1987.

Heertje, Arnold; Brian Robinson; **Basic Economic**, Holt, Rinehart and Winston Ltd. London, 1982.

Henrekson, Magnus; **The Peacock-Wiseman Hypothesis The Growth of the Public Sector:Theories and İnternational Evidence**, Edward Elgar Publishing, England, 1993.

Jackson, Peter McLeod; **The Political Economy of Bureaucrac**, Philip Allan Publishers, Oxford, 1982.

Musgrave, R. Abel; **Fiscal Systems**, Yale University Press, New Haven, 1969.

Musgrave, R.Abel; **Public Finance in Theory and Practice**, 2.Edition, Mc-Graw Hill College, Newyork, 1976.

Nadaroğlu, Halil; **Kamu Maliyesi Teorisi**, 10. Baskı, Beta Basım, İstanbul, 1998.

Nadaroğlu, Halil; **Kamu Maliyesi Teorisi**, Beta Yayınlan, 9. Baskı, İstanbul, 1996.

Nadaroğlu, Halil; **Maliye Politikası ve Türkiye'deki Uygulama**, 1983 Türk iktisat Sempozyumu, Marmara Üniversitesi Yayın No:613, İstanbul 1985.

Peacock, A.T.; Wiseman, J.; **The Growth of Public Expenditure in the United Kingdom, 1890-1955**, Oxford University Press, 1967, Oxford. ,

Pekin, Tevfik; **Makro Ekonomi**, Ekonomi Dizisi Yayın No 2, Zeus Kitabevi, İzmir, 2005.

Peterson, Wallace; (Çev.:Talat Güllap), **Gelir, İstihdam ve Ekonomik Büyüme**, Atatürk Üniversitesi Yayınları, No:763, Ankara, 1994.

Ram, Rati, **“Government Size and Economic Growth”**, American Economic Review, ABD, 1986.

Savaş, Vural F.; **İktisat Politikasına Giriş**, Sermet Matbaası, İstanbul, 1978.

Savaş, Vural F.; **Politik İktisat**, Beta Yayın Dağıtım, İstanbul, 1986.

Şahin, Hüseyin; **Türkiye Ekonomisi**, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, 2000.

Türk, İsmail; **Kamu Maliyesi**, Turhan Kitabevi, 3. Baskı, Ankara, 1999.

Ulutürk, Süleyman; **Türkiye’de Planlı Dönemde Kamu Harcamalarının Gelişimi ve Devletin Ekonomideki Rolü**, Akçağ Basım Dağıtım, Ankara, 1998.

Ülgener Sabri; **Milli Gelir, İstihdam ve İktisadi Büyüme**, Der Yayınevi, İstanbul, 1980.

Ünsal, Erdal M.; **Makro İktisat**, 4. Baskı, İmaj yayınları, Ankara, 2001.

MAKALELER

Alagöz, Mehmet; Işık, Nihat; “**Kamu Harcamaları ve Büyüme Arasındaki İlişki**”, Erciyes Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, sayı 24, 2005, s. 63-75.

Al-Fari, A.F., “**Public Expenditure and Economic Growth in the Gulf Cooperation Council Countries**”, Applied Economics, 2002, 34, s 1187-1193.

Apergis, Nicholas, “**Public and Private Investments in Greece: Complementary or Substitute Goods**”, Bulletin of Economic Research, Blackwell Publishing, 52 (3), 2000, s. 225-234.

Arısoy, İ.; “**Wagner ve Keynes Hipotezleri Çerçevesinde Türkiye’de Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi**”, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2005, sayı 2, 63-80.

Arslan, Ahmet; “**5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile Kamu Harcama Sisteminde Yapılan Düzenlemeler**”, Maliye Dergisi, Sayı 145, Ocak-Nisan 2005, s 36-44.

Arslan, Ahmet; “**Kamu Harcamalarında Verimlilik, Etkinlik ve Denetim**”, Maliye Dergisi, Sayı:140, Mayıs-Ağustos 2002, s18-26

Aslan, Şebnem; “**Kamu İç Borçlarının Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri (1980-1997)**”, Selçuk Üniversitesi S.B.E. Dergisi, Sayı 11, 2004, s 85-102.

Barro, J. Robert; **“Economics Growth in a Cross-Section of Countries, The Quarterly Journal of Economics”**, Cambridge, 1991, s 407-443.

Barro, R. J. ve Lee, J.; **“International Comparisons of Educational Attainment”**, Journal of Monetary Economics, 1993, s. 363-394.

Barro, Robert; **“Government Spending in a Simple Model of Endogenous Growth”**, NBER Working Papers, No 1050, 1988, 1991, s. 1-29.

Bartlett Bruce R.; **“Arza Dayalı İktisat”**, (Çev. Süreyya Sakıncı), Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, Cilt 2, Şubat 1987, s. 48-61.

Belek, İlker; **“Türkiye’de Sağlık Harcamaları: Makro Düzeyde Bir Değerlendirme”**, Ekonomik Yaklaşım, cilt: 8, sayı: 24-25, 1997, s 147-156.

Berber, Metin; Artan, Seyfettin; **“Türkiye’de Enflasyon-Ekonomik Büyüme İlişkisi”**, Atatürk Üniversitesi İ. İ. B. F. Dergisi, Cilt:18, 2004, s. 21.

Blomstrom, Magnus; Lipsey, Robert E.; Zejan Mario; **“Is Fixed Investment the Key to Economic Growth”**, The Quarterly Journal of Economics, MIT Press, 1996, s. 269-376.

Bouton L.; Sumlinski M.; **“Trends in Private Investment in Developing Countries, Statistics 1970-1998”**, IFC Discussion Paper, Washington DC, 2000, s. 41.

Buchanan, James M; Marilyn, R. Flowers; **“Kamu Tercihi ve Bütçe Büyüklüğü”**, (Çev.:Dilek Dileyici), Kamu Tercihi ve Anayasal İktisat Dergisi, Sayı 4, Yıl:1, Ekim-Kasım-Aralık, 2001, s. 169-178.

Courakis, A. S.; Moura-Roque, F.; Tridimas, G.; **“Public expenditure growth in Greece and Portugal:Wagner’s Law and beyond”**, Applied Economics, 25, 1993, s. 125-134.

Demir, Osman; **“Durgun Durum Büyümeden İçsel Büyümeye”**, Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 3, Sayı 1, 2002, s.1-16.

Deverajan, S.; Lindauer, D.; Velenchik, A.D.; **“Government Spending in Developing Countries: Trends, Causes and Consequences”**, The World Bank Research Observer, 7: 1992, s. 59-78.

Diamond, Jack; **“Kamu Harcamaları ve Büyüme”**, (Çev.: Fevzi Devrim), Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 6, Sayı 2, 1990, s. 333-338.

Dickey, D. A, Fuller, W. A.; **“Distribution of the Estimators for Autoregressive Time-Series With a Unit Root”**, Journal of American Statistical Association, vol.49, 1979, s. 427-431.

Easterly, William R.; Wetzel, Deborah L.; **“Policy Determinants of Growth: Survey of Theory and Evidence”**, Policy Research Working Paper Series, The World Bank, 1989, s. 343.

Easterly, William; Sergio Rebelo; **“Fiscal Policy And Economic Growth: An Empirical Investigation,”** NBER Working Paper, 1993, s. 44-99.

Glomm, G; Ravikumar, B.; **“Productive Government Expenditures and Long-run Growth”**, Journal of Economic Dynamics and Control, 1997, 21: s. 183-204.

Gümüş, S.; **“Beşeri Sermaye ve Ekonomik Kalkınma: Türkiye Üzerine Ekonometrik Bir Analiz (1960-2002)”**, İktisadi Araştırmalar Vakfı, İstanbul, 2005, s. 79.

Güenalp, Burak; **“Gelişmekte Olan Ülkelerde Optimal Devlet Hacmi”**, Hacettepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, cilt:21, sayı 2, 2003, s.1-20.

Güenalp, Burak; Timur Han Gür; **“Government Expenditures and Economic Growth in Developing Countries: Evidence From a Panel Data Analysis”**, METU Studies in Development, 2002, s. 311-332.

Gwartney, J.; Lawon R.; Holcombe, R.; **“The Scope of Government and the Wealth of Nations”**, Cato Journal, 1998, 18(2), s. 163-190.

Gwartney, J.; Lawson R.; Holcombe, R.; **“The Size and Functions of Government and Economic Growth”**, Study Prepared for Joint Economic Committee, 1998, 18(2), s. 217-242.

Heitger, B.; **“The Scope of Government and Its Impact on Economic Growth in OECD Countries”**, Kiel Working Paper, 2001, s. 262.

Holmes, J.; Hutton, P.; **“On the causal relationship between government expenditures and national income”**, Review of Economics and Statistics, 1990, s. 72

Huang Fali; **“The Coevolution of Economic and Political Development”**, Working Papers 22, Singapore Management University, School of Economics, 2006, s. 1-26.

Jones, L.; Manuelli, R.; **“Endogenous Growth Theory: An Introduction”**, Journal of Economic Dynamics and Control, 1997, s. 1-22.

Jones, Larry; Rodolfo, Manuelli; **“The Sources of Growth, Journal of Economic Dynamics and Control”**, vol. 21, Wisconsin, 1997, s. 75-114.

Kelly, T.; **“Public Expenditures and Growth”**, Journal of Development Studies, 34, 1997, s. 60-84.

Kibritçioğlu, Aykut; **“İktisadi Büyümenin Belirleyicileri ve Yeni büyüme Modellerinde Beşeri Sermayenin Yeri”**, Atatürk Üniversitesi S.B.F Dergisi, cilt 53, no 1-4, 1998, s.207-230.

Kibritçioğlu, Aykut; **“Türkiye’de Akaryakıt Ürünü Fiyat Gelişmeleri ve Enflasyon: Yeni Bulgular”**, Atatürk Üniversitesi S.B.F. Tartışma Metinleri Dizisi, no 14, 1999, s. 28-42.

Kormendi, R. C.; **“Macroeconomic Determinants of Growth: Cross-Country Evidence”**, Journal of Monetary Economics, 16(2), 1985, s. 76.

Küçükale, Yakup; Yamak, Nebiye; **“Türkiye’de Kamu Harcamaları Ekonomik Büyüme İlişkisi”**, İktisat İşletme Finans Dergisi, sayı 131, 1999, s. 5-14.

Landau, D.; **“Government Expenditure And Economic Growth: A Cross-Country Study”**, Southern Economic Journal, 49: 1983, s. 783-92.

Lin, S.; **“Government Spending Ang Economic Growth”**, Applied Economics, 26, 1994, s. 83-94.

Loizides, John; George Vamvoukas; **“Government Expenditure And Economic Growth: Evidence From Trivariate Causality Testing”**, Journal of Applied Economics, 2005, s. 125-152.

Lucas, Robert E.; **“On The Mechanics of Economic Development”**, Journal of Monetary Economics, 22, 1988, s. 3-42.

Oxley, L.; **“Cointegration, Causalty and Wagner’s Law”**, Scottish Journal of Political Economy, 41, 1994, s. 286-298.

Özbaran, M. Hakan; **“Türkiye’de Kamu Harcamalarının Son Beş Yılının Harcama Türlerine Göre İncelenmesi”**, Sayıştay Dergisi, sayı 53, 2004, s. 115-138.

Öztürk, Çakmak; Kemal Çakman; **“Keynes, Krizlerin Dinamiği ve Globalizasyon”**, İktisat İşletme Finans Dergisi, Yıl 17, Sayı 190, 2002, s. 11-33.

Peacock, Alan, Alex Scott; **“The Curious Attraction of Wagner’s Law, Public Choice”**, OECD Economic Studies, 17, 2000, s. 1-17.

Pereira M.; **“On the effects of public investment on private investment”**, Review of economics and Statistics, 82(3), 2001, s. 513-518.

Ram, Rati; **“Government Size and Economic Growth: A New Framework and Some Evidence from Cross Section and Time Series Data”**, The American Economic Review, 76(1), 1986, s. 191-203.

Ram, Rati; **“Government Size and Economic Growth: A New Framework and Some Evidence From Cross Section and Time Series Data: Reply”**, The American Economic Review, 79(1), 1989, s. 281-284.

Ram, Rati; **“Wagner's Hypothesis in Time-Series and Cross-Section Perspectives: Evidence from Real Data for 115 Countries”**, The Review of Economics and Statistics, 69(2), 1987, s. 194-204.

Rao, B.V.; **“Government Size and Economic Growth: A New Framework and Some Evidence From Cross Section and Time Series Data: Comment”**, The American Economic Review, 79(1), 1989, s. 272-280.

Romer, Paul M.; **“Increasing Returns and Long-Run Growth,”** The Journal of Political Economy, Cilt 94, Sayı 5, 1993, s. 1002-1037.

Singh, B.; Sahni, B.; **“Causality Between Public Expenditures and National Income”**, The Review of Economics and Statistics, 66(4), 1984, s. 630-644.

Solow, Robert; **“A Contribution to the Theory of Economic Growth”**, The Quarterly Journal of Economics, vol. 70, 1956, s. 65-94.

Taban, S.; Kar, M.; **“Kamu Harcama Çeşitlerinin Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi”**, Ankara Üniversitesi, SBE Dergisi, 58(3), 2003, s. 146-169.

Tanzi, Vito, Sohuknecht, Ludger; (Çev: Mustafa Sakal), **“Kamu Kesiminin Yeniden Yapılanması: Son Yıllara İlişkin Bir Değerlendirme”**, Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi, cilt: 14, sayı 1, 1997, s.161-187.

Terasawa, Katsuaki, L.; William R. Gates; **“Relationships between Government Size and Economic Growth: Japan's Reforms and Evidence from OECD”**, International Public Management Journal, 1(2), 1998, s. 195-223.

Ulutürk, Süleyman; **“Kamu Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi”**, Atatürk Üniversitesi, İ.İ.B.F Dergisi, 2001, s.131-139.

Uzay, Nisfet; **“Kamu Büyüklüğü ve Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri: Türkiye Örneği (1970-1999)”**, Erciyes Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi, sayı 19, 2002, s. 151-172.

Yamak, N.; Küçükkale, Y.; **“Türkiye’ de Kamu Harcamaları Ekonomik Büyüme İlişkisi”**, İktisat, İşletme ve Finans Dergisi, Sayı 12, 131, 1997, s. 5-14.

Yanıkkaya, Halit; **“Beşeri Sermaye Birikiminin Ekonomik Büyüme Sürecindeki Rolü Üzerine Ampirik Bir Çalışma”**, İstatistik Araştırma Dergisi, cilt 01, 2002, s. 287-306.

TEZLER

Gümüş, Sevdâ; **Beşeri Sermaye ve Ekonomik Kalkınma: Türkiye Üzerine Ekonometrik Bir Analiz (1960-2002)**, Doktora Tezi, İktisadi Araştırmalar Vakfı, İstanbul, 2005.

Güner, Kamil; **Türkiye’de 1980-2001 Yılları Arasındaki Bütçe Harcamalarının Gelişimi**, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002.

Hızarcı, Berna; **Kamu Harcamaları Ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin Wagner Kanunu İle Analizi: Türkiye Örneği**, Yüksek Lisans Tezi, Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.

Mere, Murat; **Kamu Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Türkiye Ekonomisi Üzerine Bir Uygulama**, Yüksek Lisans Tezi Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.

Taşseven, Özlem; **The Wagner’s Law: Time Series Evidence for Turkey, 1960-1998**, Doktora Tezi, ODTÜ, S.B.S., 2000.

Türker, Tuba; **İktisadi Büyüme Beşeri Sermaye ve Türkiye’nin Kalkınma Sürecinde Beşeri Sermayenin Gelişimi**, Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2000.

Tüylüoğlu, Şevket; **İçsel Büyüme Modelleri (Teorik Çerçeve-Ampirik Bulgular)**, Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1995.

Ulusoy, Ahmet; **Kamu Harcamaları-İktisadi Büyüme İlişkisinin Türkiye Açısından İncelenmesi**, Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1989.

Ulutürk, Süleyman; **Kamu Harcamalarının Rolü, Gelişimi ve Etkileşimde Bulunduğu Değişkenler Açısından Kurumsal ve Ampirik Bir Değerlendirme: Türkiye Örneği**, 1963-1993, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1997.

DİĞERLERİ

Bennett, James T. ve Manuel H. Johnson; **“The Political Economy of Federal Economic Growth”**, 1959-1978, College Station, (Çev: Aytaç Eker), Texas A.M. University Press, 2000, s.59-95.

Çoban, Orhan; **“Eğitim, Beşeri Sermaye ve İktisadi Büyüme Etkileşimi: Türkiye Üzerine Ekonometrik Bir İnceleme (1980-1997)”**, (II. Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi, 2003, İzmir), Bildiriler Kitabı, İzmir, 2003, s. 171-180.

Demir, Osman; **“İçsel Büyüme Kapsamında Devletin Değişen Rolü”**, (I. Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi, 2002, Kocaeli), Bildiriler Kitabı s 339-358, Kocaeli Üniversitesi 2002.

Gwartney, James; Randall Holcombe; Robert Lawson; **"The Scope of Government and the Wealth of Nations"**, The CATO Journal, 1998, s. 163-190.

Landau, David; **“Government Expenditure and Economic Growth: A Cross-Country Study”**, Southern Economic Journal, 1983, s. 783-792.

EKLER

Analizlerde Kullanılan Veri Seti

	GDP	cari	yat
	1.410.810.000	222.630.000	187.960.000
1987Q2	1.646.300.000	262.000.000	331.260.000
1987Q3	2.395.010.000	294.720.000	445.800.000
1987Q4	1.989.490.000	389.720.000	576.960.000
1988Q1	1.553.120.000	231.640.000	157.940.000
1988Q2	1.716.830.000	272.640.000	264.790.000
1988Q3	2.431.320.000	285.760.000	350.380.000
1988Q4	1.913.060.000	366.550.000	457.790.000
1989Q1	1.498.240.000	235.960.000	266.680.000
1989Q2	1.681.000.000	274.150.000	246.390.000
1989Q3	2.481.890.000	280.020.000	321.500.000
1989Q4	1.975.290.000	376.000.000	435.080.000
1990Q1	1.680.460.000	242.040.000	217.600.000
1990Q2	1.920.030.000	294.670.000	316.950.000
1990Q3	2.565.100.000	297.360.000	388.960.000
1990Q4	2.178.430.000	425.340.000	459.570.000
1991Q1	1.665.090.000	262.780.000	234.220.000
1991Q2	1.906.400.000	304.360.000	318.680.000
1991Q3	2.684.040.000	315.860.000	390.160.000
1991Q4	2.148.550.000	432.860.000	465.520.000
1992Q1	1.785.200.000	247.500.000	247.040.000
1992Q2	1.995.740.000	300.560.000	353.740.000
1992Q3	2.798.030.000	344.780.000	397.400.000
1992Q4	2.248.370.000	472.860.000	471.020.000
1993Q1	1.885.310.000	277.680.000	175.940.000
1993Q2	2.206.480.000	324.780.000	369.530.000
1993Q3	2.944.510.000	353.540.000	446.210.000
1993Q4	2.466.420.000	483.840.000	528.220.000
1994Q1	1.966.310.000	280.020.000	161.980.000
1994Q2	1.995.170.000	310.220.000	195.520.000
1994Q3	2.763.820.000	352.020.000	272.810.000
1994Q4	2.333.800.000	447.200.000	361.080.000
1995Q1	1.974.240.000	299.840.000	106.500.000
1995Q2	2.297.130.000	340.110.000	194.960.000
1995Q3	2.999.890.000	360.010.000	247.570.000
1995Q4	2.501.620.000	482.200.000	319.140.000
1996Q1	2.149.940.000	304.140.000	91.840.000
1996Q2	2.469.410.000	366.310.000	256.410.000
1996Q3	3.167.880.000	416.030.000	317.420.000
1996Q4	2.706.750.000	522.910.000	414.400.000

1997Q1	2.295.710.000	292.240.000	127.630.000
1997Q2	2.677.640.000	368.540.000	308.350.000
1997Q3	3.431.760.000	440.520.000	409.350.000
1997Q4	2.884.090.000	574.440.000	541.320.000
1998Q1	2.511.500.000	317.380.000	168.720.000
1998Q2	2.771.330.000	423.560.000	306.990.000
1998Q3	3.516.040.000	431.760.000	412.650.000
1998Q4	2.855.250.000	634.540.000	691.220.000
1999Q1	2.306.750.000	350.320.000	173.760.000
1999Q2	2.702.050.000	432.660.000	371.190.000
1999Q3	3.315.620.000	470.980.000	367.910.000
1999Q4	2.783.870.000	670.620.000	529.760.000
2000Q1	2.433.650.000	347.940.000	192.550.000
2000Q2	2.885.170.000	487.340.000	451.990.000
2000Q3	3.576.910.000	517.160.000	446.350.000
2000Q4	3.018.940.000	709.620.000	635.120.000
2001Q1	2.409.770.000	343.760.000	181.400.000
2001Q2	2.602.360.000	455.500.000	307.360.000
2001Q3	3.307.650.000	440.140.000	342.050.000
2001Q4	2.706.900.000	646.660.000	515.740.000
2002Q1	2.464.020.000	351.360.000	148.030.000
2002Q2	2.832.800.000	467.540.000	316.620.000
2002Q3	3.573.170.000	493.140.000	437.310.000
2002Q4	3.022.290.000	675.880.000	563.040.000
2003Q1	2.662.380.000	343.280.000	96.510.000
2003Q2	2.942.010.000	458.360.000	270.480.000
2003Q3	3.767.910.000	489.860.000	338.020.000
2003Q4	3.205.510.000	647.820.000	591.390.000
2004Q1	2.975.220.000	352.030.000	90.800.000
2004Q2	3.364.190.000	422.580.000	247.000.000
2004Q3	3.965.720.000	455.440.000	301.670.000
2004Q4	3.405.850.000	719.540.000	596.540.000
2005Q1	3.172.130.000	367.640.000	118.700.000
2005Q2	3.550.690.000	439.560.000	321.700.000
2005Q3	4.269.460.000	470.000.000	416.800.000
2005Q4	3.727.730.000	719.740.000	698.420.000
2006Q1	3.383.900.000	404.700.000	157.620.000
2006Q2	3.844.400.000	519.960.000	283.330.000
2006Q3	4.475.830.000	539.560.000	399.720.000
2006Q4	3.920.790.000	724.600.000	711.270.000
2007Q1	3.613.720.000	440.110.000	172.010.000
2007Q2	4.000.210.000	558.600.000	378.650.000
2007Q3	4.543.580.000	574.250.000	445.790.000

Kaynak: TCMB (EVDS)

GDP-CH VAR Analiz Sonucu

VAR Lag Order Selection Criteria

Endogenous variables: GDP CH

Exogenous variables: C

Date: 12/22/09 Time: 16:52

Sample: 1987Q1 2007Q3

Included observations: 78

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	10.65828	NA	0.002746	-0.222007	-0.161579	-0.197817
1	81.34497	135.9359	0.000497	-1.931922	-1.750637	-1.859350
2	101.6499	38.00661	0.000327	-2.349997	-2.047854	-2.229044
3	200.4157	179.8045	2.88e-05	-4.779890	-4.356891	-4.610556
4	250.7816	89.10892	8.79e-06	-5.968759	-5.424903	-5.751044
5	261.3338	18.12808*	7.44e-06*	-6.136764*	-5.472051*	-5.870667*

GDP-YH VAR Analiz Sonucu

VAR Lag Order Selection Criteria

Endogenous variables: GDP YH

Exogenous variables: C

Date: 12/22/09 Time: 16:51

Sample: 1987Q1 2007Q3

Included observations: 78

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-54.97751	NA	0.014775	1.460962	1.521390	1.485152
1	-15.73414	75.46802	0.005986	0.557286	0.738571	0.629857
2	35.18251	95.30552	0.001798	-0.645705	-0.343563	-0.524752
3	100.4298	118.7835	0.000374	-2.216148	-1.793149	-2.046813
4	153.5974	94.06587	0.000106	-3.476857	-2.933001	-3.259142
5	168.1701	25.03518*	8.11e-05*	-3.747952*	-3.083240*	-3.481856*

Ko-Entegresyon Test Sonuçları

GDP-CH

Unrestricted Cointegration Rank Test (Trace)

Hypothesized No. of CE(s)	Eigenvalue	Trace Statistic	0.05 Critical Value	Prob.**
None	0.162950	13.18503	15.49471	0.1082
At most 1	0.000305	0.022540	3.841466	0.8806

GDP-YH

Unrestricted Cointegration Rank Test (Trace)

Hypothesized No. of CE(s)	Eigenvalue	Trace Statistic	0.05 Critical Value	Prob.**
None	0.174857	14.77140	15.49471	0.0641
At most 1	0.007388	0.548724	3.841466	0.4588

	A	B	Toplam	C	Toplam	D	Toplam	
	GSYİH	CARİ	B/A	YATIRIM	C/A	TRANSFER	D/A	TOPLAM
		HARCAMALAR	%	HARCAMALARI	%	HARCAMALARI	%	HARCAMALAR
			İçindeki %		İçindeki %		İçindeki %	
1980	5.303	464	9	220	4	464	9	1148
1981	8.022	602	8	360	4	671	8	1633
1982	10.611	687	6	384	4	694	7	1765
1983	13.933	1.022	7	560	4	1.333	10	2915
1984	22.167	1.439	6	800	4	2.039	9	4278
1985	35.350	2.023	6	1.185	3	3.285	9	6493
1986	51.184	2.967	6	1.854	4	3.490	7	8311
1987	75.019	4.432	6	2.496	3	5.863	8	12791
1988	129.175	7.394	6	3.631	3	10.421	8	21446
1989	230.369	16.607	7	5.871	3	16.393	7	38871
1990	397.177	54.389	14	9.882	2	25.021	6	89292
1991	634.392	108.330	17	19.038	3	52.827	8	180195
1992	1.103.604	185.100	17	32.691	3	78.264	7	296055
1993	1.997.322	373.968	19	57.565	3	227.425	11	658958
1994	3.887.902	604.170	16	77.016	2	478.176	12	1159362
1995	7.854.887	1.148.078	15	102.989	1	975.260	12	2226327
1996	14.978.067	2.463.907	16	255.356	2	2.419.712	16	5138975
1997	29.393.262	5.772.335	20	640.134	2	4.621.820	16	11034289
1998	53.518.331	9.437.846	18	999.320	2	9.427.281	18	19864447
1999	78.282.966	17.363.845	22	1.544.427	2	17.367.468	22	36275740
2000	125.596.128	26.265.166	21	2.475.116	2	30.615.975	24	59356257
2001	176.483.953	39.516.839	22	4.149.580	2	55.981.463	32	99647882
2002	275.032.365	63.811.691	23	6.891.836	3	77.682.555	28	148386082
2003	356.680.888	81.845.679	23	7.179.667	2	94.761.309	27	183786655
2004	428.932.343	86.455.205	20	11.675.807	3	82.829.569	19	180960581
2005	483.800.000	95.615.945	20	13.398.969	3	102.944.298	21	211959212
2006	575.784.000	99.702.412	17	14.677.289	3	132.163.224	23	246542925
2007	646.893.000	101.081.216	16	15.587.000	2	155.314.792	24	271983008
2008	716.596.000	118.716.516	17	30.426.000	4	166.553.677	23	315696193

Harcamalar yöntemiyle gayri safi yurtiçi hasıla, 1980-2008 (cari fiyatlarla, TL)

Kaynak: Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü

ÖZGEÇMİŞ

Tezi hazırlayan Zekeriya Oğuz Seçme, 1981 yılında Kayseri’de doğdu. İlk ve orta öğrenimini Kayseri’de tamamladı. 2001 yılında Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesinde başladığı lisans eğitimini 2005 yılında tamamlayarak lisans derecesi almıştır. 2009 yılında Yalova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi’nde Araştırma Görevlisi olarak çalışmaya başlamış olup halen bu görevini sürdürmektedir.

İLETİŞİM BİLGİLERİ

Adres : Yalova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Safran Yolu Üzeri Merkez/Yalova

Tel : 0533 631 32 79

e-posta: semce_zekeriya@hotmail.com